

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

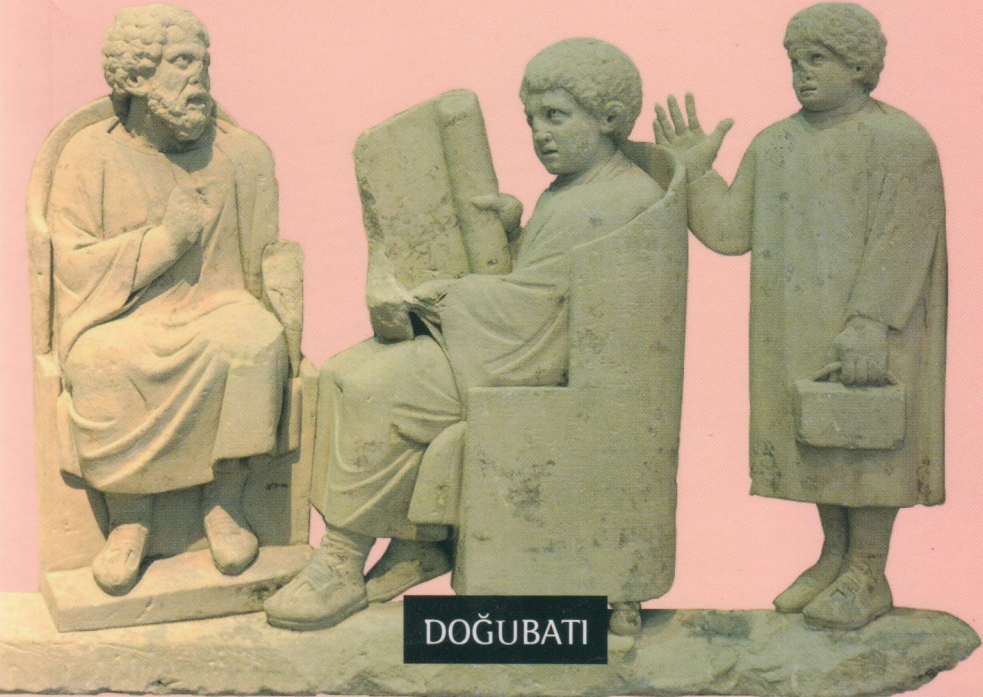
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

VARRO

Latin Dili Üzerine

Çeviren:
A. Doğucan Hanegelioglu

DOĞUBATI

Marcus Terentius Varro

Latin Dili Üzerine

Marcus Terentius Varro

Latin Dili Üzerine

8-9-10

Çeviren: A. Doğucan Hanegeliolu

DOĞUBATI

© Tüm hakları Doğu Batı Yayınları'na aittir.

Latince Özgün Metin

De Lingua Latina

Latineden Çeviren

A. Doğucan Hanegelioglu

Yayına Hazırlayanlar

Taşkın Takış

Ufuk Coşkun

Kapak Tasarımı

Harun Ak

Baskı

Tarcan Matbaacılık

Ağustos 2021

Doğu Batı Yayınları

Kültür Mah. Becerikli Sok.

No: 20/5 Kızılay/Ankara

Tel: 0 312 425 68 64 - 425 68 65

www.dogubati.com

ISBN: 978-625-7030-55-7 / Sertifika No: 48847

Doğu Batı Yayınları-310 Edebiyat-74

Marcus Terentius Varro

Marcus Terentius Varro, MÖ 116'da Roma Cumhuriyeti'nin Sabini bölgesindeki Reate (günümüzde Rieti, İtalya) kentinde doğdu. Yaygın kabule göre ailesi *equites* (süvari) sınıfına mensuptu. Erken yaştan itibaren edebiyat eğitimine başlayan Varro, Roma'da ünlü gramerci Lucius Aelius Stilo'dan, daha sonra Atina'da Aşkelonlu Antiokhos'tan eğitim aldı. Politik yaşamında bir Gnaeus Pompeius Magnus taraftarıydı ve onun partisinin bünyesindeyken birçok memuriyette bulundu. Caesar ile Pompeius arasındaki iç savaşta, MÖ 49 yılında Caesar'a karşı son kez savaşıp kaybetti ve Caesar'a teslim olup af diledi. Caesar tarafından bağışlanıp tekrar Pompeius saflarına katıldı ancak savaşlarda doğrudan yer almadı. Pharsalus Savaşı sonrasında Marcus Antonius tarafından mülküne ve kütüphanesine el konga da Caesar tarafından yeniden affedilerek mülkünün bir kısmı kendisine iade edildi. Varro'nun entelektüel seviyesinin farkında olan Caesar ondan faydalanma niyetindeydi. Latince ve Yunanca eserlerin toplanacağı bir kütüphane kurup başına Varro'yu geçirmek isteyen Caesar MÖ 44 yılında suikasta kurban gidince bu düşünce gerçekleşmedi. Caesar'ın ölümünden sonra bütün mülküne ve kütüphanesine Marcus Antonius tarafından yeniden el kondu. Octavianus'un (daha sonra İmparator Augustus) araya girmesiyle canı bağışlandı ve ömrünün son yıllarını edebî çalışmalarıyla geçirdi. Hem çağdaşları hem ondan daha sonra yaşayanlar tarafından 'Romalıların en eğitilmişisi (*vir Romanorum eruditissimus*)' olarak anıldı. MÖ 27 yılında hayata veda etti.

Ahmet Doğucan Hanegelioglu

1987 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğretimini Zeynep Kâmil İlköğretim Okulu'nda, Lise eğitimini İntaş Lisesi'nde tamamladı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul Üniversitesi'nde Latin Dili ve Edebiyatı bölümlerinde okudu. Latin Dili ve Edebiyatı bölümünde 2015'te lisans, 2019'da yüksek lisans eğitimini tamamlayıp mezun oldu.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Kısaltmalar	13
Sunuş – Marcus Terentius Varro.....	17
<i>De Lingua Latina</i> Hakkında	35
Okur için Bazı Terim ve İfadelere Dair Açıklamalar	45

Latin Dili Üzerine

Kitap 8	
Benzeşim Karşıtı Savlar.....	53
Kitap 9	
Benzeşim Yanlısı Savlar	101
Kitap 10	
Varro'nun Görüşleri.....	149
Kaynakça	179

ÖNSÖZ

2016'da İstanbul Üniversitesi'nde Latin Dili ve Edebiyatı bölümünde yüksek lisans yaparken yakından inceleme fırsatı bulduğum *De Lingua Latina*'yı çevirmeye o yılın sonunda karar vermiştim. İlk olarak amacım, eserin günümüze ulaşan altı kitabını da çevirmektir. Gelgelelim zaman içerisinde metinle haşır neşir oldukça etimolojinin anlatıldığı ilk üç kitaptan çok, Latin dilinin dilbilgisine ve benzeşim (*analogia*) tartışmasına dair veriler içeren son üç kitaba ağırlık verdim. Benzeşim konusu bu üç kitapta somut olarak Latince üzerinden tartışılabilir da genel olarak dilbilimden dil felsefesine değin birçok alana dair öncül yaklaşımlar da bulunuyor. Hem çağdaşları hem ardılları tarafından birçok kez “Romalıların en eğitimlisi (*vir Romanorum eruditissimus*)” olarak anılan Marcus Terentius Varro'nun özellikle kendine has bir dil anlayışı olması bu eseri daha da çekici kıldı. Öyle ki Varro'nun dil anlayışı kendi içinde olabildiğince mantıklıydı. Kendi kurduğu geometrik anlayışta dildeki her kelimeyi bir şekilde kendi kalıplarına oturtuyordu ve bu bölümler kendi içinde mantıklıydı. Sofistlerden ve Aristoteles'ten başlayıp Modistlere kadar geçen süredeki dil

ikliminde tamamen kendi senteziyle bir sistem tasarlayan Varro'nun görüşleri bu açıdan oldukça dikkatimi çekti.

İlk üç kitapla son üç kitap arasındaki bağlantının pek bir kuvvetli olmamasından, farklı konular üzerine yazılmasından dolayı yalnızca son üç kitabın çevirisini yapmaya karar verdim. Gene yüksek lisans tezimde de bu son üç kitap üzerinden, Varro'nun benzeşim-ayrışım tartışması üzerine fikirlerini irdeledim.

Tez yazım sürecinde, bu üç kitabın çevirisi 2019 yılında bitmişti. 2019'un Haziranı'nda tezim jüri tarafından kabul görüp yüksek lisans sürecim bittikten sonra metni yeniden ele aldım. Çeşitli düzenlemelerle son halini aldı ve yayına hazır bir hale geldi. *De Lingua Latina*'nın özellikle Klasik Filoloji öğrencileri için oldukça önemli olduğu kanaatindeyim. Çünkü Varro, Latincenin faal olarak konuşulduğu bir dönemde bu eseri kaleme almıştı. Çağdaş eserlerin yanında Varro dile hem felsefi hem teknik olarak yaklaştı. Haliyle bu eser, yapısı itibarıyla klasik eserler arasında da Latinceyi aktarma konusunda önemli. Bu eser, ele aldığı konuları sadece temel düzeyde ele alsa da Klasik Filoloji öğrencileri dışında dilbilimle, dil bilgisiyle ve genel olarak dille ilgilenen herkesin okuyup bir şeyler çıkarabileceği bir eser.

Bu çeviriyi yaparken kullandığım edisyon Loeb serisinden çıkan, "*Varro On The Latin Language: C.2*, ed. Roland G. Kent, Londra, Heinemann, 1938" künyeli edisyondur. Eser Latince özellikli bir eser olduğu ve dille ilgili yer yer teknik konuları içerdiği için çeviride üslup bakımından metnin aslına sadık kalmaktan çok Türkçedeki anlaşılabilirliğe dikkat ettim. Konu bağlamında önem teşkil eden Latince kavramları, Varro'nun metin boyunca verdiği Latince kelime örneklerini olduğu gibi koruyup parantez içinde Türkçe karşılıklarını verdim. Buna mukabil Türkçede tam karşılığı olan dilbilgisi terimlerini Türkçeleştirdim. Latin diline has dilbilgisi kavramlarıysa olduğu gibi bırakarak dipnotlarda niçin o şekilde kaldıklarını

açıkladım. Eski Yunanca kelimeleri metinde transliterasyonlarıyla verip parantez içinde Eski Yunan harfleriyle yazılışını ve anlamlarını verdim. Okunduğunda anlaşılması zaman alacak bazı bağlantılara dair, dipnotlarda açıklamalar yaptım. Metinde sıklıkla geçen ve çevirisi kafa karışıklığı yaratabilecek kelimeleri sunuş kısmının sonunda açıkladım. Kullandığım edisyonda, verdiği bilgilerin hâlâ geçerli olduğunu düşündüğüm dipnotları aynen çevirdim. Bunun dışında kendiliğimden eklediğim dipnotları çevirmen notu olarak işaretledim. Roland Kent'in verdiği dipnotlara yaptığım eklemeler oldu. Bu dipnotlara eklemeler yapmış olsam da bunları çevirmen notu olarak değil, Kent'in verdiği dipnotlar olarak yansıttım.

Son olarak, öncelikle hayatımın her ânında arkamda hissettiğim anneme teşekkür ediyorum. Ardından bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emeği olan, her şeye rağmen bana inanan, beni destekleyen ve her daim yardımcı olan Prof. Dr. Bedia Demiriş'e, bakış açısı ve ilgisiyle bana ilham kaynağı olan Dr. Ekin Öyken'e ve sorduğum sorulara her daim en kısa sürede cevap veren, birçok kez de yolumu bulmamı sağlayan, Udine Üniversitesi'nden Prof. Dr. Renato Oniga'ya şükranlarımı sunuyorum.

A. Doğucan Hanegelioglu
İstanbul, 2020

KISALTMALAR

Genel Kısaltmalar

=>	: İse
Age.	: Adı geçen eser
A.y.	: Aynı yer
Baş. a.	: Başlığı altında (Sözlük maddeleri için)
Bkz.	: Bakınız
Ç.n.	: Çevirmen notu
Krş.	: Karşılaştırınız
V.dv.	: Ve devamı

Dilbilimsel Kısaltmalar

:	: Bağlantı
=	: Bağlantı eşitliği
[-I]	: Geçişken dar-düz ünlüler
[-U]	: Geçişken dar-yuvarlak ünlüler

Klasik Eserlerin Kısaltmaları¹

App. <i>B Civ.</i>	: Appianus, <i>Bella civilia</i>
Aug. <i>De Civ. D.</i>	: Augustinus, <i>De civitate Dei</i>
Cic. <i>Acad.</i>	: Cicero, <i>Academicæ quaestiones</i>
Cic. <i>Att.</i>	: Cicero, <i>Epistulae ad Atticum</i>
Cic. <i>Inv. rhet.</i>	: Cicero, <i>De inventione rhetorica</i>
Quin. <i>Inst.</i>	: Quintilianus, <i>Institutio oratoria</i>
Festus, <i>Gloss. Lat.</i>	: Festus, <i>Glossaria Latina</i>
Isid. <i>Etym.</i>	: Isidorus Hispalensis, <i>Etymologiae</i>
Liv.	: Livius, <i>Ab urbe condita</i>
Pl. <i>Cra.</i>	: Platon, <i>Kratylos</i>
Plaut. <i>Curc.</i>	: Plautus, <i>Curculio</i>
Plaut. <i>Most.</i>	: Plautus, <i>Mostellaria</i>
Plaut. <i>Per.*</i>	: Plautus, <i>Persa</i>
Plaut. <i>Rud.</i>	: Plautus, <i>Rudens</i>
Plaut. <i>Truc.*</i>	: Plautus, <i>Truculentus</i>
Plin. <i>HN</i>	: Plinius Maior, <i>Naturalis historia</i>
V. Max.	: Valerius Maximus, <i>Facta et dicta memorabilia</i>
Varro, <i>Ling.</i>	: Varro, <i>De lingua Latina</i>
Varro, <i>Rust.</i>	: Varro, <i>Res rusticae</i>
Varro, <i>Sat. Men.</i>	: Varro, <i>Saturae Menippae</i>
Verg. <i>Ecl.</i>	: Vergilius, <i>Eclogae</i>

¹ Antik yazarlar ve eserlerine dair bütün kısaltmalarda (*) işaretliler hariç *Oxford Latin Dictionary*, 4. basım, (Oxford University Press, 2012) esas alınmıştır.

Başvuru Kaynakları ve Sözlükler²

<i>EDL*</i>	: De Vaan (2008)
<i>FPL</i>	: <i>Fragmentum Poetarum Latinarum</i>
<i>KGL</i>	: Heinrich Keil (1864)
<i>LS</i>	: C. T. Lewis-C. Short (1879)
<i>LSJ</i>	: Liddle-Scott-Jones (1925)

Sürelî Yayınlar

<i>RHM</i>	: Rheinisches Museum für Philologie
<i>TAPhA</i>	: Transactions of The American Philological Association

² Sürelî yayınların ve sözlükleri kısaltmaları için “Jean Susorney Wellington, *Dictionary of Bibliographic Abbreviations Found in The Scholarship of Classical Studies and Related Disciplines*, (Westport, Praeger Publishers, 2003)” künyeli kitap esas alınmıştır.

SUNUŞ

MARCUS TERENTIUS VARRO

Yaşamı

Marcus Terentius Varro, MÖ 116 yılında İtalya'nın kuzey-doğusunda, Sabini bölgesinde, Reate¹ şehrinde dünyaya gelir. Roma'da eğitim alır. Roma'nın önemli gramercilerinden Stoa-cı Lucius Aelius Stilo'nun öğrencisi olan Varro daha sonra Atina'da Platoncu filozof Aşkelonlu Antiokhos'tan da ders almıştır.

Varro aristokrat, toprak sahibi bir ailenin çocuğuydu ve dolayısıyla birçok devlet görevine getirilmişti. MÖ 90'da *triumvir capitalis*,² 86/85'te *quaestor*,³ 68 civarında önce *tribunus ple-*

¹ Günümüzde Rieti.

² *Triumvir Capitalis*: Roma'da *praetor* tarafından idare edilen bir mecliste, halk tarafından bir yıllığına seçilen üst düzey yönetici. Bu mevki MÖ 292 yılında tesis edilmiştir. Kamusal barışın korunması, devlete olan cezaların ödenmesini sağlamak vb. görevleri vardı.

³ *Quaestor*: Roma'da bir mevki, bu mevkide bulunan üst düzey yöneticinin unvanı. *Quaestor parricidius* ve *quaestor classicus* olarak anılan iki tür *quaestor*dan bahsedilir. *Quaestor parricidius* tabirine Roma tarihinde son olarak MÖ 366 yılında rastlanmıştır, bu tarihten sonra bunların yetkileri

*bis*⁴ ve ardından *praetor*⁵ olmuştur. Gençliğinden itibaren Pompeius'un ordusunda görev yapmıştır. MÖ 70'lerin ortasında Pompeius'un Sertorius'a karşı yürüttüğü savaşta *proquaestor*⁶ görevindedir. MÖ 67'de korsanlarla yapılan savaşta kazandığı başarılarından ötürü *corona navalis*⁷ ödülünü kazanmıştır. İlk *triumviratus* kurulduğu zaman, bu durum pek hoşuna gitmediği için *Trikaranos* (Üç Başlı) adlı bir satir kaleme aldı.⁸ Gene de Caesar, *Lex Agraria*⁹ kararını uygulayacak yirmi kişiden biri olarak onu seçmiştir.¹⁰

İlk iç savaş başladığında gene Pompeius'un yanında saf tutup İspanya'ya gitmiştir. *Pharsalus* muharebesi kaybedildikten

kademeli olarak *triumviri capitales* devredilmiştir. Varro *quaestor classicus*tur. Bu üst düzey yöneticilerin görevi devlet hazinesinden yapılacak ödemeleri ve devlet gelirlerini yönetmek ve bunları doğru bir şekilde kayıt altına almaktır.

⁴ *Tribunus Plebis*: MÖ 494 yılında, *patricii* tarafından baskı gören *plebs*lerin *Mons Sacer*'e çekilerek devleti işlemez hale getirmeleri sonucunda elde ettikleri temsilcilik. Genel amacı *plebs*leri temsilen bu kesimin haklarını korumak olan *tribunus plebis*, bu sebepten kutsal kabul edilmişti. Yetkileri ve yetki alanları en başta *plebs*ler ile alakalı olan bu üst düzey yöneticiler zaman içerisinde oldukça güçlenmiş ve yetki sınırları bütün bir Roma'yı kapsar hale gelmiştir. İlk zamanlarda sayıları iki olan bu üst düzey yöneticiler önce beşe, ardından MÖ 457 yılında ise 10'a çıkmıştır. Bu sayı İmparatorluk'un sonuna dek böyle kalmıştır.

⁵ *Praetor*: MÖ 366 yılında tesis edilen ve MÖ 337 yılına dek *patricii* uhdesinde bulunan mevki, bu mevkide bulunan üst düzey yöneticinin unvanı. Bunlar bir nevi "üçüncü konsül" idiler. Görevleri hukukiydi. Zaman zaman devletin ordularını sevk ve idare eder, konsüller uzakta ise idareten onların işlerini yürütürlerdi. *Imperium* yetkisine sahiplerdi.

⁶ O sırada *quaestor* mevkisinde olmamasına rağmen zorunluluk hasıl olunca bu mevkinin görev ve yetkileriyle donatılan kişi.

⁷ Veya *corona rostrata*. Bkz. *LS*, "corona" baş. a. Bir deniz muharebesinde bir düşman gemisini zapteden ilk kişiye verilen altından bir ödül.

⁸ *Varro Varius*, ed. D. J. Butterfield, Cambridge, The Cambridge Philological Society, 2015, s. 2.

⁹ Arazi yasası.

¹⁰ *A.y.*

sonra savaşta başarı kazanamayacağını anlayan Varro, Caesar'a teslim olmuş, Caesar da kendisini affetmiştir. *Antiquitates* adlı eserinin yarısını Caesar'a ithaf etmesinin sebebi budur.¹¹

Askerî kariyeri biten Varro, Caesar'ın Roma'da kurmak istediği büyük kütüphanenin başına geçmeye namzettir ancak Caesar öldürölünce bu gerçekleşmez. Üstüne üstlük Varro, Marcus Antonius tarafından MÖ 43 yılında kanun dışı ilân edilenler (*proscripti*) listesine yazılır. Appianus'un anlattığına göre,¹² hatırlı dostlarından Fufius Calenus'un araya girmesiyle hayatı kurtulur¹³ ve ömrünün geri kalanını *Cumae*¹⁴ ve *Tusculum*'daki¹⁵ villalarında çalışmalarına ayırır.

Eserleri

Varro oldukça geniş bir yelpazede sayısız eser vermiş bir yazardır. Aziz Augustinus, onun hakkında şunları yazmıştır:

Kim bu meseleleri Marcus Varro'dan daha dikkatlice araştırmış? Kim daha donanımlıca keşfetmiş? Kim daha keskin bir şekilde farkına varmış? Kim daha özenli ve daha dolu yazmış? Belâgatinde her ne kadar daha düşük seviyede olsa da öğretilerle ve fikirlerle öyle doluydu ki; bizim seküler dediğimiz, onların liberal dedikleri bütün bir bilgelik alanında Cicero sözleriyle öğrencileri nasıl etkiliyorsa Varro da 'şeyler'i öğrencilere öyle öğretirdi.¹⁶

¹¹ *Age.*, s. 2-3.

¹² App. B Civ. iv.6.47.

¹³ Müzehher Erim, *Lâtin Edebiyatı*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1987, s. 109.

¹⁴ Günümüzde Cuma.

¹⁵ Günümüzde İtalya'nın Lazio bölgesindeki Frascati komünü sınırları içindedir.

¹⁶ "Quis Marco Varrone curiosius ista quesivit? Quis invenit doctius? Quis consideravit adtentius? Quis distinxit acutius? Quis diligentius pleniusque conscripsit? Qui tametsi minus est suavis eloquio, doctrina tamen atque sententiis ita refertus est, ut in omni eruditione, quam nos

Aziz Augustinus'un Varro hakkındaki bu yargılarını Cicero da önclemiştir. *Academicae Quaestiones* eserinde konuşmacılardan birini Varro olarak seçen Cicero, kitabın bir bölümünde Varro'ya ithafen şunları der:

...Çünkü bizler kendi şehrimizde başı boş dolaşan yabancılar gibiydik de senin kitapların bizi âdeta evimize döndürdü, öyle ki kim olduğumuzu ve nerede olduğumuzu anlayabildik. Sen vatanımızın yaşını, tarihini, dinî yasalarımızı, ruhbanlığını, hane ve savaş kurumlarını, sokak ve caddelerinin topografyasını, ilâhi ve beşerî her meselenin isimlerini, türlerini, yükümlülüklerini ve amaçlarını bize açıkladın. Bütün Latin şairlerimize, edebiyatımıza ve dilimize ışık tuttun. Hattâ bizzat seçkin bir üslupla, olabilecek bütün ölçülerde çeşitli şiirler yazdın. Felsefeye birçok açıdan ana hatlar çizdin, bunlar öğretimde yetersizdi ama oldukça teşvik ediciydi.¹⁷

Aziz Augustinus, Varro'nun üretkenliğini şöyle anlatır:

saecularem, illi autem liberalem vocant, studiosum rerum tantum iste doceat, quantum studiosum verborum Cicero delectat. (Aug. *De Civ. D.* vi.2.) "Çeviride *saecularis* ve *liberalis* kelimelerini seküler ve liberal olarak çevirdim. Aziz Augustinus *saecularis*i bir Hristiyan gözüyle, "dinden ayrı" anlamıyla kullanıyor. *Liberalis* ise kelimenin tam anlamıyla "özgür yurttaşlarla ilgili" demek. Bu yüzden seküler ve liberal kelimelerinin bu metin açısından uygun kelimeler olduğunu düşünüyorum. (ç.n.)

¹⁷ "... nam nos in nostra urbe peregrinantis errantisque tamquam hospites tui libri quasi domum reduxerunt, ut possemus aliquando qui et ubi essemus agnoscere. Tu aetatem patriae, tu discriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum, locorum, tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuisti, plurimumque idem poetis nostris omninoque Latinis et litteris luminis et verbis attulisti, atque ipse varium et elegans omni fere numero poema fecisti, philosophiamque multis locis inchoasti, ad impellendum satis, ad edocendum parum. (Cic. *Acad.* i.9)"

... Öyle çok okumuş ki, bir şey yazabilecek boşluk bulmuş olmasına şaşıyorum; öyle çok yazmış ki yazdığı bunca şeyi bir kişinin güçlkle okuyabileceğine inanıyorum.¹⁸

Cicero'nun *Epistulae ad Atticum* eserinde Varro'dan *polygraphotatos* (πολυγραφώτατος, çok fazla yazan) olarak bahsedilir.¹⁹

Quintilianus da Aziz Augustinus'un Varro hakkındaki düşüncelerini çok büyük oranda onaylar:

... Terentius Varro, Romanın en eğitimli adamı. Bilgi dolu birçok kitap yazdı. Latin dilinde oldukça mahirdi, hakeza Yunanların ve bizim tarihimizin tümü hakkında da. Gelgelelim belâgatinden ziyade bilgisiyle bilinirdi.²⁰

Belâgatinden ziyade bilgisiyle övülmesini destekleyecek biçimde, 19. yüzyıl eleştirmenlerinden Eduard Norden da *De Lingua Latina*'nın "Latincenin en kötü bir üslubuyla yazılmış bir Latince metin" olduğunu iddia eder.²¹

Görüldüğü gibi, Varro oldukça fazla sayıda eser yazmış. Bu eserlerin çok büyük bir çoğunluğu maalesef günümüze kalmamış. Bunların bir kısmının konularını ve başlıklarını bilmemizi sağlayan kişi, *Vulgata*'nın²² da yazarı olan Hieronymus'tur. Hieronymus'un MS 384 yılında talebesi Paula'ya yazdığı bir

¹⁸ "... qui tam multa legit, ut aliquid ei scribere vacuisse miremur; tam multa scripsit, quam multa vix quemquam legere potuisse credamus. (Aug. *De Civ. D.* vi.2)"

¹⁹ Cic. *Att.* xiii.18.

²⁰ "... Terentius Varro, vir Romanorum eruditissimus. Plurimos hic libros et doctissimos composuit, peritissimus linguae Latinae et omnis antiquitatis et rerum Graecarum nostrarumque, plus tamen scientiae collaturus quam eloquentiae. (Quin. *Inst.* x.1.95)"

²¹ Bkz. Eduard Norden, *die antike Kuntprosa*, Leipzig, Teubner, 1898, s. 195.

²² Hieronymus (Aziz Jerome) tarafından Eski Yunancadan çevrilip yazılmış Latince İncil. Katolik Kilisesi tarafından kilisenin resmî incili olarak kabul edilmiştir.

mektupta bunların bir kısmı listelenmiştir.²³ Gene de uzun yıllar Varro'nun eserlerinin sayısı ve ele aldığı konuların kapsamı meçhul kalmıştır.

19. yüzyılın ortalarında İngiliz Thomas Phillips'in Kuzey Fransa'nın Arras bölgesinde bulduğu bir elyazmasında²⁴ şans eseri Varro'nun bütün eserlerinin isimleri aynen yazılmıştı. Bu listede 500 civarında kitap adı geçmekteydi.²⁵ Friedrich Ritschl birçok kaynağı da bir araya getirerek Varro'nun 59 farklı konuda yaklaşık 450 eser verdiğini öne sürmüştür.²⁶ Ritschl'den sonraki araştırmalarla Varro'nun eserlerinin 74 farklı konuda toplam 620 kitap olduğu kabul edilmektedir.²⁷ Varro'nun bu üretkenliğine ithafen Valerius Maximus da onun "elinde kalemiyle" öldüğünü belirtmiştir.²⁸

Varro'nun bütün ilgi alanları ve eserleri arasında David Butterfield üç noktayı özellikle dikkate değer buluyor:²⁹

1) Varro, Plautus'a ait 21 özgün eseri saptamış. Bu saptamadan önce Aelius Stilo, Plautus'a atfedilen eserlerin sayısını 109'dan 25'e indirmiş. Varro bunlardan 19'unun da kesinlikle sahte olduğunu düşünmüş. Bu saptama hangi oyunların günümüze kalacağı konusunda temel bir etki yaratmış. Öte yandan Varro'nun bu bağlamdaki *De Poetis* (Şairler üzerine) adlı eseri de günümüze ulaşmamıştır. Suetonius'un aynı adlı eserini yazarken Varro'nun eserini temel aldığı düşünülmektedir.

2) Yaklaşık 80 yaşlarında kaleme aldığı *Disciplinae* (Öğreti-

²³ *Varro Varius*, s. 4. Bu mektubun aslı kayıptır. Tyrannius Rufinus tarafından daha sonraları başka bir metinde alıntılandığı kadarını biliyoruz.

²⁴ Bu elyazmasında Origenes'in *Liber Genesis* üzerine yazdığı eserin ön-sözü yer alıyordu.

²⁵ A.y.

²⁶ Friedrich Ritschl, "Die Schriftstellerei des M. Terentius Varro," *RHM*, C: VI, 1848, s. 551-558.

²⁷ *Varro Varius*, s. 4.

²⁸ V. Max. viii.7.3.

²⁹ *Varro Varius*, s. 8.

ler) eserinde Varro yedi kitabın her birini hür yurttaşlara özgü yedi sanattan (*septem artes liberales*) birine ayırmış. Bu eser Geç Antikçağ'ı oldukça etkilemiş. Ortaçağ'daki *trivium* ve *quadrivium* ayrımının da Varro'nun bu eserinden ilham alınarak yapıldığı sanılıyor. Ilsetraut Hadot bu görüşe karşı çıkarak geç Antikçağ'daki anlayışın Varro tarafından değil, Yeni Platoncu ekol tarafından yapılan saptamayla olduğunu öne sürer.³⁰

3) Eski Yunan ve Romalı önemli isimlerden bahsettiği bir ansiklopedide yaklaşık 700 farklı illüstrasyon kullanmış. Bu durumda bu eser Roma tarihindeki ilk illüstrasyonlu kitaptır. Kitap tarihinde ise devrim niteliğinde bir kilometre taşıdır.

Varro'nun kaybolan eserlerinin yanında *De Lingua Latina* hariç günümüze belirli ölçüde ulaşan eserleri de mevcuttur:

1) *Res Rusticae*: Varro bu eseri 80 yaşında (MÖ 37), eşi Fundania için yazmaya başlamıştır. İlk kitapta doğrudan eşi Fundania'ya hitap etse de ikinci kitapta arkadaşı Turranius Niger'e, üçüncü kitapta ise komşusu Pinnius'a hitap etmiştir. Bu eser ziraat üzerine bir el kitabı mahiyetindedir. Eserdeki üç kitap sırasıyla tarım, büyükbaş-küçükbaş hayvancılık ve bir çiftlikte bulunan diğer unsurlar (arılar, kümes hayvanları, av kuşları vb.) üzerineydi. Bu eser kendisinden sonra bu konuda yazan Vergilius, Columella, Plinius, Vegetius gibi isimlere de ilham kaynağı olmuştur.³¹ Bu eser Varro'nun günümüze kalan tek eksiksiz eseridir.

2) *Antiquitates Rerum Humanarum et Divinarum*: Cice-ro'nun övgüsüne mazhar olan eser budur. Yaygın görüşe göre eserin yazımına MÖ 50'li yılların ortasında başlanmış, eser MÖ 47 yılına doğru tamamlanmıştır.³² İlk 25 kitapta Roma şehrinin tarihi, önemli yerleri ve insanları; geri kalan 16 kitapta ise Roma dini anlatılmıştır.³³ Varro sonrası dönem yazarlarının

³⁰ A.y.

³¹ A.y.

³² *Age.*, s. 13.

³³ A.y.

eserlerinde yaklaşık 400 *Antiquitates* alıntısı bulunmaktadır ve eserin pek çok tefsiri yapılmıştır.³⁴ Bu alıntı ve yorumların çoğunluğu da dinî meselelerin anlatıldığı bölümlere dairdir.

Varro'nun bu eseri yazmaktaki amaçlarından biri de Roma dinini ve geleneklerini Romalılara anlatarak canlı tutmak istemesiydi.³⁵ Cicero'nun övgüleri de hesaba katıldığında Varro ve onun *Antiquitates*'inin Augustus dönemi ikliminin oluşmasında varoluşsal bir öneme sahip olduğunu ve bu açıdan bir nevi Vergilius'un *Aeneis*'i gibi bir işlevi olduğunu söyleyebiliriz.

3) *Saturae* (veya *Satirae*) *Menippeae*: Günümüze 591 fragmanı kalmış³⁶ bu eser dönemin politik ve sosyal meselelerini alaycı bir şekilde ele alan, Menippos tarzı satirlerden oluşuyordu.³⁷ Bu fragmanların çok büyük bir kısmı lügatçi Nonius tarafından korunmuştur.³⁸ Varro'nun MÖ 80'lerde ve 70'lerde bu satirlerden oluşan toplam 150 kitap yazdığı düşünülmektedir.³⁹ Bir diğer önemli nokta da bu türü Latin edebiyatında ilk kullanan kişinin Varro olmasıdır:

Öte yandan Romalılar arasındaki en eğitilmiş adam olan Terentius Varro'nun düzenlediği, yalnızca şiirlerden oluşmayan daha eski bir satir türü vardır.⁴⁰

Varro'nun bu uyarlamasının Seneca'nın *Apocolocyntosis* ile Petronius'un *Satyricon* eserlerine ilham verdiği; Martianus Capel-

³⁴ A.y.

³⁵ A.y.

³⁶ Bu fragmanların tamamı için Bkz. Raymond Astbury, *Saturarum Menippearum Fragmenta*, Münih, Teubner, 2002.

³⁷ Menippos tarzı satir, adını sinik (κυνικός) filozof Menippos'tan almıştır. Erim, *Lâtin Edebiyatı*, s. 110.

³⁸ *Varro Varius*, s. 13.

³⁹ A.y.

⁴⁰ "Alterum illud etiam prius satirae genus, sed non sola carminum varietate mixtum condidit Terentius Varro, vir Romanorum eruditissimus. (Quin. *Inst.* x.1.95)"

la'yı da etkilediği düşünülür.⁴¹ Varro'nun kendi edebî yaşamına bakış açısı da Menippos satirlerinde kendi kaleminden çıkmıştır: "Gene de okuyarak ve yazarak biçimlendirin yaşamı."⁴²

Varro, *Res Rusticae*'da şu cümleleri kullanmıştır:

Bir alamet karşısında ne yapılması gerektiğini merak ettiğimizde bunca yıldır hâlâ Sibylla'nın kitaplarına başvuruyoruz. Halbuki Sibylla insanlara fayda sağlayacak kehanetleri yalnızca yaşarken terennüm etmiş olsaydı buna katlanamazdım. Bunu öldükten sonra da ve hattâ hiç tanımadığı insanlar için de yapmalıydı. Haliyle, henüz hayattayken yakınımıdaki insanlara faydalı bilgiler aktarmamış olmayı kendime de yediremem.⁴³

Bunlar gösteriyor ki Varro öldükten sonra da yazdıklarıyla rehber olmayı, insanlara yol göstermeyi istemişti. Gelgelelim bu arzusu büyük oranda gerçekleşmedi. Yazdığı sayısız eserin çok küçük bir kısmı günümüze dek gelebilmiştir, onların da büyük kısmı eksik ve yetersiz olarak elimize ulaşmıştır. Yaşadığı çağın en büyük âlimi addedilen Varro, bugünün dünyasında tanınan Antikçağ yazarları arasında silik bir yere sahiptir.

Dil Anlayışı

Varro'nun *De Lingua Latina*'da görünen dil anlayışında iki kavram öne çıkıyor. Bunlardan biri *analogia*, yani benzeşim/orantı. Diğeriyse *declinatio*, yani bükün.

Declinatio (bükün), Latince *declinare* (bükmek) fiilinden türemiş bir kelime. Varro'daki *declinatio*, bir kelimedenden bir başka

⁴¹ A.y.

⁴² "legendo autem et scribendo vitam procudito. (Varro, *Sat. Men.* 551)"

⁴³ "Et non solum, ut ipse quoad vivam, quid fieri oporteat ut te moneam, sed etiam post mortem. Neque patiar Sibyllam non solum cecinisse quae, dum viveret, prodessent hominibus, sed etiam quae cum perisset ipsa, et id etiam ignotissimis quoque hominibus; ad cuius libros tot annis post publice solemus redire. (Varro, *Rust.* i.1.2-3)"

kelimenin türemesi demek. Ancak bu türeme ister isim çekimi ister fiil çekimi isterse ön veya son eklerle kelime yapımı olsun, hepsini kapsayan bir türeme. Varro bu temelde sözün bölümlerini belirleyip teorisini bunun üzerinden kurmakta.

Analogia (benzeşim/orantı) matematik temelli bir kavram. Latinceye Eski Yunancadan (*ἀναλογία*)⁴⁴ aynen geçmiş bir kelime. Bu kelime, iki bağlantının birbiriyle mukayese edilmesi sonucunda ortaya çıkan denkliği ifade eder. Latince de ayrıca *proportio* kelimesiyle de ifade edilir ve “orantı” anlamına gelir. Yani temel itibarıyla *De Lingua Latina*’nın 8.-10. kitaplarında dilin orantılı olup olmadığı tartışılmaktadır. Öte yandan Varro bu tartışmayı aslında araç olarak kullanmaktadır. Zira varacağı yer 8. kitabın başından bellidir. Varro, *analogiayı* kullanarak *declinatioyu* sistemleştirmiştir. Ek olarak, *analogia* esasen orantı anlamına gelse de dil bağlamında bunu *benzeşim* olarak çevirmeyi tercih ettim. Hem dildeki kelimelerde eksiksiz bir orantı bulunması mümkün değil hem de eserde dahi dilde benzeşim aranırken kelimelerin “benzerliği” (*similitudo*) esas alınmış.

Declinatio kavramının en önemli özelliği ne Varro’dan önce ne de sonra görülen, farklı bir “sözün bölümleri”⁴⁵ şemasıdır. Varro’dan evvel Aristoteles’ten başlayacak şekilde Stoa’ya kadar çeşitli söz bölümlemeleri yapılmıştı. Bunlar Aristoteles’ten sesten başlayıp cümleye kadar giden retorik şemalardı. Stoa’ya gelindiğinde ise ses, sözün bir bölümü olarak tanımlanmamıştır. Varro’dan evvel sözün bölümlerine dair en geçerli sınıflandırma ise Dionysios Thraks tarafından yapılan sınıflandırmaydı.⁴⁶ Dionysios Thraks, İskenderiye ekolünden gelmesi itibarıyla diğerlerinden ayrılıyor.

⁴⁴ Bkz. *LSJ*, “*ἀναλογία*” baş. a.

⁴⁵ Sözün bölümleri, dildeki kelimelerin türlerine göre sınıflandırılması sonucu ortaya çıkan isim, sıfat, zarf vb. bölümlerdir. (ç.n.)

⁴⁶ Dionysios Thraks, *Gramer Sanatı*, çev. Eyüp Çoraklı, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2006.

Varro ise sözün bölümlerini anlatırken bu bölümlemeyi benzeşim temelinde yapmaya çalışmıştır. Varro'ya göre sözün en küçük ve bölünemez bölümü kelimelerdir.⁴⁷ Ses, hece vb. anlamsız kısımları sözün bölümlerinden saymamıştır. Gene ilk aşamada, kelimelerin oluşumunda temel bir unsurun olduğunu kabul etmiş ve bunu *principia* olarak adlandırmıştır. Bunların az sayıda olduğunu düşünen Varro, bu az sayıda temel unsurdan sayısız belirsiz bir kelime dünyasının ortaya çıktığını söylemiştir. Bu temel unsurun ne olduğuna dair geniş bir bilgi de vermemiştir. Tek tek seslerden veya bir tür kök mantığından beslendiği söylenebilir.

Bu temel unsurların üstünde ilksel kelimeler bulunur. Varro bunlara da *primigenia* demiştir. Bunlar, Varro'nun dil kuramında zeminde bulunan kelimelerdir. *Primigenia* dendiğinde anlaşılması gereken, bir ismin *nominativus* hali⁴⁸ ile bir fiilin aktif çatıda, haber kipinde, *praesens* zamanda,⁴⁹ 1. tekil şahıs çekimidir. Bunlar *primigenia* olarak adlandırılan ilksel kelimelerdir ve diğer bütün kelimeler bunların üzerine kurulmuştur.

Son olaraksa *declinata* adını verdiği bükülmüş kelimeler gelir. Bunlar da ilksel kelimelerden türeyerek kelimeler dünyasını oluşturan diğer kelimelerdir. Varro dil kuramında ilksel kelimeleri ve bunları anlatır.

Eserde hem *oratio* hem de *sermo* kavramları kullanılmaktadır. Bu ikisi yer yer aynı anlama gelseler de Varro'ya göre *sermo* insanların, toplulukların birbirleriyle konuşmasını ifade eder.

⁴⁷ *Ling.* x.77.

⁴⁸ Türkçedeki yalın hale yakın olsa da Latincedeki *nominativus* hali Örneğin Türkçedeki gibi bir tamlanan eki almaz. Bu bir isimlendirme halidir ve kurulurken ya kelime gövdesi olduğu gibi kalır ya da gövde sonuna [-s] veya [-m] sesi eklenerek kurulur. Sonuç olarak Türkçedeki yalın halden farklıdır. O yüzden Latincedeki haliyle bıraktım.

⁴⁹ *Praesens* zamanı, Türkçedeki şimdiki zamanı da geniş zamanı da içine alan bir "içinde bulunulan zaman"dır. Türkçede tam bir karşılığı bulunmamaktadır. O yüzden Latincedeki haliyle bıraktım.

Oratio ise tek kişinin ağzından çıkan sözlerdir.⁵⁰ *De Lingua Latina*'da incelenen *oratio*, yani sözdür. Varro kuramını aktarmadan evvel *orationun*, yani sözün doğasını açıklamaya girişir. Bunun için de üç soru sorar: Nesneler ne şekilde adlandırılırlar? Bu adlandırmalardan ortaya çıkan bükünler kendilerine has farklı şekilleri nasıl alırlar? Belirli bağlantılarla bir araya gelen kelimeler bir fikri nasıl ifade ederler?⁵¹

Varro temelde kelimelerin iki yolla yapılabileceği kanaatinde. Bunlardan biri *impositio*, yani ad verme; diğeryse *declinatio*, yani bükmedir. Benzeşimin tartışma konusu olduğu nokta burasıdır. Zira Varro'ya göre kelimelere ad verilirken herhangi bir orantıdan, benzeşimden bahsetmek mümkün değildir. O yüzden bunlarda benzeşim aramak beyhude olacaktır. Bu süreci kuramının dışında bırakan Varro, tamamen bükün (*declinatio*) kısmına odaklanır. Bu kısımda da geri kalan kelimeleri ilkin ikiye ayırmış, bunları üretken ve kısır kelimeler olarak bölmüştür. Üretken kelimeler bükün sürecinde yer alırlarken, kısır kelimeler oldukları gibi kalırlar. Varro'nun kısır kelimedenden kastıysa herhangi bir şekilde kelime türetmeyen, ek almayan, bükülmeyen bağlaçlar, soru kelimeleri vb. kelimelerdir. Bu elemeyi de yaptıktan sonra geriye bükülebilir kelimelerin sınıflandırılması kalır. Orada da ilkin ikili bir sınıflandırma yapmıştır. Bunlar iradi (*voluntaria*) ve doğal (*naturalis*) bükünlerdir. İradi bükün, bir kişinin bile isteye bir kelimedenden başka bir kelime türetmesidir. Doğal bükünse ismin halleri, fiil çekimleri gibi genel kabul gören ve herkesin ortak olarak kullandığı bükünlerdir. Varro iradi bükünde de bir benzeşim aranmaması gerektiğini söyler. Zira iradi bükün tamamen bir kişinin isteğiyle şekillenir. Burada bir kural, orantı aramak gereksizdir.

⁵⁰ *Ling.* vi.64.

⁵¹ Anlaşılan o ki bu soruların cevaplarını verdikten sonra eserin esas kısmı olan sözdizim bölümüne geçip dile dair fikirlerini o kısımda tamamlamıştır. Ne yazık ki bu bölüm günümüze ulaşmamıştır.

Geriye yalnızca doğal bükünler kalır ve Varro bunlar üzerinden dörtlü bir sınıflandırma yapar: Hallere sahip olup zamana sahip olmayan kelimeler, zamana sahip olup hallere sahip olmayan kelimeler, her ikisine de sahip olan kelimeler, ikisine de sahip olmayan kelimeler. Varro bu sınıflara doğrudan isim vermemiştir. Hallere sahip olup zamana sahip olmayanlar “isimler,” zamana sahip olup hallere sahip olmayanlar “fiiller,” her ikisine de sahip olanlar “ortaçlar,” ikisine de sahip olmayanlarsa “zarflar”dır.

Bu sınıflandırmadaki hal kavramının Latincesi *casus*dur. *Casus* kelimesinin anlamı ise “düşüş”tür. O dönemin anlayışı itibarıyla ismin halleri gerçekten birer düşüş olarak düşünülüyordu. Bu adlandırma Eski Yunancadaki *ptosis* (πτῶσις) kavramından doğrudan çeviridir. İki kelime de “düşüş” anlamına gelir. Bir ismin esas biçimi olduğu düşünülen dikey hal (*rectus casus*) dışındaki çekimlerinin bu dikey halden “düşerek” ortaya çıktığı fikrine dayanan ve kusurlu görünen bir adlandırmadır.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer konu ise sıfat diye bir sınıfın yokluğudur. O dönemde de, o dönemden sonra uzun bir süre de sıfatlar isim sınıfı altında sayılmışlardır. Sıfat adında ayrı bir grubun ortaya çıkması çok sonra gerçekleşmiştir.

Benzeşim karşısında duran kavramsa teamül (*consuetudo*) kavramıdır. Bu da alışlageldik kullanımı tanımlar. Tartışma şudur: Doğası bakımından dilde bir benzeşim, bir orantı var mıdır, yok mudur? Kullanım bağlamında dilde bir benzeşimin varlığı kabul edilecekse, teamüller bu benzeşim uyarınca değiştirilmeli midir, yoksa teamüller benzeşime uymasalar dahi olduğu gibi bırakılmalı mıdır? Eserde evvela doğada bir benzeşimin olup olmadığı, ardından da dilde bir benzeşimin olup olmadığı tartışılır.

Varro’nun dilbilgisi anlayışı İskenderiye ekolünden geldiği için kendisi bir benzeşim yanlısıdır. Bu zaten daha 8. kitabın başından bellidir. Burada önemli olan nokta, Varro’nun top-tancı bir anlayışı her yönden reddetmesidir. Varro benzeşimci

olmasına benzeşimcidir ancak dilin her kısmında bu tarz bir benzeşimin olmadığını farkındadır. Yukarıda zikrettiğim sınıflandırmaları da bu farkındalık üzerine yapar. Benzeşimin yer almadığı alanları eleye eleye en sonunda orantılı bağlantıların görülebileceği o noktaya ulaşır. O noktadan sonra 10. kitapta benzeşimin varlığını savunur ve nasıl uygulanması gerektiğini anlatır.

Varro'nun dilde var olduğunu iddia ettiği ve kurguladığı orantı veya benzeşim, geometrik bir orantıdır. Geometrik orantıyı kısaca bölme orantısı olarak gösterebiliriz. Yukarıda *analogianın*, iki bağlantının birbiriyle mukayesesi sonucu ortaya çıkan denklik olduğunu söylemiştim. Bu durumda da bir denklemin iki tarafında da bulunan sayılar kendi aralarında bölme işlemine tâbi tutulduğunda aynı sonucu veriyorlarsa bu bir geometrik orantı olur. Örneğin:

$$\begin{aligned} 8 : 4 &= 4 : 2 \\ 18 : 6 &= 9 : 3 \end{aligned}$$

Bunlar geometrik orantı örneğidir. İşte Varro bu yaklaşımı dile uyarlamıştır. Ona göre dilde bir orantı vardır ve bu orantı da ikiye ayrılmaktadır.

Varro iki çeşit orantıyı anlatmadan önce, açıklayıcı olması için sayılar arasında bir bağlantı şeması çıkarır ve ardından bunları kelimelere uyarlar. Bunlar enine ve boyuna bağlantıdır. Bu bağlantılar şöyle gösterilebilir:

1	2	4
10	20	40
100	200	400

Bu tabloda görülen enine bağlantılar, 4 : 2; 2 : 1; 40 : 20; 20 : 10 vb. bağlantılardır. Boyuna olanlarsa 100 : 10; 10 : 1; 200 : 20;

20 : 2 vb. bağlantılardır.⁵²

Sayılar üzerinden bu açıklandıktan sonra kelimeler üzerinden örnek verir. Örneğin “beyaz” anlamına gelen *albus* kelimesinin enine ve boyuna bağlantıları şu şekildedir:

<i>Albus</i>	<i>Albo</i>	<i>Albi</i>
<i>Alba</i>	<i>Albae</i>	<i>Albae</i>
<i>Album</i>	<i>Albo</i>	<i>Albi</i>

Bu tabloda enine bağlantılar ismin hallerini, boyuna bağlantılar ise o ismin veya çekimlerinin eril, dişil ve yansız⁵³ biçimlerini gösteriyor. Haller bakımından *albus* (beyaz), *albo* (beyaza), *albi* (beyazın) şeklinde gider. Cins bakımından *albus* eril, *alba* dişil, *album* ise yansızdır. Aslında örnek olarak verilen *albus* kelimesi bir sıfattır. Bu yüzden üç cinsten de çekimi olmak durumundadır. Lâkin yukarıda da bahsettiğim gibi, o dönemde sıfatlar da isim grubu içinde değerlendiriliyordu.

Sonra Varro, benzeşimin varlığı veya yokluğuna dair kıyaslananın bu tür bağlantı şemaları üzerinden yapılması gerektiğini ifade eder. Bunun için örnek olarak iki kelime seçilir. Bunlar *Albius* ve *Atrius* kelimeleridir.⁵⁴

<i>Albius</i>	<i>Albio</i>	<i>Albii</i>
<i>Albia</i>	<i>Albiae</i>	<i>Albiae</i>
<i>Atrius</i>	<i>Atrio</i>	<i>Atrii</i>
<i>Atria</i>	<i>Atriae</i>	<i>Atriae</i>

⁵² *Ling.* x.41, 43, 45.

⁵³ Yansız cins olarak çevirdiğim bu kelimenin Latincesi *genus neutrum*dur. Türkçeye genelde “cinsiz” olarak çevrilen bu ifade aslında ne eril ne dişil olan cinsi karşılamaktadır. O yüzden “cinsiz” demektense “yansız” demenin aslına daha uygun olduğu fikrindeyim.

⁵⁴ Bunların ikisi de özel isimdir. *Albius* kelimesi *albus* (beyaz) kelimesinden, *Atrius* ismiyse *ater* (siyah) kelimesinden türetilmiştir.

Bu tabloda görünüyor ki, iki kelimenin halden hale geçişi ile cinsten cinse geçişinde aldıkları şekiller birbiriyle benzeşmektedir. Yani nasıl ki sayılarda “4 : 2 = 6 : 3” orantısı varsa, bu iki isimde de “*Albii : Albio = Atrii : Atrio*” orantısı vardır. Gene sayılarda nasıl ki “100 : 10 = 500 : 50” orantısı varsa, bu isimlerde de “*Albia : Albius = Atria : Atrius*” orantısı vardır. Varro’nun çıkardığı sonuç, o halde bu iki kelimenin birbirleriyle benzeştiği, bir *analogiaya* (veya *proportio*) sahip olduklarıdır.

Bu yaklaşımın önemi, “kelime grupları” kavramının oluşmasına ön ayak olmasıdır. Varro kelime gruplarına dair herhangi bir teoriye sahip değildi ancak kelime grupları, çekimleri birbirine benzeyen kelimeler esas alınarak şekillenmiştir.

Bu bağlantı ve mukayese şablonlarını veren Varro, benzeşimin de iki türlü olduğu teorisine sahiptir. Ona göre bir ayrık benzeşim, bir de birleşik benzeşim vardır. Ayrık benzeşimden kastı “1 : 2 = 10 : 20” gibi orantılar, birleşik benzeşimden kastıysa “1 : 2 = 2 : 4” orantısı gibi orantılardır. Bunların farkı şudur: Ayrık benzeşimde denklemin iki tarafında da farklı sayılar vardır. Birleşik benzeşimde ise iki tarafta da tekrar eden bir sayı bulunur.

Varro benzeşimleri ikiye ayırırken ayrık benzeşimin isimlere, birleşik benzeşiminse fiillere uygulanması gerektiği fikrindedir. İsimlerdeki ayrık benzeşime *lex* (yasa) ve *rex* (kral) kelimeleri örnek verilebilir:

$$\begin{aligned} rex : regi \text{ (krala)} &= lex : legi \text{ (yasaya)} \\ regi \text{ (krala)} : regem \text{ (kralı)} &= legi \text{ (yasaya)} : legem \text{ (yasayı)} \end{aligned}$$

Bu kelimelerin halden hale geçişi birbirine benzemektedir. Ancak bu benzeşim kurulurken tekrar eden unsurlar kullanılmaz.

Fiillerdeki durum ise *lego* (topluyorum) ve *disco* (öğreniyorum) örnekleri üzerinden şudur:

legebam (topluyordum) : *lego* = *lego* : *legam* (toplayacağım)
discebam (öğreniyordum) : *disco* = *disco* : *discam* (öğreneceğim)

=>

legebam : *lego* = *discebam* : *disco*
 ve
lego : *legam* = *disco* : *discam*

Fiillerde bu tarz bir mukayesenin belirlenmesinin sebebi, fiillerde isimlerdeki gibi tek katmandan ziyade iki katman olması. Latince fiillerde altı zaman bulunur. Bunların üçü bitmiş eylemleri, üçü bitmemiş eylemleri ifade eder. Bitmiş eylemleri ifade eden fiil gövdeleriyle bitmemiş eylemleri ifade eden fiil gövdeleri farklıdır. Varro bitmemiş zaman çekimlerini kendi aralarında, bitmiş zamanların çekimlerini de kendi aralarında mukayese ediyor.

Varro benzeşimin varlığında da eksik ve mükemmel benzeşimleri anlatmıştır. Mükemmel benzeşim iki kelimenin hem sesçe hem çekimce hem de ifade ettikleri nesnelerce benzemesidir. Eğer bu üç katmandan biri dahi eksikse bu eksik benzeşimdir. Sesçe ve çekimce benzerlik dille ilgilidir. İfade edilen nesneler bakımından benzerlikse dil dışı bir benzeşimdir. Bu yüzden Varro, dilde bir benzeşim, orantı varsa bunun yalnızca sesçe ve çekimce incelenmesi gerektiğini öne sürer. Bu da İskenderiye ekolüne uygun bir savdır.⁵⁵

Elimizdeki *De Lingua Latina* nüshaları üzerinden büyük oranda isimlere dair benzeşim örnekleri görülüyor. Çünkü fiillerin anlatıldığı bölüm maalesef kayıptır.

Kısaca özetlersek:

1) Varro dilde bir orantının, yani benzeşimin olduğu kanaatinde. Bu benzeşimin dildeki bütün kelimelerde değil,

⁵⁵ İskenderiye ekolü benzeşim konusunda kelimelerin anlamları ile şekilleri arasında bir bağlantı kurmaktan ziyade sadece şekil benzerlikleri üzerinden ilerlemiştir.

yalnızca kelimelerin çekimlenebilir kısmında bulunduğunu bildirir.

2) Kelime yapmada aranacak benzeşim de kişilere ve nesnelere isim koyarken aranmaz. İsim konduktan sonraki çekimlerde benzeşim aranmalıdır.

3) Eksik benzeşim ile mükemmel benzeşim ayırımı Varro'dan evvel görülüyor. Bu, Varro'dan önce düşünülmemiş veya yazılmamış demek değildir ancak günümüze kalabilmiş eserlerde bu tür bir ayırma rastlayamıyoruz.

4) Latince fiillerdeki bitmiş zaman/bitmemiş zaman gibi bir ayırımı Varro'dan evvel göremiyoruz. Varro'dan evvel fiil çekimleri sadece gönderme yaptıkları zamanlar bakımından kıyaslanıyordu. Varro bu kıyası da iki katmanlı bir hale getirdi.

5) Varro'nun bir diğer katkısı, isim gruplarını tespit etmese de bunların tespiti için çok önemli bir veri sunmuş olmasıdır. Fiillerde 2. tekil şahıs *praesens* çekiminin; isimlerde ise tekil *ablativus*⁵⁶ çekiminin o kelimeler hakkında belirleyici olduğunu öne sürmüştür. Her ne kadar tamamen doğru bir tespit olmasa da gerçekten bu çekimler, isimlerin ve fiillerin gövde sonu sesleri hakkında bilgi verir tarzda çekimlerdir.⁵⁷

⁵⁶ *Ablativus* hali, Türkçedeki ayrılma haline yakın olsa da içerisinde alet, ayrılma, bulunma, birliktelik vb. çeşitli yönelimler taşımaktadır.

⁵⁷ Varro'nun dil teorisine dair yayımlanmış en kapsamlı çalışma, Daniel J. Taylor'ın doktora tezi olan "*Declinatio: A Study of The Linguistic Theory of Marcus Terentius Varro*, (Amsterdam, John Benjamins B. V., 1974) adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Varro'nun dil anlayışı tüm yönleriyle ele alınmış olup son derece eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiştir.

DE LINGUA LATINA HAKKINDA

Elyazmaları ve Edisyonlar

De Lingua Latina'nın altı kitabı ve belirli fragmanları günümüze kalmıştır. Gene de bu esere dair çok sağlıklı bir edisyonun yapılması çok zor olmuştur. *De Lingua Latina* edisyonlarında kullanılan 44 elyazması ve bunlara ilaveten edisyonlarda ya tamamen atlanmış ya da yalnızca ismi geçmiş altı elyazması Giulio Antonibon tarafından tespit edilmiştir.¹ Elyazmalarının toplam sayısı 50 olsa da bugüne dek yapılmış çalışmalarındaki ortak görüş bütün elyazmalarının kaybolmuş tek bir elyazmasından kopyalandığıdır.²

Bütün elyazmalarının kopyalandığı kök örnek kayıptır. Bununla beraber bu kök örnekten kopyalanmış olup F kısaltmasıyla bilinen *Codex Laurentianus*, *De Lingua Latina*'nın bugüne ulaşmış bütün ardışık kısımlarını büyük oranda içermektedir.

¹ Giulio Antonibon, *Supplemento di lezioni varianti ai libri De lingua latina di M. Ter. Varrone*, Bassano, Sante Pozzato, 1899, s. 10-22.

² Roland G. Kent, *Varro On the Latin Language*, C.1, Londra, Heinemann, 1938, s. xii.

Bu elyazmasının ikinci dörtlü kesitinde³ bulunan bir bölüm kayıptır. Bu kayıp kısmı diğer elyazmalarından ediniyoruz. Gene de diğer elyazmaları da esas olarak F ile aynı kök örnekten kopyalandığı için bu kayıp kısım da diğer elyazmalarının yardımıyla doldurulabilmiştir. F de eserin günümüze ulaşmasındaki en önemli aracı olmuştur. 1521 yılında bu elyazmasını inceleyen ve eserin ilk edisyon kritiğini düzenleyen Petrus Victorius ve Iacobus Diacetius bu kısımları eklemişler ve ikisinin bu kısım alâkalı okumaları Fu olarak kaydedilmiştir. F daha sonraları 1740'ta Hieronymus Lagomarsini, 1851'de Heinrich Keil, 1877'de Adolf Groth, 1906 yılında Georg Götz ve Friedrich Schöll tarafından yeniden incelenmiştir.⁴

Son olarak Giulio Antonibon mevcut elyazmalarına dair bir soyağacı şeması çıkarmıştır. Bunu yaparken F'yi dışarıda bırakır. Bunun sebebi, doğrudan F'den gelen çok az sayıda nüsha olmasıdır. Ayrıca diğer nüshalar genelde mukayeseli olarak bu nüshaların mukayeseli nüshalardan kopyalanmış oldukları sanılır. Bu yüzden Antonibon bu soy ağacı şemasında diğer elyazmalarının soy kütüğünü gösterir. Gene de bu şemanın "yaklaşık" bir soykütüğü şeması olduğunu da eklemiştir.⁵

Eserin ilk edisyonu 1471'de Pomponius Laetus'un editörlüğünde yayımlanmıştır. Bu edisyonda zaman ve mekân bilgisi yoktur. Bu edisyonun ikinci basımı da 1472'de Franz Renner editörlüğünde yapılmış olup bu basımda zaman ve mekân bilgisi yoktur. Bu edisyon Victorius ve Diacetius'un edisyon kritiklerinde kullandıkları *editio princeps* olma özelliğini taşır.⁶

³ Ortaçağ'daki elyazmalarında bir kesit, dört adet katlanmış kâğıttan yani toplamda sekiz yaprak ve 16 sayfadan müteşekkil olduğunda buna dörtlü kesit (*quaternum*) denirdi.

⁴ A.y.

⁵ Antonibon, *age.*, s. 23; "Gli altri o sono collaterali o provengono da collaterali, come si può vedere dal seguente albero, che del resto non è che approssimativo."

⁶ Kent, *age.*, s. 28.

*Editio princeps*ten sonraki önemli bir diğer edisyon Angelus Colotius, Octavius Pantagathus ve Gabriel Faernus tarafından da desteklenen ve nihayetinde 1554 ve 1557 yıllarında iki kez basılan *Editio Vulgata*'dır. Antonius Augustinus tarafından neşredilmiştir. Bu edisyonda Augustinus imlayı standartlaştırmıştır. Bu edisyon sonraki dönemde birçok editörce referans olarak kullanılmıştır.⁷

1826'da Duncker und Humblot tarafından Berlin'de basılan ve Leonhard Spengel'in editörlüğünü yaptığı edisyon ilk bilimsel edisyon olma özelliğini taşır. Spengel gene F'yi (daha çok da Fu'yu) dayanak almış olup eldeki neredeyse bütün nüshaları mukayese ederek bu edisyonu hazırlamıştır.⁸ Leonhard Spengel'in ölümünden sonra oğlu Andreas Spengel da ikinci edisyonu tamamlamıştır. Bu edisyon da Weidmann tarafından 1885'te Berlin'de basılmıştır.⁹

20. yüzyılın başlarında iki önemli edisyon yapılmıştır. Bunlardan biri 1910 yılında Georg Götz ve Friedrich Schöll tarafından yapılan ve Teubner'dan çıkan edisyondur. Leipzig'de yayımlanmıştır. 1964 yılında bu edisyon gözden geçirilerek Amsterdam'da, Hakkert tarafından tekrar yayımlanmıştır.

Bu çalışmada başvuru kaynağı olarak kullandığım, Roland G. Kent'in editörlüğünü üstlendiği edisyon Harvard Üniversitesi tarafından 1938'de yayımlanmıştır. Loeb serisindeki bu edisyon, Teubner'dan farklı olarak çeviri de içermektedir ve iki cilt halindedir. Bu çeviri, yapıldığı dönemde biri Pietro Canal tarafından İtalyancaya, diğeri Huot tarafından Fransızcaya olmak üzere yapılmış iki çevirinin yanında Latince'den diğer bir dile yapılan üçüncü çeviri olmuştur. Haliyle Teubner'daki gibi muhafazakâr bir yol izlenmemiş, metinlerdeki bozuk kısımlar düzeltilerek yayımlanmıştır. Her sayfada mevcut elyazmalarında bulunan ve F'nin veya Fu'nun yetersiz kaldığı noktalar-

⁷ *Age.*, s. 30.

⁸ *Age.*, s. 31.

⁹ *Age.*, s. 32.

daki farklı okumalar *apparatus criticus* aracılığıyla verilmiştir. Çeviri kısmında metinde anlatılanlara dair bilgiler, açıklamalar ve tashihler de dipnotlarda bulunmaktadır.

Daha sonra da eserin çeşitli edisyonları ve çevirileri yapılmıştır. 1954 yılında Les Belles Lettres'den çıkan Jean Collart çevirisi (Fransızca), 1978 yılında Pàtron'dan çıkan Elisabetta Riganti çevirisi (İtalyanca) bulunmaktadır. 2017 yılında Olms'tan çıkan Antonella Duso çevirisi (İtalyanca) ise yalnızca 9. kitabı kapsamaktadır. En son çeviri ise Wolfgang David Cirilo de Melo'nun 2019 tarihli çevirisidir (İngilizce). Bu denemeyi yazdığım sırada eserin daha önce Türkçe çevirisi yapılmamıştır.

Eserin Kurgusu ve Etimoloji Meselesi

Cicero MÖ 45 yılında Atticus'a yazdığı bir mektupta şöyle der:

Bundan sonra ben daha edebî eserler yazmaya başladım. Varro bundan önce de büyük ve önemli bir eserini kesinlikle bana ithaf edeceğini bildirmişti. Üzerinden iki yıl geçti...¹⁰

Buradan anlıyoruz ki MÖ 47 itibarıyla Varro *De Lingua Latina* için çalışmaya başlamıştır. Cicero'nun da bildirdiği gibi eserin birçok kitabı ona ithaf edilmiştir. Eserin MÖ 47-45'te yazılmış olduğu fikrinin uzmanlar tarafından genel bir kabul gördüğü düşünüldüğünde, bu durum Cicero'nun söyledikleriyle çelişmektedir. Bu çelişki konusunda Francesco Della Corte'nin tezi, eserin ilk dört kitabın muhtemelen daha sonra-

¹⁰ "Postea autem quam haec coepi φιλολογώτερα, iam Varro mihi denun-tiaverat magnam sane et gravem προσφώνησιν. Biennium praeteriit... (Cic. Att. xiii.12)"

ki kitaplardan evvel yayımlanmış olduğudur.¹¹ Della Corte'nin bu tezine dayanak olarak *De Lingua Latina*'daki şu:

Latince de isimlerin nesnelere ne şekilde verildiğini altı kitapta açıklamaya girişmiş bulunuyorum. Bundan önceki üç kitabı bitirip Septimius'a ithaf ettim.¹²

ve şu bölümler gösterilebilir:

Bunlardan üçünü *quaestor* Publius Septimius'a ithaf etmiştim.¹³

Eser, Varro'nun yazdığı gibi ilk üç kitap (giriş mahiyetindeki birinci kitap hariç) Publius Septimius'a ithaf edilecek şekilde yayımlanmıştır. Bundan sonraki bütün kitaplar Cicero'ya ithaf edilmiştir.

De Lingua Latina aslında 25 kitaptan müteşekkil olup bu kitaplar Duso'nun şemasına göre konuları bakımından şu şekilde sıralanmışlar:¹⁴

1. Kitap: Genel bakış, girizgâh
- 2.-4. Kitaplar: Etimoloji kuramı
 - 2- Etimoloji karşıtı iddialar
 - 3- Etimoloji yanlısı iddialar
 - 4- Etimolojinin biçimi
- 5.-7. Kitaplar: Etimoloji tatbiki
 - 5- Yer ve eşya isimleri
 - 6- Zaman ve eylem isimleri
 - 7- Şairlerce kullanılan isimler
- 8.-10. Kitaplar: Morfoloji kuramı
 - 8- Benzeşim karşıtı iddialar

¹¹ Duso, *age.*, s. 17.

¹² "Quemadmodum vocabula essent imposita rebus in lingua Latina, sex libris exponere institui. De his tris ante hunc feci quos Septumio misi. (*Ling.* v.1)"

¹³ "E quis tris scripsi Po. Septumio qui mihi fuit quaestor. (*Ling.* vii.109)"

¹⁴ Duso, *age.*, s. 18-19.

- 9- Benzeşim yanlısı iddialar
- 10- Benzeşimin biçimi
- 11.-13. Kitaplar: Morfoloji tatbiki
- 14.-25. Kitaplar: Sözdizim¹⁵

Bugün elimizdeki edisyonlarda ise fragmanları hariç tuttuğumuzda yalnızca 5.-10. kitaplar bulunmaktadır. Bu kitapların üçü etimoloji, üçü ise dilbilgisi ile alâkalıdır. 5.-7. kitaplarda etimoloji uygulaması ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Özellikle 5. kitabın başlarında Varro konuyu nasıl inceleyeceğini ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Bu bilgiler Varro'nun nasıl bir mantık yürüttüğünü göstermekte ve üslubu bakımından da önemli veriler sunmaktadır. Öte yandan belli başlı bazı ifadelerden anlıyoruz ki 5. kitabın başında daha önceki üç kitabının kısa bir özeti de verilmektedir.¹⁶

Varro'nun 5. kitabın başında açıkladığı şekliyle etimoloji anlayışı kısaca şöyledir: Evvela her sözcüğün iki yönü vardır. Bunlar kelimenin “kaynaklandığı yer (*a qua re impositum*)” ve “adlandırdığı şey (*in qua re sit*)” şeklindedir. Etimoloji kelimelerin köken bilgisidir. Adlandırma problemine (yani kelime-

¹⁵ 5.-10. kitaplar haricinde, Varro ilk üç kitabın etimoloji kuramı, 11.-13. kitapların morfoloji uygulaması üzerine olduğunu bizzat belirtmiştir. Bunun dışında Hieronymus'un Varro'nun eserlerine dair verdiği dizinde eserin 25 kitaptan müteşekkil olduğunu biliyoruz. Bununla beraber Varro daha sonra sözdizim üzerine yazacağını da belirtmiştir. Varro'nun yazdıklarına bakılırsa, 12 kitapta etimoloji-morfoloji konularının ele alındığı varsayılmaktadır. Gelgelelim Duso, antik kaynaklar uyarınca Varro'nun *Antiquitates* ve *Imagines*'inde izlediği yolun gayet orantısız bir bölümlenme olduğu bilgisine dayanarak bunun yerine 12 kitabı etimoloji-morfoloji çizgisinde, 12 kitabı gene Varro'nun beyanı uyarınca sözdizime atfetmiştir. Geri kalan bir adet kitabın da tüm bu kitaplardan evvel yazılmış genel bir giriş olduğunu belirtmiştir.

¹⁶ *Ling.* v.6: “ut in superioribus libris ostendi...” “quae quoniam in superioribus libris cuiusmodi essent exemplis satis demonstravi...”

nin adlandırdığı şeye) dair alansa Eski Yunanlarca *semainon* (σημαίνω, semantik) olarak adlandırılmıştır.¹⁷

Kelimelerin kökenini bulmanın yolu zordur. Özellikle zaman kavramının kelimeler üzerinde tahrip edici bir gücü vardır. Tüm adlandırmalar günümüze ulaşmaz, ulaşanlar da ilk halleriyle gelmez. Dildeki yabancı kökenli sözcükler de bir başka zorlayıcı konudur. Öte yandan kelimeler her zaman aynı anlamda kalmazlar. Bu konu da semantikle ilgili olup etimolojik süreci anlamayı zorlaştıracak türden bir engeldir.

Bu yolu kolaylaştırma bağlamında iki önemli husus vardır: Teamülde (*consuetudo*) tümünden bir uyumsuzluk taşıyan kelimeler ve bu kelimelerde meydana gelen farklı tür değişiklikler. Kelimelerde meydana gelen değişikliklere dair “iki kümeye ayrılan dörder sebep” vardır. Bunlar harflerin çıkarılması-eklenmesi, yer değiştirmesi-tümünden değişmesi; hecelerin uzaması-kısalması, eklenmesi-çıkarılmasıdır.

Varro kelimeleri etimolojik açıklama bağlamında dört seviyede değerlendirmektedir. Bu tasnife göre en aşağıdaki seviye sıradan halkın dahi anlayacağı seviyedir. Bu seviyede halkın rahatlıkla kökenini kavrayabileceği, daha çok iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuş nispeten yeni ve alışlagelen kelimeler ön plandadır. İkinci seviye eski usul dilbilgisinin çıktığı ve şairlerin kullanımlarını açıklayan seviyedir. Bu aşamada şairlerin kurguladığı, çekimlediği ve gene daha çok teamülden bağımsız

¹⁷ Varro 5.-7. kitaplarda bu iki konuyu karışık işleyeceğini fakat semantiğin geri planda olacağını yazmıştır. Aslında Varro bir konuyu işlemeden önce konunun tüm ana başlıklarını belirler, daha sonra ana başlıkları kendi içinde alt başlıklara ayırır ve hepsini kendi çerçevesinde değerlendirir. Bu, etimoloji konusunu ele aldığı 5. kitapta da benzeşim konusunu ele aldığı 8. kitapta da açıkça görülmektedir. Varro'nun bu istikrarlı, tasnifçi ve açıkça yol çizen üslubunun tersine bu konuda bu şekilde bir karışık düzeni tercih etmesi, aslında etimoloji ile semantik arasında kesin bir ayırımın bulunup bulunmadığına dair net bir fikre sahip olmadığının bir göstergesi sayılabilir.

bükünler bulunur. Bunlar dilbilgisine dair özel bir çalışmayla aydınlatılabilirler. Üçüncü seviye, filozofların vardığı seviyedir. Bu aşamadaki kelimeler gene teamüldeki kelimelerdir ancak bunların köken tespiti doğaları itibarıyla zordur. Bu yüzden zorlu bir felsefi çaba gereklidir. Bu seviye “felsefenin tırmana tırmana ulaştığı seviyedir (*gradus, quo philosophia ascendens pervenit*).” Dördüncü seviye ise Varro’nun deyimiyle “mabedin ve yüksek rahip gizemlerinin bulunduğu (*ubi est adytum et initia regis*)” seviyedir. Bu ifade, bu seviyedeki bilgiye ulaşmanın imkânsızlığına işaret eder. Bununla beraber bu imkânsızlık gene de araştırmaya, ipucu ve karine toplamaya engel teşkil etmemelidir.

Varro dördüncü seviyeden bahsederken önemli bir ifadeye rastlıyoruz: “Yalnızca Aristophanes’in değil, ilaveten Kleantes’in de ışığında çalıştım.”¹⁸ Aristophanes bir İskenderiyeliydi. Assoslu Kleantes ise Stoa okulunun kurucusu Zenon’un öğrencisiydi. Stoa öğretisine dair birçok eser yazmıştı. Varro her ikisini de çalışmalarında kendisine rehber olarak gördü. Benzeşim tartışmalarında özellikle bunun izleri görülür.

Varro kelimelerle ilgili bir kıyas yapar: Şairlerin kelimelerinden etkilendiğini, kadim kelimeleri ise bizzat kullandığını bildirir. Bu yüzden yalnızca şairlerin kelimelerini incelemek yeterli olmayacaktır ve yine kendi deyimiyle “örneğin eskiden hüküm sürmüş bir Latin kralının kullandığı kelimeleri” de etimolojik bağlamda incelemek gerekir. Bu, dili bütünsel bir bakış açısıyla görmek demektir. Şairler belki bu bağlamda özel bir yere sahiplerdir ve onların dili eğip bükme hakları dahi vardır ancak eğer etimolojiden söz ediyorsak bütün bir söz varlığı incelenmelidir.

Bunun ardından Varro yeniden bir sınıflandırma yaparak kelimeleri üçe ayırır: Yerli, yabancı ve unutulmuş kelimeler. Varro unutulmuş kelimeleri ayırarak yerli kelimelerin niçin,

¹⁸ *Ling.* v.9.

yabancı kelimelerinse nereden kurgulandığını anlatacağını söyler ve ardından da bu ve bundan sonraki iki kitabın konularını sırasıyla bildirir.

Varro, Pythagoras'ın ikicilik görüşünü dil bağlamında da benimsemiştir. Pythagoras'ın sınır-sınırsızlık, iyilik-kötülük vb. ikilik örneklerini hatırlattıktan sonra iki temel durumun varlığından bahseder. Bu durumlar durmak ve hareket etmektir. Bunlar da kendi içlerinde dörde ayrılırlar. Duran veya hareket eden nesne beden, beden durduğu ya da hareket ettiği yer mekân, beden durduğu veya hareket ettiği vakit zaman, durmanın ve hareket etmenin doğasında yatan şeyse eylemdir. Varro bunu açıklamak için spor müsabakalarını örnek gösterir ve yarışmacı (beden), stadyum (mekân), yarışma saati (zaman) ve yarışma (eylem) benzetmesini yapar.¹⁹ Bu girişin ardından Varro, bildirdiği gibi artık esas konuya girer ve beşinci kitap boyunca yer ve eşya isimlerini ve bunların kökenlerini anlatır.²⁰

Varro 5.-7. kitaplarda etimoloji konusunu anlatır, bundan sonra 8.-10. kitaplarda ise benzeşim konusu üzerinden kendi dil anlayışının çerçevesini çizer. Eserin tamamı elimizde olmadığı için bu iki bölümün birbiriyle olan bağlantısı belirgin değildir. Dilbilgisi anlayışı bağımsız olarak 8.-10. kitaplarda bulunduğu için bu çeviri yalnızca 8.-10. kitapları içeriyor.

¹⁹ *Ling.* v. 3-13.

²⁰ *Ling.* v. 13, v.dv.

OKUR İÇİN BAZI TERİM VE İFADELERE DAİR AÇIKLAMALAR

Bu eserde Varro'nun kullandığı dilbilgisi terimleri çoğu yerde modern dilbilgisi terimleriyle örtüşmüyor. Elbette bu doğal bir durum. Çeviride çoğu kez bu terimleri olduğu gibi bıraktım. O dönemdeki adlandırmaların ve düşünüş tarzının bu şekilde daha iyi yansıtılabileceğini düşündüm.

Gelgelelim bu yöntemin “anlaşılabilirlik” açısından sorunlar doğurduğu da aşikâr. Bu yöntemden vazgeçmemek adına, metinde geçtiği zaman kafa karışıklığı yaratacak terim ve ifadelere dair kısa açıklamalarla bir nevi lugatçe oluşturmayı gerekli görüyorum. Bu lugatçede hem günümüzde de kullanılan ve Türkçede tam bir karşılıkları bulunmadığı için Latince asıllarını aynı şekilde bıraktığım terimlerin hem de Türkçe çevirisinde kafa karışıklığı yaratacak terimlerin kısa açıklamaları olacak. Bu terimlerin bir kısmına, kavramın pekişmesine de yardımcı olacak şekilde, çeviri metnindeki dipnotlarda da yeniden değineceğim.

Latince İsim Gövdeleri ve İsmin Halleri

Düşüş (Cusus) kavramı: Bugün ismin halleri olarak bildiğimiz kavram, o dönemde Latince *casus* olarak ifade ediliyordu. Bu ifade, Eski Yunanca *ptosis* (πτῶσις) kelimesinden doğrudan çeviridir. Anlamı tam olarak “düşüş”tür. Roland Kent’in aktardığına göre Eski Yunanlar, ismin halleri konseptini bir çemberin sağ üst çeyreği üzerinden modellemiş.¹ Çeyrek çemberdeki dik yarıçap ismin esas hali, yani adlandırma hali olan *nominativus*; yarıçapın bittiği noktadan aşağı doğru bükülen, “düşüşe geçen” çevresi ise ismin diğer halleri. Bu metinde bu diğer haller için “eğik” anlamındaki *obliquus* sıfatı kullanılmış. O yüzden metinde geçen “düşüş” terimi, ismin hallerini ifade ediyor.

Nominativus/Casus Nominandi: Latince adlandırma halidir. Bu eserde ismin esas hali olarak kabul ediliyor. Türkçedeki yalın hale yakın olsa da onun tam muadili değil. Türkçe kelimeler kök üzerine eklenen eklerle kurulur. Latince ise kelime kurulumunda gövde ön plandadır. *Nominativus* da kelimenin tam anlamıyla “yalın” bir hal değildir. Kelimenin gövdesine getirilen *-s* ve *-m* sesleriyle yapılabilir. Türkçede bu durum yoktur. Türkçedeki yalın hal, kurulan isim tamlamalarında bir tamlanan eki alabilir. Latincedeki *nominativus* ise hiçbir zaman ek almaz. Bu açıdan birbirlerini tam karşılamazlar. Bu eserde bu hal, *casus nominandi* (adlandırma-düşüşü), *casus rectus* (dikey-düşüş) terimleriyle ifade edilmiştir.

Genetivus/Casus Patricus: Türkçedeki ilgi haline yakın bir haldir. Çoğu kez Türkçedeki gibi isim tamlamalarına katılır. Örneğin “*ostium casae*” tamlamasının Türkçe karşılığı “evin kapısı”dır. Bununla beraber bazı fiillerle kullanımları, cümle kurulumlarında aldığı rollerle Türkçedeki ilgi halinden ayrılır. Latinler bu hali daha çok soy gösterme hali olarak telakki

¹ Bkz. Varro *On The Latin Language*. C.2, ed. Roland G. Kent, Londra, Heinemann, 1938, s. 370.

etmişlerdir. Bu eserde bu hal, *casus patricus* (soy-düşüşü) terimiyle ifade edilmiştir.

Dativus/Casus Dandi: Türkçedeki yönelme haline yakın bir haldir. Gene de Latinceye yönelme durumu daha çok *ad* ön edatıyla yapılıyor. *Dativus*un bundan başka birçok kullanımı vardır. Türkçede düz nesne alan çeşitli fiillerin Latinceye *dativus* aldığı görebiliriz. Örneğin Türkçede “kıskanmak” fiili düz nesne alır, “birini/bir şeyi kıskanmak” şeklinde ifade edilir. Bu fiilin Latince karşılığı olan *invideo* fiili ise *dativus* alır ve “*aliquem/aliquid invidere*” şeklinde değil, “*alicui invidere*” şeklinde ifade edilir. *Dativus* bazen cümledeki eylemden fayda sağlayanı gösterir. Örneğin “*Hoc mihi feci.*” cümlesi “Kendim için yaptım.” anlamına gelir. Gelecek zaman edilgen ortacı ile kullanıldığında özne görevi görür. Örneğin “*Hoc mihi faciendum est.*” cümlesi “Bunu yapmalıyım.” anlamına gelir. Bazı durumlarda sahiplik de belirtebilir. Örneğin “*Nomen mihi est Marcus.*” cümlesi “Benim adım Marcus.” anlamındadır. Bu eserde bu hal, *casus dandi* (verme-düşüşü) terimiyle ifade ediliyor.

Accusativus/Casus Accusandi: Düz nesne gösteren bu hal, Türkçedeki gösterme haline yakındır. Geçişli fiillerdeki nesne *accusativus* halindedir. Birçok ön edatla birlikte kullanılıp zarfımsı ifadeler yaratır. Türkçede dolaylı ifadeler, ilgi hali + sıfat-fiil eki ile yapılırken, Latinceye *accusativus* + *infinitivus* (mastar) ile yapılmaktadır. Örneğin Türkçe “Marcus’un Roma’ya gittiğini söyledi.” cümlesi Latinceye “*Dixit Marcum Romam ire.*” şeklinde çevrilir. Bu düz nesne halinin Eski Yunancadaki karşılığı *aitiatike* (αἰτιατική), Eski Yunancada sebep anlamına gelen *aitia* (αἰτία) kelimesinden türemiştir. Bu hal açıkça düz nesneyi gösterdiği halde Eski Yunanların bu hale buldukları terimin sebep eğiliminde olması, Eski Yunanlarda düz nesne kavramının yokluğuna delil sayılabilir. Latinceye ise anlam daha da daralmış, Eski Yunancadaki *aitia* (αἰτία) kelimesinin türeği olan *aitiaomai* (αἰτιάομαι) fiilinin “itham etmek,

suçlamak” anlamları kabul edilerek Latince de aynı anlama gelen *accuso* fiili referans alınmış, bu fiil de geçişli bir fiil olduğu için Eski Yunancadaki terim teorisinde Latinlerce aynen kabul edilmiştir. Eserde de *casus accusandi* (itham-düşüşü) olarak geçer.

Ablativus/Casus Sextus: Latinceyi Eski Yunancadan ayıran bu hal, Varro zamanında isimlendirilmemişti. Varro buna *casus sextus* (altıncı düşüş) der. Bu hal birçok yönelimi barındırır. Bunlardan özellikle alet ve birliktelik anlamları önceliklidir. Gene de *a/ab* ön edatıyla kurulan zarfsal ifadelerle “bir yerden (ayrılmak)” anlamını verir. Örneğin “Çiftlikten ayrıldım.” cümlesi Latinceye “*Discessi a fundo.*” şeklinde çevrilir. Hattâ uzun yıllar gramer kitaplarında bir kelimenin *ablativus* çekimi tek olarak değil, bu *a/ab* edatıyla birlikte verilmiştir. Örneğin “çiftlik” kelimesinin Latince karşılığı *fundus*, onun tekil *ablativus* hali ise *fundodur*. Ancak eski dilbilgisi kitaplarında kelimenin *ablativus* hali *fundo* şeklinde değil, *a fundo* şeklinde veriliyor. Zaten *ablativus* terimi de *aufero* (bir yerden götürüyorum) fiilinden gelmektedir. Bu fiil de *a(b) + fero* şeklinde kurulmuştur.

Vocativus/Casus Vocandi: Türkçede hiçbir karşılığı bulunmayan seslenme hali. Bir kişiye seslenirken bu hal kullanılır. Aslında genel olarak *nominativus* ile aynı biçimdedir. Gelgelelim Latince de sadece o-gövdeli eril isimlerde² *-us* ile biten *nominativustan* farklı olarak *-e* ile biter. Türkçeye çevrilirken de başına genelde “Ey!” ünlemi gelir. “*Marce!*” nidası “Ey Marcus!” olarak çevrilir. Eserde *casus vocandi* (seslenme-düşüşü) olarak geçer.

² Latince isimler gövde sonu sesleri bakımından altıya ayrılır: A-gövdeli isimler, o-gövdeli isimler, i-gövdeli isimler, e-gövdeli isimler, u-gövdeli isimler ve ünsüz-gövdeli isimler.

Latince Fiillerde Zamanlar ve Gövdeler

Praesens/Mevcut zaman: Latince de fiillerin zamanları temel olarak ikiye ayrılıyor. Bunlar bitmiş zamanlar (*infecti*) ve bitmemiş zamanlardır (*perfecti*). Üç bitmiş, üç bitmemiş zaman çekimi bulunur. Varro da bunun farkındadır. Gelgelelim eserde yalnızca üç zamanı zikreder. Bunlar mevcut zaman (*praesens*), geçmiş zaman (*praeteritum*) ve gelecek (*futurum*) zamandır. Eserdeki geçmiş zaman ve gelecek zaman kavramları Türkçede karışıklık yaratacak bir fark taşımıyor. Mevcut zaman olarak çevirdiğim *praesens* ise Türkçedeki geniş zamanı da şimdiki zamanı da karşılıyor. O yüzden Türkçedeki zamanlar arasında tam bir karşılığı yok. Haliyle çeviride *praesensi* olduğu gibi bıraktım. Bu, içinde bulunulan mevcut zamanı ifade eder. Bu zamanın sınırı belli değildir. Bağlama göre değişebilir.

LATİN DİLİ ÜZERİNE

Kitap 8

BENZEŞİM KARŞITI SAVLAR

I. [1] Söz,¹ evvelki kitaplarda da gösterdiğim gibi, doğası gereği üç bölümden oluşur. Bunlardan ilki nesnelerin ne şekilde adlandırıldığı, ikincisi bu adlandırmalardan ortaya çıkan bükünlerin kendilerine has farklı şekilleri hangi yolla aldığı, üçüncüsü ise birbirlerine belirli bir mantık çerçevesinde bağlanan bu sözcüklerin bir fikri nasıl ifade ettiğidir. İlk bölümü halihazırda açıklamış bulunduğum için bundan sonra ikinci bölümü açıklamaya başlayacağım: Bir dal doğal olarak ikincil konumdadır. Çünkü ondan önce bu dalı çıkaran dikey bir gövde vardır. Dal bu gövdeden çıkıp bükülmüştür. İşte kelimeler de bu şekilde bükülür.² Dikey olan *homo* (insan), eğik olan

¹ “Söz” olarak çevirdiğim bu kelime, metinde *oratio* olarak geçmekte. Metin boyunca hem *oratio* hem de *sermo* kelimelerine rastlanıyor. Bu iki kelime de temelde “konuşma” anlamına gelir. *Oratio* tek kişinin konuşmasını, *sermo* ise birden fazla kişinin birbirleriyle konuşmalarını ifade eder. Varro burada ve bundan sonrasında çok büyük oranda *oratio*-yu incelemiştir. Metinde *sermoyu* “konuşma” diye, *oratiyu* ise “söz” diye çevirdim. (ç.n.)

² “Bükülür” diye çevirdiğim bu kelime, metinde *declinantur* olarak geçmektedir. Bu kelimeden türemiş olan ve eserdeki 8., 9. ve 10. kitaplarda

ise *hominis* (insanın) şeklindedir çünkü bu şekil dikey olandan çıkıp bükülmüştür. [2] Bu çok katmanlılıktan hareketle, bu farklılaşmanın sebeplerini şu soruların cevapları verecektir: Kelimeler konuşmada niçin, hangi doğrultuda ve ne şekilde bükülür? Bu sorulardan ilk ikisine şu iki sebepten dolayı kısaca değinip geçeceğim: Hem kelime hazinesine dair yazacağım kısımda³ bu soruların yeniden ele alınması gerekiyor, hem de bu sorulardan üçüncüsü birçok mühim alt kümeye sahip.

II. [3] Bükün yalnızca Latinlerin değil, tüm kavimlerin konuşmalarına girmiştir. Çünkü kullanışlı ve gereklidir. Eğer bükün olmasaydı, ortaya çıkacak bunca kelimeyi öğrenemezdik (zira kelimelerin bükülebilecekleri sonsuz sayıda biçim vardır).⁴ Diyelim ki öğrendik, bu sefer de aralarında ne tür bir bağ olduğunu açık bir şekilde anlayamazdık. Gelgelelim şimdi an-

anlatılan *declinatio* ise dilbilgisi bağlamında “bükün” veya “tasrif” anlamındadır. *Declinatio* kelimesi Batı dillerindeki dilbilgisi terimleri dağarcığına da İng. *declension*, Fr. *déclinaison*, Alm. *deklination*, İt. *declinazione* şekilleriyle geçmiştir. Bununla beraber arada önemli bir fark bulunur. Batı dillerindeki bu terimler yalnızca isim çekimlerini, yani ismin hallerini ifade eder. (Örneğin İngilizcede fiil çekimlerini ifade eden kelime *conjugation* kelimesidir. Bu kelime de Latince “bir araya getirmek” anlamındaki *coniugatio* kelimesinden türemiştir.) Varro’da *declinatio* ise kelime türetmeye yol açan bütün değişiklikleri ifade eder. Fiilden isim türetme, fiil çekimi, isim çekimi, ön ekler ve son eklerle kelime yapma, çoğul yapma vb. tüm eylemler birer *declinatio*dur. Varro’nun dönemi de düşünüldüğünde bunu bir benzetme bağlamında, ilk anlamıyla kullandığı açıktır. Bu yüzden metinde “bükülmek” ifadesi geçtiğinde bu, bir yolla kelime türetmek olarak anlaşılmalıdır. (ç.n.)

³ Varro *De Lingua Latina*’nın 11.-13. kitaplarında, önceki üç kitapta anlattıklarını kelime örnekleri üzerinden göstereceğini belirtiyor. Bu kitaplar günümüze ulaşmamıştır.

⁴ Bir kelimenin çekimleri olmasaydı da bunun yerine her bir çekim için başka bir kelime bulunmak zorunda olsaydı bu kadar çok kelimenin öğrenilmesi mümkün olmazdı. Bu ifade daha çok isim çekimlerini ve fiil çekimlerini kapsamaktaysa da ilk görüşte birbirleriyle ilişkisi olan farklı kelimelerin kastedildiği de açıktır. Örneğin *equus* (at)-*equum* (atı) ilişkisi

lıyoruz. Çünkü dal, gövdeyle benzerlikler taşımakta. Örneğin *legi* (okudum) kelimesi, *lego* (okuyorum)⁵ kelimesinden bükülmüştür. Buradan hareketle aynı anda iki olgu ortaya çıkar: Bir şekilde iki kelimedeki eylem de aynıdır ama bu eylemler aynı zamanda yapılmamıştır. Ancak kelime bağlamında örneklerimizin biri *Priamus*, diğeri *Hecuba* olursa; *lego* (okuyorum)-*legi* (okudum) ve *Priamus-Priamo* (*Priamus*'a) örnekleri arasında görülen bütünlük görülmeyecektir.⁶ [4] İnsanlarda nasıl soy ve boy⁷ bağı varsa kelimelerde de vardır. Örneğin *Aemilius* isimli kişiler ve *Aemilia* boyuna (*gens Aemilia*) mensup olanlar, *Aemilius* ismine sahip tek bir kişiden çıkıp yayılmıştır. *Aemilius* kelimesinden de bu isimden bükülen diğerkelimeler ortaya çıkar. Dikey-düşüşü⁸ *Aemilius* olan bu isimden *Aemilii* (*Aemi-*

çok bariz olmakla beraber *equus* (at)-*equiso* (hara) ilişkisi de müphem sayılmaz. (ç.n.)

⁵ Geleneksel olarak, Eski Yunanca ve Latince dilbilgisi anlayışında bir fiilin temel hali etken çatıda, haber kipinde, *praesens* zamanda, birinci tekil şahıs çekimi olarak kabul edilir ve sözlüklerde de bu şekilde gösterilir. (ç.n.)

⁶ Zira *Priamus* ve *Hecuba*, temelde farklı iki kelimedir. Bu ikisi bağlantısızdır. *Legi* (Okudum) ise *lego*dan (okuyorum) türemiştir. Aralarında bağlantı vardır. (ç.n.)

⁷ Türkçede boy, ortak atadan geldiklerine inanılan ve genelde ataerkil, bazen de anaerkil toplumsal ilişkilere sahip topluluğun adıdır. Latince-deki *gens* de bunu ifade eder. (ç.n.)

⁸ “Dikey düşüş” olarak çevirdiğim bu ifade metinde *rectus casus* olarak geçer. Kastettiği şey tekil *nominativustur*. *Casus* kelimesi Latince “düşüş” anlamına gelir. Bu kelime dilbilgisinde ismin hallerini karşılar. Eski Yunanlar isim kavrayışını, bir çemberin sağ üst çeyreğini model olarak oluşturmuşlardır. Bu halde dikey olan yarıçap, ismin tekil *nominativus* halini temsil ederken çemberin aşağı doğru eğilen çevre yüzeyi de ismin diğerk(eğik) hallerini karşılar. Bu yüzden de bunlara *casus obliqui*, yani “eğik-düşüşler” denmiştir. Eski Yunanlar bu anlayıştan yola çıkarak ismin halleri için *ptoseis* (πτώσεις), yani “düşüşler” kelimesini kullanmışlardır. Bilindiği kadarıyla Latinler de bu terimin doğrudan Latince çevirisi olan *casusu* bu bağlamda kendi terminolojilerine uyarlamışlardır. Yani

lius'un)-*Aemilium* (*Aemilius'u*)-*Aemilios* (*Aemiliusları*)-*Aemiliorum* (*Aemiliusların*) vb. şekiller çıkar. Bu isimden çıkan diğer isimler de bu şekilde bükülür. [5] Tüm kelimeler yalnızca iki temel üzerine inşa olunur. İlki ad koyma, diğeri ise bükündür. İlki suyun kaynağı, diğeri ise kaynaktan çıkan dere gibidir. Ad koyma yoluyla yapılan isimlerin olabildiğince az sayıda olması istenir ki en kısa sürede öğrenilebilsinler. Bilakis bükün yoluyla yapılanların ise olabildiğince çok olması istenir ki herkes ifade etmesi gerekenleri kolayca ifade etsin. [6] Ad koyma yoluyla yapılan isimlere dair tarihî tanıklık gereklidir. Bu tanıklığa sahip olmak haricinde başka hiçbir yolla bunların bilgisi bize ulaşmaz. Bükün yoluyla yapılan isimler içinse dilbilgisi yetisi gerekir. Bu yetiye yönelik de kısa ve öz, az sayıda düsturun olması lazımdır. Bir isimde hangi mantığa istinaden bükün yapıldığı öğrenilirse sonsuz sayıda isim kullanılabilir. Yeni kelimeler teamüle girdikten sonra bükünlerine dair hiçbir şüphe uyanmadan halkın bunları derhal kullanmasının sebebi de budur. Hattâ satın alınıp büyükçe bir ailenin evine gelen taze köleler, evdeki meslektaşlarının isimlerini dikey-düşüşleriyle öğrenir öğrenmez eğik-düşüşlerini de hemen kullanırlar. [7] Halk bazen yanlış yapıyorsa da bunda şaşılacak bir şey yoktur. Açıkçası muhtemeldir ki şeylere⁹ isim koyan ilk insanlar dahi bazı hatalar yapmışlardı.¹⁰ Ad koyanların öncelikle tekil isimle-

rectus casusun anlamı tam olarak “dikey-düşüş”tür. Bu tarz bir oksimoronun ortaya çıkması Latinler arasında da tartışma konusu olmuştur. Bkz. *Varro On The Latin Language*: C.2, ed. Roland G. Kent, Londra, Heine-
mann, 1938, s. 370. *Casus* kelimesi Batı dillerindeki dilbilgisi terimleri dağarcığına da İng. *case*, Fr. *cas*, İt. *caso* şekilleriyle geçmiştir. Almandada ise bu terimlerin karşılığı olarak *Fall* kelimesi kullanılır ve bu kelime de “düşüş” anlamına gelir. (ç.n.)

⁹ “Şey” olarak çevirdiğim bu kelime, metinde *res* olarak geçer. Bu bağlamda ister canlı ister cansız, ister soyut ister somut olsun isim konabilen her varlığı ifade eden kapsayıcı bir kelimedir. Bu yüzden “nesne” yerine “şey”i tercih ettim. (ç.n.)

¹⁰ Krş. Pl. *Cra*. 391a ve devamı.

ri vermek istedikleri düşünülür. Böylece çokluk şekilleri bu tekil isimlerden bükülecektir. Mesela *homo* (insan) kelimesinden *homines* (insanlar) kelimesi bükülür. Yahut erkek çocuklarına öyle bir şekilde ad koymak istemişlerdir ki bu isimlerin dişilleri bunlardan hareketle bükülsün. Mesela *Terentius*'tan *Terentia* bükülür. Yahut dikey-düşüşü öyle seslerle kurmak istemişlerdir ki isimlerin bükülebilecekleri diğer düşüşlere buradan hareketle ulaşılsın.¹¹ Gelgelelim her zaman bu ilkeleri tatbik edemişlerdir. Örneğin *scopae* (süpürge)¹² kelimesi bu şekliyle hem bir hem de iki adet süpürgeyi karşılar, *aquila* (kartal) kelimesi hem eril hem dişildir,¹³ *vis* (güç) kelimesi de hem dikey hem eğik biçimdedir vb...¹⁴ [8] Bunların niçin düşünüldüğü nispete büyük hatalar olmadığını açıklamak çoğu durumda kolaydır ama şu an buna girişmenin gereği yok. Doğrusu yukarıda sayılan düşünceler ad koyanların mutlak ad koyma şekli değildir. Bu adlandırmalar onların zihinlerindeki idealdir. Bu da daha önce işlediğim konuyla¹⁵ ilintilidir. Nesnenin tekil adını şeklen çoğul olan *scopae* (süpürge) koyduktan sonra ondan *scoparum* (süpürgelerin) şeklini bükmek, *scopae* (süpürge) şeklini

¹¹ Yani tekil *nominativus* ile diğer haller seççe farklı olsun ki birbirleriyle karıştırılmasın. (ç.n.)

¹² Türkçe çevirisi süpürge olan Latince *scopae* kelimesi şeklen çoğuldur. *Scopae* kelimesi aslında "ince dal" anlamına gelen *scopa* kelimesinin çoğul *nominativus* çekimidir. Bir süpürge birçok ince dalın bir araya gelmesiyle oluştuğu için Latinler süpürgeye "ince dallar" demeyi uygun görmüşler. Çoğul çekilmiş bir kelime de tekil anlamla kullanılmış. Haliyle süpürge bir de olsa iki de olsa *scopae* şekli kullanılmıştır. (ç.n.)

¹³ Latince hayvan adları çoğu kez bitimlerinden bağımsız olarak çift cinsiyetlidir. Bunlara Aelius Donatus *genus epicoenum*, yani karışık cins demıştır (Bkz. KGL iv.375.) Gene de özellikle Roma günlük yaşamında yer tutan hayvanların bir kısmının eril ve dişil şekilleri bulunurdu. Bkz. *Ling.* ix.56. (ç.n.)

¹⁴ *Vis* (güç) kelimesinin tekil *nominativus* ve *genetivus* çekimleri aynıdır.

¹⁵ 8. kitaptan evvel işlediği etimoloji konusundan bahsediyor. Bundan sonraki kitaplarda ad koyma değil, bükün mevzubahistir. (ç.n.)

bükmetten daha az kolay değildir. Vele ki bu ismi şeklen tekil koymuş olsalardı da bu böyle olurdu.¹⁶

III. [9] Sanıyorum ki ad koyanların, koydukları adlardan niçin bükün yaptığını göstermiş oldum. Bunun devamında bükün yoluyla varmak istedikleri veya istemedikleri noktalara dair genel bir özet geçeceğim.¹⁷ Kelimelerin iki türü vardır. Bunlardan biri *lego* (okuyorum)-*legi* (okudum)-*legam* (okuyacağım) vb. üretken kelimelerdir. Diğer tür ise kısır kelimelerdir. Zira bunlardan hiçbir kelime üretilmez. Mesela *et* (ve), *iam* (halihazırda), *vix* (güçlülükle), *cras* (yarın), *magis* (daha büyük), *cur* (niçin) gibi kelimeler bu türdendir. [10] Kullanımı kolay olan nesnelerin isimlerinin bükülmesi¹⁸ de kolaydı. Örneğin bir evde bir köle varsa, tek bir köle ismi kâfidir. Bilakis birden çok köle varsa birden çok isme lüzum vardır.¹⁹ İsimlerde de farklılaşmalar bol olduğu için birçok dal²⁰ bulunur. Bağ görevi gören ve kelimeleri birbirine bağlayan kelimelerde ise bükülme gerekmediği için bunların yalnızca tek şekilleri mevcuttur. Bir insanı, bir atı veya başka nesnelerle birleştirilebilen herhangi bir nesneyi bir kayış aracılığıyla birbirine bağlayabilirsin. Örneğin “*Consul fuit Tullius et Antonius* (Tullius ve Antonius

¹⁶ Bu paragrafta da Varro, isim ne şekilde konursa konsun o ismin hal-lerini bulmanın kolaylığının değişmeyeceğine vurgu yapmaktadır. Çünkü zaten isim çekimleri herkesçe bilinmektedir ve bu çekimlerin hangi kelimelere ne şekilde tatbik edileceği çok zor bir mesele değildir. (ç.n.)

¹⁷ Bkz. *Ling.* viii.2.

¹⁸ Nesnelerin isimlerinin konması değil, bükülmesinden bahsetmektedir. Zira bu paragrafta bahsettiği şey bir varlığa sıfırdan isim koymak değildir. O varlığa başka bir isimden hareketle isim koymaktır. Bu da Varro'nun *declinatio*, yani bükün dediği kavramın kapsamındadır. (ç.n.)

¹⁹ Bu hal Latincedeki bir kullanımla ilgilidir. Latincede *-por* soneki ile köle isimleri yapıldı. Örneğin *Marcus* isimli bir Roma yurttaşının kölesi, *Marcus* isminin *genetivus* haline *-por* eki getirilerek adlandırılabilirdi: *Marcipor*, yani “Marcus’un kölesi.” Evde birden fazla köle varsa hepsine birden *Marcipor* denemezdi.

²⁰ Yani birçok bükün bulunur. Bkz. *Ling.* viii.1.

konsül idiler)”²¹ dediğimizde, tek bir bağ sözcükle iki konsülü birbirine bağlıyoruz. Hattâ daha da ileri gideyim, tüm isimleri ve hattâ tüm kelimeleri birbirine bağlayabiliyoruz. Yeter ki destek sözcüğü olan *et* (ve) sabit kalsın. Tabiatından gelen bu olgu, nesnelere konan isimlerin hepsinin birden büküldüğünü zannetmeyelim dyledir.²² [11] Bükünlü kelimeler sınıfında sözün iki bölümü vardır. Kelimelerle nitelenen nesneleri, Dion’un²³ yaptığı gibi üç kısma da ayırabiliriz. Bunlardan biri düşüslere, diğeri zamanlara sahipken üçüncüsü ise hiçbirine sahip değildir.²⁴ Aristoteles bunlarla ilgili olarak sözün iki bölümü olduğunu söyler: *Homo* (insan) ve *equus* (at) gibi isimler, *legit* (okuyor) ve *currit* (koşuyor) gibi fiiller. [12] Her iki sınıfta da, yani hem isimlerde hem fiillerde, dizilimde önce gelenler ve sonra gelenler vardır. Önce gelenlere örnek olarak *homo* (insan) ismi ve *scribit* (yazıyor) fiili; sonra gelenlere örnek olarak *doctus* (eğitilmiş) ve *docte* (mahirâne) kelimeleri verilebilir. Dizilim *homo doctus* (eğitimli insan) ve *scribit docte* (mahirane yazıyor) şeklinde olur.²⁵ Bu dizilime daha sonra mekân ve zaman eklenir. Zira ne *homo* (insan) ne de *scribit* (yazıyor), mekândan ve zamandan bağımsız olamaz. Bununla beraber mekân daha ziyade *homo* (insan) ismine, zaman ise daha ziyade *scribit* (yazı-

²¹ MÖ 63 yılının konsülleri, Marcus Tullius Cicero ve Gaius Antonius Hybrida. Varro bu eserini Cicero’ya ithaf etmiştir.

²² Nasıl ki doğası gereği hem çekimli hem çekimsiz sözcükler vardır, aynı şekilde nesnelere konan adların da hepsi çekimli değildir.

²³ İskenderiyeli filozof. Academia okuluna mensuptur. MÖ 56 yılında Roma’ya gelerek sürgündeki kral Ptolemaios Auteles’e karşı yardım istemeye çalıştı. Burada kralın ajanları tarafından zehirlenerek öldürüldü.

²⁴ İsim, fiil ve bağ sözcükleri (*convinctiones*) ayırımıdır. Quintilianus’un *Institutio Oratoria* (i.4.18) adlı eserinden menkul, bu tasnifin temeli Aristoteles’e dek uzanır.

²⁵ Latince sıfat tamlaması yapılırken sıfatlar ve zarflar ekseriyetle isimden sonra gelir. Türkçede hal tam tersidir. Önce sıfat ve zarf, sonra isim gelir. (ç.n.)

yor) fiiline iliştirilir.²⁶ [13] Bunlar arasında isim ilkseldir. İsim, fiilden²⁷ önce konumlanır. Geri kalan ögeler ise isim ve fiilden sonra gelirler. Öyleyse ilk öge isimlerdir. Bu yüzden fiillerin bükününden evvel isimlerin bükününü anlatacağım.

V. [14] İsimler ya kendi içlerinde farklılaşmaları doğrultusunda yahut kendileri dışında bir şeye dönüşmeleri doğrultusunda bükülürler. İlk duruma örnek olarak erkek ismi olan *Terentius*'tan kadın ismi olan *Terentia*'nın bükülmesi, ikinci duruma örnek olarak *equus* (at) kelimesinden *equiso* (seyis) kelimesinin bükülmesi verilebilir. İsimlerin kendi içlerinde farklılaşarak bükülmesi ya ismin kendi doğası gereği ya da konuşan kişinin kullanımı gereği olur.²⁸ İsmi kendi doğası gereği bükülmesi ya bütünden hareketle ya da bir kısımdan hareketle olur. Bütünden bükülenler ya çokluk ya azlık göstermek içindir. *Homo* (insan) kelimesinden *homunculus* (küçük insan), *caput* (kafa) kelimesinden *capitulum* (küçük kafa) kelimelerinin bükülmesi küçüklük gösteren bükünlere örnektir. *Homo* (insan) kelimesinden *homines* (insanlar) kelimesinin bükülmesi de çokluk gösteren bükünlere örnektir.²⁹ Horten-

²⁶ Söz diziminden bahsediyor. (ç.n.)

²⁷ *Verbum temporale*. Latince *verbum* kelimesi hem kelime hem fiil anlamına gelebilir. Varro bu yüzden fiil anlamını kelime anlamından ayırmak için yer yer *verbum temporale* kalıbını kullanır. Bu kalıp da takribî zaman nitelikli kelime anlamına gelir. Daha öncesinde fiillerin zaman, isimlerin hal (*casus*) nitelikli olduğunu açıklamıştı. (ç.n.)

²⁸ Varro'nun "konuşan kişinin kullanımı gereği bükülme" ile ifade ettiği şey ismin halleridir. İsimlerin hal çekimleri dışında kalan çekimleri ise Varro tarafından isimlerin kendi doğaları gereği bükülme olarak tasavvur edilmiştir. (ç.n.)

²⁹ Görüldüğü gibi "bütünden hareketle bükülmek" olarak ifade edilen şey, bükün sonunda ortaya çıkan kelimenin türekteki bütünlüğü korumasıdır. *Homo* (insan) kelimesi de, ondan türeyen *homunculus* (küçük insan) kelimesi de sonuçta bir insanı ifade eder. Gene *homo* tek bir insanı, *homines* de (insanlar) aynı şeyin birden çok adedini ifade eder. Bütünlük bozulmamış olur. (ç.n.)

sus'u³⁰ istisna tutuyorum. O, diğerlerinin çoğul kullandığı *cer-vices* (ense) kelimesini, kısa bir şiirinde tekil kullanmıştı.³¹ [15] Bir kısımdan bükülenler, ya *mamma* (meme) kelimesinden *mammosae* (büyük memeli kadınlar) kelimesinin, *manus* (el) kelimesinden *manubria* (kulplar) kelimesinin türemesi gibi bedendeki bir parçadan yahut *prudentia* (sağduyu) kelimesinden *prudentes* (sağduyulular) kelimesinin,³² *ingenium* (yetenek) kelimesinden *ingeniosi* (yetenekliler) kelimesinin türemesi gibi zihinsel bir nitelikten bükülürler. Bu örnekler hareketten azadedir. Gelgelelim hareketin önem teşkil ettiği hallerde de zihinden veya bedenden aynı şekilde bükünler yapılır. Örneğin *strenuitas* (çabukluk) ve *nobilitas* (soyluluk) kelimelerinden *strenui* (çabuk adamlar) ve *nobiles* (soylular) kelimelerinin türemesi gibi,³³ *pugnare* (dövüşmek) ve *currere* (koşmak) kelimelerinden de *pugiles* (dövüşçüler) ve *cursores* (koşucular) kelimeleri türer. Bazı bükünlerin zihinle, bazılarının ise bedenle alâkalı olması gibi, bazı bükünler de dış dünyaya ait şeylerden gelir. Örneğin *pecuniosi* (paralı adamlar) ve *argarii* (çiftçiler)³⁴

³⁰ Quintus Hortensius Hortalus, Roma'da MÖ 114-MÖ 50 yılları arasında yaşamış olan meşhur bir hatip.

³¹ Latince ense anlamına gelen *cervix* kelimesi, günlük kullanımda kelimenin çoğul çekimi olan *cervices* şeklinde kullanılırdı. Hortensius ise tekil şeklini kullanmıştır (bkz. *FPL*, s. 91). Gelgelelim Hortensius'tan evvel Ennius ve Pacuvius da bu kelimenin tekil şeklini kullanmışlardır.

³² Aslen *prudentia* (sağduyu) kelimesi *prudens* (sağduyulu) sıfatından türemiştir. Ekseriyetle soyut kavramlar somut kavramları izler. (ç.n.)

³³ Türemeler tam tersi istikamette olmuştur. (ç.n.)

³⁴ *Agrarii* kelimesi doğrudan çiftçi anlamında kullanılabileceği gibi, Roma'da arazi dağıtımını düzenleyen *Lex Agraria*'da değişiklik yapılması taraftarlarını nitelemek için de kullanılmış olabilir. Metinde bu net değildir. Roma'da MÖ 5. yüzyıldan MÖ 2. yüzyıla dek, arazilerle ilgili bu yasa dönem dönem ıslah edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaların sebebi genelde yeni kazanılan toprakların dağıtımı, *patricii* nüfuzu altında kalan *plebs*lerin daha çok toprağa hâkim olma istekleri vb. konulardır. *Patricii*'nin kamu arazilerini de (*ager publicus*) parselleyip kullanmaya başlamaları, küçük ölçekli çiftçinin ekip biçecek araziye bulamayıp şehre

kelimeleri, *pecunia* (para) ve *ager* (arazi) gibi dış dünyaya ait nesnelerin isimlerinden gelir.

VI. [16] Düşüşler, konuşan kişinin kullanımı gereğince bükülürler. Böylece başkasından bahseden bir kişi seslendiğinde, verdiğinde, itham ettiğinde; hakeza bizi ve Yunanları bükün yapmaya sevk eden bu ve benzeri hallerde ayırım yapabilir. Dik biçimden türeyen eğik biçimler şüphe götürmeksizin birer düşüştür. Bununla beraber dik biçimin bir düşüş olup olmadığını sorgulayanlar da vardır. Bizde altı, Yunanlarda beş adet düşüş bulunur: Çağırın kişi *Hercules*, çağrıldığı şekil *Hercule* (Ey Hercules!), nereye çağrıldığı *ad Herculem* (Hercules'e doğru), ne yandan çağrıldığı *ab Hercule* (Hercules'ten), kim için çağrıldığı *Herculi* (Hercules'e/Hercules için), çağrılanın kime ait olduğu *Herculis* (Hercules'in) şeklinde bükülür.³⁵

göçmesi gibi olaylar bu hareketleri tetiklemişti. Son olarak Gracchus kardeşler *patricii* nüfuzunu kırmak için bu yasayı ıslah etmeye uğraşsalar da başarılı olamadılar. MÖ 111 yılında artık bu yasa standardize edilerek geniş çerçevede son halini almış bulunuyordu. (ç.n.)

³⁵ *Accusativus* (düz nesne hali) ve *ablativus* çekimlerine verilen örnekler göstermektedir ki bu çekimlere ait tasavvur henüz tam mânâsıyla oturmamıştır. *Accusativus*, basitçe cümledeki düz nesneyi gösteren hal iken, verilen örnekte "bir yere doğru, bir şeye yönelik, bir şey bakımından" anlamlarını haiz *ad* edatıyla mürekkep bir zarfımsı (*adverbialis*) söz konusudur. *Ablativus* ise aslen bir alet eğilimi taşımakta olduğundan, burada "bir yerden, bir şeyden" anlamlarına gelen *a/ab* edatıyla mürekkep olarak ayrılma hali verilmiştir. Bu dönemde *vocare* (seslenmek), *accusare* (itham etmek) ve *dare* (vermek) fiillerinden hareketle *vocativus*, *accusativus* ve *dativus* kavramları mevcutsa da, ayrılma anlamı veren *ablativus* kavramı henüz icat edilmemişti. (ç.n.)

VII. [17] *Prudens* (mahir), *candidus* (parlak), *strenuus* (canlı) gibi, *cognomen*³⁶ benzeri belirli kelimeler vardır.³⁷ Bunlardaki farklılıklar bu kelimelere gelen eklemelerde görülebilir ve bunlarda kendiliklerinden müspet yahut menfî dereceler bulunabilir. Böyle olduğu için bunlara bükün nevinden eklemeler yapılır. Örneğin *candidus* (parlak) kelimesinden *candidius* (daha parlak)-*candidissimum* (en parlak) kelimeleri gelir. *Longus* (uzun), *dives* (zengin) ve bu türde diğer kelimelerde de bu

³⁶ Roma'da genellikle üçlü isimlendirme kullanılırdı. Bir kişide üç isim bulunurdu. Bunlar sırasıyla ad (*praenomen*), boy adı (*nomen*) ve aile lakabıdır (*cognomen*). *Praenomen*, kişinin ailesi tarafından verilen kendine has ismidir. *Nomen*, kişinin mensubu olduğu boyun (*gens*) ismidir. *Cognomen* ise *praenomene* benzer şekilde ama sonradan eklenen ikinci bir kişisel isimdir, yani lakaptır ancak nesiller içinde sürekliliği de görülür. Bu lakap kişinin yaşamına, geçmişine, ailesine dair bazı özelliklerden hareketle konabilirdi. Örneğin Romalı hatip Marcus Tullius Cicero'nun lakabı olan Cicero, Latince *cicer* (nohut) kelimesinden türemiş. Bu lakap Cicero'nun mensubu olduğu Tullia boyunda bilindik bir lakaptır. Plutarkhos bu lakabın Tullia boyunda ilk olarak burnunun ucunda nohut benzeri bir iz bulunan birinden geldiğini öne sürmüştür. Bununla beraber Cicero'nun ailesinin, servetini bakliyatçılık yaparak kazandığı ve bu lakabın ilk kez buna istinaden konduğu görüşü de yaygındır. Bu görüşlerden hangisinin doğru olduğundan ziyade, *cognomenin* bu tarz kişisel bir isim olması önemlidir. Buna ilaveten kişinin kazandığı başarılarından veya aile bağlarından ötürü dördüncü bir isim aldığı da olurdu. Aslında *cognomenin* mantığından çok farklı olmayan bu isme geç dönem gramerleri tarafından *agnomen* denmiş. Bunun en meşhur örneklerinden biri de *Publius Cornelius Scipio Africanus*'tur. Scipio, Africanus *agnomeni*ni İkinci Kartaca Savaşı'nda Hannibal'i mağlup ederek almış. (ç.n.)

³⁷ *Prudens* ve *strenuus*, birer *cognomen* olarak hiçbir yazılı belgede görülmez. *Candidus* ise *Claudia* ve *Iulia* boylarında rastlanan bir *cognomendir*.

hal mevcuttur.³⁸ [18] Bir kelimededen, o kelimeyle alâkalı³⁹ dışsal nesneleri ifade etmek için bükülen bazı kelimeler vardır. Örneğin *equus* (at) kelimesinden *equile* (hara), *oves* (koyun) kelimesinden *ovile* (ağıl) bükülür. Bunlar yukarıda muhtelif örnekleri verilen, *pecunia* (para) kelimesinden *pecuniosus* (paralı adam), *urbs* (şehir) kelimesinden *urbanus* (medenî), *ater* (kara) kelimesinden *atratus* (karalar bağlamış) kelimelerinin bükülmesi örneklerinin tersidir.⁴⁰ Bu durum bazen bir insanın adından bir yer adının, bazen o yer adından da insan adının gelmesine benzer. Örneğin *Romulus*'tan *Roma*,⁴¹ *Roma*'dan *Romanus* (Romalı) kelimelerinin gelmesi de bu türden örneklerdir. [19] Kelimelerin alâkalı dışsal nesnelere bükülmesi çeşitli şekillerde olur. Bazı kelimeler atalarının isminden bükülür. Örneğin *Latoni*us (Latona evladı),⁴² *Priamidae* (Priamus oğulları) bu türden bükünlerdir.⁴³ Bazıları eylemlerden bükülür. *Praedari* (yağmalamak) eyleminden *praeda* (ganimet), *mereri* (kazanmak) eyleminden *merces* (yevmiye) kelimelerinin bükülmesi de bunlara örnektir. Bunlara benzer, kolayca sayılabilecek örnek-

³⁸ Bu pasajda mevzubahis edilen konu sıfatlarda derece konusudur. Sıfatın birinci derece, karşılaştırma derecesi ve üstünlük dereceleri gösterilmiştir. Bu şekilde kurulmuş soyadlar da mevcuttur. Örneğin *Fulvius Nobilior*, *Fabius Maximus*. Sıfatlar bu dönemde bağımsız bir söz bölümü değildir. İsimler sınıfında değerlendirilmiştir. (ç.n.)

³⁹ Bu alâka, kelimenin anlamı ile ilgilidir. Somut veya soyut bir şeyi ifade eden bir kelimededen, o şeyle ilgili kapsayıcı, genelleştirici bir kelimenin türemesi söz konusudur. Bu tür türemelere Türkçeden, genellikle -lık ekiyle yapılan kitap-kitaplık, kara-karanlık vb. türetme örnekleri verilebilir. (ç.n.)

⁴⁰ 15. bölümde, adını nesnelerden alan canlılardan bahsediyor. 18. bölümde dışsal nesnelerle ilgili verilen örneklerde isimleri cansız nesnelerden hareketle çekimlenmiş olan kelimeler örnek verilmiştir.

⁴¹ Varro'nun dediği yanlıştır. *Romulus*, *Roma*'dan türemiştir. (ç.n.)

⁴² Apollon'u ve daha çok Latonia şekliyle Artemis'i (Diana) ifade eder.

⁴³ Hektor, Paris, Helenos ve Deiphobos.

ler de vardır. Gelgelelim bu tür artık malum olduğu ve diğer konular öncelikli olduğu için bunları geçiyorum.

VIII. [20] Zaman belirten kelime türünde⁴⁴ geçmiş, şimdiki ve gelecek olmak üzere üç tür zaman yer aldığı için bunların bükünleri de üç katmanlı olmalıdır:⁴⁵ *Saluto* (selâmlıyorum) fiilinden *salutabam* (selâmlıyordum)-*salutabo* (selâmlayacağım) bükünleri gelir.⁴⁶ Buna koştur olarak şahıslar da “hatip, muhatap ve bahsi geçen” olarak üç katmanlıdır. Her bir fiilde bütün bu bükünler bulunur.⁴⁷ Bu bükünler fiillerin işlendiği bölümde açıklanacak.

IX. [21] Bükünün niçin ve ne doğrultuda yapıldığı hakkında malumat verildiğine göre, geriye ne şekilde yapıldığı kalıyor. Bükünlerin iki türü vardır. Bunlar iradi ve doğal bükünlerdir.⁴⁸ İradi bükün her bir kişinin kendi arzusuna dayanır.

⁴⁴ Yani fiil. Bkz. *Ling.* viii.13.

⁴⁵ Yani mantıkça üç zamandan söz edilebileceği için dilde de bu zamanların gösterilmesi gerekir.

⁴⁶ Varro burada zamanları en temel haliyle sınıflandırmış bulunmakta. Latince geçmiş zamandaki bir eylemi belirten üç çekim olmasına rağmen o zamanlardan sadece birini örnek olarak kullanmış. Öte yandan bir dildeki zaman ifadesinin diğer bir dildekiyle birebir örtüşmesi çoğu kez mümkün değildir. Örneğin *salutabo* Türkçeye genel olarak “selâmlıyordum” olarak çevrilse de bizim Türkçede bilinen geçmiş zamanla ifade edeceğimiz birçok şey, Latince metinlerde bu zamanda ifade edilmiştir. Bu yüzden *salutabo* kimi metinlerde “selâmladım” olarak dahi çevrilebilecektir. (ç.n.)

⁴⁷ Elbette Latince bazı fiiller eksik çekimlidir. Bunlar Varro zamanında da böyleydi. Kiminde şahıslar eksiktir, kiminde zamanlar eksiktir. Her ne kadar konuşulan Latince ile yazılan Latince arasındaki kullanım farklarını bugün müşahade etmemiz mümkün olmasa da yazılı Latince hiçbir formuna rastlanmayan çekimlerin konuşulan Latince bulunması ihtimali oldukça düşüktür. Haliyle Varro bu bölümde genel bir ifade kullanmıştır. Maalesef fiillerle ilgili yazdığı bölüm de günümüze ulaşmadığı için tam açıklamaya vâkıf olamıyoruz. (ç.n.)

⁴⁸ İradi bükün (*declinatio voluntaria*)-doğal bükün (*declinatio naturalis*) farkı, Varro’nun bükün kuramında türetme-isim/fiil çekimi farkıdır.

Yani, Ephesuslu üç adam birer köle satın alsa, bunlardan biri kölesinin adını satıcısı *Artemidorus*'tan hareketle *Artemas*,⁴⁹ bir diğeri köleyi satın aldığı bölge olan *Ionia*'dan hareketle *Ion*, so-nuncusuysa kendi memleketi olan *Ephesus*'tan hareketle *Ep-hesius* koyabilir. Böylelikle her biri başka başka şeylerden isim türetebilir. [22] Bilakis bir kişinin isteğinden hareketle değil, umumi kabulle ortaya çıkanlaraysa doğal bükünler diyorum. Böylece hepsi o kölelere esas isimlerini koyduktan sonra düşüşlerini benzer kurallara göre bükerek ve *Artemidori* (*Artemidorus*'un), *Ionis* (*Ion*'un) ve *Ephesi* (*Ephesius*'un) düşüşleri aynı kaideyle söylenir. Bu diğer düşüşlerde de böyledir.⁵⁰ [23] Kimi

İradi bükünde kişi istediği şekilde çekim yapabilir. Gelgelelim ortaya çıkan kelime o vakitten sonra doğal bükünün sınırları dışına çıkamaz. Varro'nun doğal bükün olarak adlandırdığı bükün de haliyle isim ve fiil çekimlerini kapsar. Örneğin bir kelimenin *accusativus* çekimleri, o kelimenin belli başlı özelliklerine istinaden bellidir. Bunu kişiler değiştiremezler. (ç.n.)

⁴⁹ Bu tür küçültme eğilimli isimlere sıklıkla rastlanır. *Democritus*'tan *Demas*, *Hipparchus*'tan *Hippias* vb...

⁵⁰ Varro, *Ling.* viii.14'te ismin kendi doğası gereği veya konuşan kişinin kullanımı gereği büküldüğünü yazmıştı. O bölümde ismin halleri, türeğin kendi doğası gereği değil de konuşan kişinin kullanımı gereği bükülen kelimelerdi. Bu bölümde ise ismin halleri doğal bükün olarak nitelenmiş. Bunun sebebi, iki mukayesenin zeminlerinin farklı oluşudur. Varro viii.1'de kelimelerin "niçin, hangi doğrultuda ve ne şekilde" büküldükleri sorularına ayrı ayrı cevap vereceğini vurgulamıştı. Haliyle viii.14'te yazılanlar, kelimelerin bükülme doğrultularıyla alâkalıdır. O bölümde parçadan bütüne, bütünden parçaya, somuttan soyuta, teklikten çokluğa vb. doğrultularda bükülen isimlerden bahsedilmiştir. İsmi halleri de bu bağlamda hatibin anlatmak istediği şeyin doğrultusunda bükülen kelimelerdi. Hatip konuşmasında, bir kelimedenden hareketle o kelimenin hangi hali gerekliyse onu kullanırdı. Diğer örneklerse bir şekilde bir zamanda üretilip sabitlenmişlerdi. "Kelimeler hangi doğrultuda bükülür" sorusunun cevabındaki tabiat-kullanım farkı budur. Bu bölümdeyse isimlerin ne şekilde büküldüğü sorusunun cevabı verilmektedir. İsmi halleri bu soru bağlamında belirlidir. Her zaman mevcut şekilleriyle kullanılmaktadırlar ve kişiler bu çekimleri kendi istekleri

zaman her ikisi de görülmektedir. İradi bükünde doğal işleyiş görüldüğü gibi, doğal bükünde de iradi işleyiş görülebilir. Bunların ne şekilde var olduğu aşağıda açıklanacak. Her iki bükünde de birtakım aynılık ve farklılıklar bulunur. Yunanlar ve Latinler de bu konuya dair birçok kitap yazmışlardır. Bunlardan bir kısmı “konuşmada kelimelerin benzerliklerinden hareketle benzer biçimlerde bükülmesi” kuralınının gözetilmesi gerektiğini söylemiş ve bunu *analogia* (ἀναλογία, benzeşim) olarak adlandırmış; bir kısmı ise bu görüşün benimsenmemesi gerektiğini savunarak bu kelimelerin daha ziyade teamüldeki⁵¹ farklılıklar üzerinden kurulduğunu düşünmüş, bunu da *anomalía* (ἀνωμαλία, ayrışım) olarak adlandırmışlardır. Benim kanaatimse her ikisini de gözetmemiz gerektiği yönündedir. Çünkü iradi bükünde kural dışılık, doğal bükünde ise daha çok benzeşim vardır.⁵² [24] Bu her iki türden bükünle ilgili üçer kitaplık bir çift bölüm tertipleyeceğim. İlk üç kitap bu bükünlerin özlük bilgisine dair, diğer üç kitapsa bu özün ürettiklerine dair olacak. İlk üçlemenin ilk kitabı şu an yazdığım. Bu kitapta bükünde benzerlik aleyhindeki, ikinci kitapta bükünde benzeşim aleyhindeki fikirler beyan edilecek, üçüncü kitapta ise benzerliklerin biçimine dair fikirlerden bahsedilecektir. İşleyeceğim bu konuları üç ayrı kitapta, ardından diğerlerini de gene aynı sayıda kitapta yazmaya ve tasnif etmeye başlayacağım.

doğrultusunda değiştiremezler. Bu yüzden kapsayıcı, kısıtlayıcı ve bu şekilde de doğaldırlar.

⁵¹ “Teamül” olarak çevirdiğim bu kelime, metinde *consuetudo* olarak geçmektedir. Halkın günlük konuşmadaki tercihlerinin bütününü ifade eder. Teamüller her zaman belirli dil kuralları çerçevesinde şekillenebilir. Dilbilgisel açıdan kuralsız olarak sınıflandırılacak bazı kullanımlar halkın sürekli kullanımıyla, bu kuralsız şekilleriyle dildeki yerlerini almışlardır. (ç.n.)

⁵² *De Lingua Latina*’nın 8., 9. ve 10. kitaplarının ekseni bu benzeşim-ayrışım tartışmasıdır. 8. kitapta benzeşim karşıtlarının savları, 9. kitapta benzeşimcilerin savları, 10. kitapta ise Varro’nun öz fikirleri yer alır. (ç.n.)

X. [25] Bu kitabın beyanı, benzerliği gözetenler aleyhindedir. Bu benzerlikler çağ bağlamında erkek çocuk-ihtiyar adam arasındaki, genç kız-yaşlı kadın arasındaki alâka gibidir. Eylemlerde ise *scribo* (yazıyorum)-*scribam* (yazacağım) ilişkisine benzer.⁵³ İlk benzeşim fikriyatının geneli hilafına, ardından tek tek kısımları üzerine beyanda bulunacağım. Konuşmanın tabiatıyla başlayacağım.⁵⁴

XI. [26] Tekmil söz kullanışlı olmaya yönelik sarf edilmelidir. Bu amaca ulaşmanın tek yolu da açık ve kısa sözdür. Arzu ettiğimiz budur. Çünkü anlaşılması güç olan ve lafı uzatan hatip sevimsizdir. Açık söz, anlaşılır sözdür. Kısa sözün anlaşılması da çabuk olur. O halde söz teamülün etkisiyle açık, hatibin öz denetimi sayesinde kısa kılınıyorsa ve bunların ikisi de benzeşime ihtiyaç duymuyorsa, benzeşimin herhangi bir ehemmiyeti yoktur. Nitekim benzeşim bize, *Herculi clava* veya *Herculis clava* (Hercules'in asası)⁵⁵ söylemlerinden birinin kullanılması gerektiğini dikte ediyorsa fakat her ikisi de teamüllereye uygunsa benzeşim kaidesi yok sayılmalıdır. Zira ikisi de eşit seviyede kısa ve açıktır.

XII. [27] Öte yandan diyelim ki birisi her bir keşfin altında yatan pratik amacı öğrenmiş olsun. Bunu daha derinlemesine incelemek ziyadesiyle boş zaman isteyecektir.⁵⁶ Zaten kullanışlılık sağlama amacı, kelimelerin nesneleri tanımlayacak şekilde

⁵³ Benzeşim süreciyle ortaya çıkan ürünlerden bahsedilmektedir. Erkek çocuğun büyüdüğünde ihtiyar bir adam olması, genç kızın yaşlı bir kadına dönüşmesi doğanın kanunudur. Benzeşimciler, dildeki benzerliklerin de bunun gibi sistemli bir durum olduğu görüşünü savunur.

⁵⁴ Bu bölümden sonra konuşan Varro olsa da aktardıkları kendi fikirlerinden ziyade benzeşim karşıtlarının fikirleridir. Yani Varro benzeşim karşıtı rolüne bürünüyor. Kendi dil kuramına dair bilgileri de araya serpiştirse de büyük oranda benzeşim karşıtı fikirler söz konusudur. (ç.n.)

⁵⁵ *Hercules* kelimesinin standart tekil *genetivus* çekimi *Herculis* olsa da *Plautus*'un *Persa* ve *Rudens* oyunlarında *Herculi* çekimine de rastlanır. Bkz. *Plaut. Per.* i.1; *Plaut. Rud.* iii.5.

⁵⁶ Mümkün olmayan bir boş zamandan bahsediyor. (ç.n.)

konmasına yetiyorsa ve bunu da teamül olarak benimsemişsek, benzeşimin burada herhangi bir ilave işlevi yoktur.

XIII. [28] Pratik amaçlarla günlük yaşama uyarlanmış her ne varsa, bize düşen bunlarda benzerliği değil, kullanışlılığı gözetmektir. Nitekim giyimde dahi bir erkek *togası*⁵⁷ ile *tunica*⁵⁸ arasında, bir kadın *stolası*⁵⁹ ile *pallium*⁶⁰ arasında büyük fark vardır ama gene de bu eşitsizliği terk etmeyiz.

XIV. [29] Binalarda *peristylum*⁶¹ ana holle, yatak odasının ahırla bir benzerlik taşıdığına şahit olmayız. Gene de pratik sebeplerle bunların arasında dahi benzerliklerden çok farklılıkları gözetiriz. Öyle ki kışlık ve yazlık yemek odalarını da aynı kapılarla ve aynı pencerelerle, aynı şekilde inşa etmeyiz.

XV. [30] Bu yüzden giyimde ve binalarda olduğu gibi; eşyada, yemekte, günlük yaşama pratik amaçlarla uyarlanmış geri kalan her şeyde de eşitsizlik egemendir. Bu dilde de böyledir. Dil kullanım amacıyla kurulur. Bu yadsınmamalıdır.

XVI. [31] Bazıları kullanım bağlamındaki doğal ereklein kullanışlılık ve zevk amaçlı olmak üzere iki katmanlı olduğunu öne sürebilir. Zira giyinmeyi sadece soğuktan korunmak için değil, aynı zamanda soylu bir görünüme kavuşmak için isteriz. Bir ev sahibi olmayı yalnızca bir çatı altında sağ salim barınma zorunluluğundan değil, aynı zamanda dünyevi hazı sürdürülebilmek için de dileriz. Kap kacağımızın yalnızca erzakımıza yetmesini değil, aynı zamanda göze hoş gelmesini ve bir sanatçının elinden çıkmasını arzu ederiz. Çünkü biri insanı

⁵⁷ Romalı yurttaş giysisi.

⁵⁸ Romalıların sıradan bir giysisi, bazen iç çamaşırı.

⁵⁹ Romalı kadınların giydiği uzun giysi.

⁶⁰ Eski Yunan pelerini. Genelde erkek giysisi olmakla beraber Roma'da ve Yunanistan'da hayat kadınlarınca da giyilirdi. *Pallium* kelimesinden hareketle, Eski Yunan dünyasını konu alan Latince uyarlama tiyatro eserlerine de *Fabula Palliata* denmiştir. (ç.n.)

⁶¹ Eski Yunanca *peristylon* (περίστυλον). Bir Roma evinde sütunlarla çevrili iç bahçe.

(*homo*), diğeri insanlığı (*humanitas*) tatmin eder.⁶² İnsan için alelâde bir bardak kâfidir. Gelgelelim bu bardak güzel olmadığı müddetçe insanlığa hitap etmez. Kullanışlılık meselesinden haz meselesine sapsmış olsak da bu meselede dahi genelde benzerlikten ziyade benzemezlik daha çok haz verir. [32] Bu bağlamda, insanlar aynı işleve sahip odaları farklı şekilde düzerler ve koltukları büyüklükçe ve şeklen eşit kılmazlar. Çünkü eğer mobilyada benzeşim aranması gerekseydi evdeki bütün koltukların, ayakları olsun veya olmasın, bir örnek olması gerekirdi. Ayrıca eğer yemek masasına uyan bir koltuğa sahipsek aynısını yatak odasında da kullanmalıydık. Hattâ fildişi veya çeşitli farklı maddelerle süslenmiş olan mobilyalar bizi, genelde birbirleriyle orantılı olarak ve aynı maddeden yapılmış kamp yataklarından daha çok etkilememeliydi. Bu yüzden ya eşitsizliklerin hoşnut edici olduğunu reddetmeliyiz yahut bunların hoşnut ediciliğini kabul etmek gerektiği için kelimelerdeki teamüle uygun farklılıklardan da kaçınmamalıyız.

XVII. [33] Eğer benzeşimi gözetmemiz gerekiyorsa, teamülde bulunsun bulunmasın, bütün benzeşimleri gözlemlemeliyiz. Eğer teamülde bulunan benzeşimler gözetilecekse kaidelere lüzum yoktur. Zira zaten teamülleri gözettiğimiz sürece benzeşim de bizi takip edecektir. Yok eğer teamülde yer almayan benzeşim gözetilecekse gelin sorgulayalım: Birileri iki kelimeyi aynı kaideler çerçevesinde dört şekle soksaydı,⁶³ bunu istemesek de bu kaideyi gözetip örneğin *Iuppitri* ve *Marspit-*

⁶² *Homo* ve *humanitas* farkı. Bu bağlamda “insan” anlamına gelen *homo*, basitçe temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurgulanmış ve yaratılmış olan memeli bir canlıyı; “insanlık” anlamına gelen *humanitas* ise bu memelinin kendi türü özelinde edindiği, onu diğer canlılardan ayıran ince beğenilerini tasvir eder. Roma’da ise *humanitas* genel olarak Roma’nın kadim gelenekleri (*mos maiorum*) ile bütünleşik değerlendirilen insani değerlerin bütününe ifade eder. (ç.n.)

⁶³ Bu şekiller *genetivus*, *accusativus*, *dativus* ve *ablativus* halleridir.

rem şekillerini mi kullanmalıydık?⁶⁴ Birisi gerçekten bu benzeşimlere sadık kalıyorsa deli muamelesi görmelidir. Öyleyse benzeşim gözetilmemelidir.

XVIII. [34] Eğer böyle olması gerekseydi, yani birbirine benzeyen kelimelerden bükülen tüm kelimeler benzer şekilde bükülseydi, bunu müteakiben birbirine benzemeyen kelimelerden bükülenler de birbirlerinden farklı şekilde bükülmeliydi. Gelgelelim vaziyet bu değildir. Çünkü birbirine benzeyen kelimelerin bir kısmı benzer şekilde, bir kısmı farklı şekilde bükülür. Hakeza birbirine benzemeyen kelimelerden kısmen benzer, kısmen farklı kelimeler de bükülebilir. Birbirlerine benzeyen *bonus* (iyi) ve *malus* (kötü) kelimelerinden, gene birbirlerine benzeyen *bonum* (iyiyi) ve *malum* (kötüyü)⁶⁵ kelimeleri bükülmüştür. Bilakis birbirlerine benzeyen *lupus* (kurt) ve *lepus* (tavşan) kelimelerinden ise birbirlerine benzemeyen *lupo* (kurda) ve *lepori* (tavşana) kelimeleri bükülmüştür. Birbirlerine benzemeyen *Priamus* ve *Paris* kelimelerinden, gene birbirlerine benzemeyen *Priamo* (*Priamus*'a) ve *Pari* (*Paris*'e) kelimeleri büküldüğü gibi; birbirlerine benzemeyen *Iupiter* ve *ovis* (koyun) kelimelerinden ise birbirlerine benzeyen *Iovi* (*Iuppiter*'e)

⁶⁴ *Iuppitri* ve *Marspitrem* sırasıyla "Iupiter'e" ve "Mars'ı" anlamlarını karşılayan hayali çekimlerdir. Bu çekimler kullanılmaz. *Iuppiter* kelimesinin tekil *genetivusu* *Iovi*'stir (Iuppiter'in). *Iuppiter*, [*Iovis* + *pater*], *Marspitri* ise [*Mars* + *pater*] terkipleridir. Buradaki ana fikir uyarınca, eğer mutlak bir benzeşim takip edilseydi, *Iovis* şeklindeki tekil *genetivus* kullanılmaz, terkipteki *-pater* ögesi uyarınca *paterin* (baba) çekimleri uygulanırdı. Halbuki bu teamüllere uygun değildir.

⁶⁵ Burada *bonus* (iyi) ve *malus* (kötü) sıfatlarından hareketle, ya bu sıfatların isimleşmiş şekilleri olan *bonum* (iyilik) ve *malum* (kötülük), yahut bu sıfatların eril ve yansız çekimlerinin tekil *accusativus* halleri olan *bonum* (iyiyi) ve *malum* (kötüyü) kelimeleri örnek gösterilmiştir. Her ne kadar bu metinden hangisinin örnek verildiğini çıkarmak güç olsa da, müteakip örnekte iki benzer kelimenin tekil *dativus* çekimleri örnek gösterildiği için bu örneklerde de Roland Kent'in yaptığı gibi tekil *accusativus* çevirilerini aktardım. (ç.n.)

ve *ovi* (koyuna) kelimelerinin büküldüğü görülebilir. [35] Bu bilgiler ışığında benzeşimin varlığı daha kuvvetli bir şekilde reddedilmelidir. Çünkü yalnızca benzer kelimelerden benzer kelimeler bükülmez, şeklen aynı kelimelerden bile birbirine benzemeyen kelimeler bükülebilir. Yahut birbirlerine benzemeyen kelimelerden yalnızca birbirlerine benzeyen kelimeler bükülmekle kalmaz, aynı şekle sahip kelimeler bile bükülebilir. Aynı kelimelerden birbirine benzemeyen kelimelerin kurulduğu da görülür. Örneğin iki tane *Alba*⁶⁶ vardır. Bunlardan birinde yaşayanlara *Albani* (Albalılar),⁶⁷ diğerinde yaşayanlara *Albenses* (Alba ahalisi)⁶⁸ denir.⁶⁹ Örneğin üç tane Atina vardır. Bunlardan birinde yaşayanlara *Athenaei* (Atinalılar), diğerinde yaşayanlara *Athenaiis* (Atina ahalisi), üçüncüsünde yaşayanlara *Athanaepolitae* (Atina yurttaşları) denir.⁷⁰ [36] Benzer şekilde, farklı kelimelerden yapılan birçok bükünden aynı çıktıların alındığı da olur. Örneğin *Saturnus*'un *Lua*'sı için *Luam* (*Lua*'yı)⁷¹ düşüşünü kullanıyorum, aynı zamanda *luo* (çözüyorum) fiilinden de *luam* (çözeceğim) bükününü yapıyorum.⁷² Dikey-düşüşte farklı olmakla beraber, dilimizdeki erkek ve kadın isimlerinin neredeyse tamamı, verme-düşüşün çoğulun-

⁶⁶ Yani şehir. Alba adında iki şehir vardır.

⁶⁷ Alba Longa'da yaşayanlar.

⁶⁸ Alba Fucentia'da yaşayanlar.

⁶⁹ Aslında hem *Albani*'yi hem de *Albenses*'i "Albalılar" olarak çevirmek makuldür. Eserin muhtevası gereği iki kelime arasındaki nüansı bir nebze olsun yansıtmak adına farklı çevirdim. (ç.n.)

⁷⁰ Atina isminde birçok şehir olduğu bilinmektedir lakin bunlardan en mühim ve kayda değer olanı Attika'dır. Bu formların menşei ise tam olarak belirli değildir. *Athenaiis* formunun, Eski Yunancadaki *Αθηναίης* formundan geldiği düşünülmektedir.

⁷¹ Lua, Saturnus'un kültler bağlamında partner tanrıçası. Savaşta akıtılan kanın kefareti öderdi.

⁷² Tanrıça *Lua*'nın tekil *accusativus* çekimi ile "çözüyorum" anlamına gelen *luo* fiilinin aktif çatıda, haber kipinde, gelecek zamanda, 1. tekil şahıs çekimi (çözeceğim) aynıdır ve *luam* şeklindedir. (ç.n.)

da aynıdır:⁷³ Çokluk bükününün dikey-düşüşünde erkek ismi *Terentiei* (*Terentius*'lar)⁷⁴ ve kadın ismi *Terentiae* (*Terentia*'lar) şeklindedir. Bunların ikisi de verme-düşüşünde aynıdır ve *Terentieis* (*Terentius*'lara/*Terentia*'lara) şeklini alırlar. Mesela *Plautus-Plautius*, *Marcus-Marcus* isimleri birbirlerinden farklı isimlerdir ve ilk çiftin *Plauti* (*Plautus*'un), ikinci çiftin *Marci* (*Marcus*'un) şeklinde ortak düşüşleri mevcuttur.⁷⁵

XIX. [37] Sonuçta birçok kelimede benzerlik var diye benzeşim var olacaksa, buna mukabil birçok kelimede de farklılık olduğu için konuşmada benzeşim gözetilmemelidir.

XX. [38] Son olarak, eğer sözde benzeşim varsa bu ya sözün bütün aksamında, yahut sadece bir kısmında olacaktır. Sözün tamamında benzeşim yoktur, bir kısma özel benzeşim ise az miktardadır. Dişlerinin beyaz olması bir Habeş'in⁷⁶ tümünden beyaz olmasına yetmez. Haliyle benzeşim yoktur.

XXI. [39] Benzeşimlerin varlığını savunanlar, benzer kelimelerden bükülen benzer kelimeleri öne sürebilirler. Benzer olmakla birlikte aynı cins ve aynı şekilden başlamak şartıyla bir kelimenin diğerine benzeyeceğini ve bir düşüşten diğerine aynı şekilde geçtiğinin gösterilebileceğini iddia ederler. Bunları savunanlar hem benzerliğin nerede bulunması gerektiği, hem benzerliğin var olup olmadığının düzenli olarak ne şekilde gözleneceği konusunda cahillerdir. Değil mi ki bu konular-

⁷³ Yani *dativus*. (ç.n.)

⁷⁴ Latince bu erkek isminin çoğulu yaygın olarak *Terentii* şeklinde kullanılır. Gelgelelim Varro'nun yaşadığı zamanlarda bu çoğul çekim teamüle uygundu. Cumhuriyet devrinin sonuna dek de böyledir. Haliyle imlada da bir problem değildir.

⁷⁵ Latince *-ius* ile biten isimlerin ilgi halleri yaygın olarak *-ii* şeklindeydi. Gelgelelim Cumhuriyet'in sonuna kadarki dönemde bu tek *-i*'li ilgi hali çekimi teamüle uygundur. Haliyle imlada da bir problem teşkil etmez.

⁷⁶ Habeş anlamındaki *Aethiopus* kelimesi esas olarak *Aethiopia*'da (Habeşistan) yaşayan kişileri ifade etse de mecazî olarak derisi kara olan tüm insanlar için kullanılan bir sıfattı. (ç.n.)

da cahillerdir, öyleyse benzeşim hakkında konuşmaya mezun olmadıkları için onları takip etmemeliyiz. [40] Sorguladığım şu: Kelimeden kasıt, tek tek hecelerden oluşan, ağızdan çıkan, duyduğumuz ses mi? Bu ağızdan çıkan sesin ifade ettiği, anladığımız şey mi? Yoksa her ikisi de mi? Eğer benzerlik sesle ilgili olmalıysa bu ses ister bir erkeği, ister bir kadını, ister bir özel ismi, ister bir cins ismi, yani benzeşim yanlıları tarafından farklılık yarattığı kabul edilen her şeyi ifade etsin, hiçbir şey fark etmez. [41] Eğer benzemesi gereken şey kelimenin anlamıysa, benzeşimi savunanların dahi âdeta ikiz olduklarını ikrar ettikleri *Dion* ve *Theon*,⁷⁷ benzemeyenler sınıfında yer alacaktır. Bunlardan biri çocuk, diğeri ihtiyar olsa veya biri beyaz, diğeri Habeş olsa gene aynı şekilde biri diğerinden farklı olacaktır. Yahut kelimenin iki yönüyle de benzeşim olmalıysa, iki yönünden birinde uyumsuzluk olmayan kelimeler kolayca bulunmayacaktır. Mesela *Perpenna* ve *Alfena* birbirine benzer olmayacaktır. Çünkü bunlardan biri erkeği, diğeri kadını işaret eder.⁷⁸ Bu yüzden, benzerliğin nerede olması gerektiğini gösteremeyecekleri için, benzeşimin var olduğunu savunanlar utanmazlık içindedir!

XXII. [42] Bahsettiğim diğer konuya, yani benzerliğin ne

⁷⁷ Stoa okulunun kurucusu Khrysispos'un ortaya attığı bir problemdeki iki kurgusal karakter. Dion, bütün organları tam olan bir insandır. Theon ise Dion'un aynısıdır ancak yalnızca bir bacağı eksiktir. Daha sonra Dion'un da bir bacağı kesilir ve ikisi eşit konuma gelir. Bundan sonra Khrysispos, bu ikisinden hangisinin varlığının sona erdiği sorusuna cevaben Theon'un yok olduğunu öne sürer. Bunun sebebi ise Khrysispos'a göre aynı maddelerin aynı alanı kaplayamamasıdır. Dion'un bacağı kesilince Theon ile aynı duruma gelir ve Theon'un varlığı o noktada son bulur.

⁷⁸ Varro'nun ayrışımıcısı, eğer benzeşim iki yönlü olarak aranacaksa, yapısal olarak -a bitimli oldukları halde bu iki ismin benzerlik taşımayacağını ifade ediyor. Zira bu iki ismin de aslında kadın ismi olması gerekir. Latince a-gövdeli, yani -a bitimli isimler ekseriya dişildir. Gelgelelim *Perpenna* bir erkek isimdir. Buna benzer şekilde *Sulla*, *Hybrida* vb. -a bitimli erkek isimleri de görülür. (ç.n.)

şekilde gözlenmesi gerektiğine gelelim. Dile getirdikleri bir ön kabule bakarsak cahil oldukları açıkça anlaşıyor. Zira dediklerine göre dikey-düşüşlerin benzer yahut farklı olduğu, ancak adlandırma-düşüşünden⁷⁹ seslenme adını verdikleri düşüşe⁸⁰ geçildiğinde söylenebilirmiş!⁸¹ Bu önerme şuna benziyor: Birisi *Menaechmi* ikizlerini gördüğünde, bu ikizlerden doğacakların birbirleri arasında farklılık gösterip göstermeyeceklerini incelemeyen bu ikizlerin birbirlerine benzediğine kanaat getiremez.⁸² [43] Diyeceğim odur ki hiçbir şey, benzerliğin azlığını veya çokluğunu ölçmek amacıyla başka bir şeyle kıyaslandığında harici bir ögeye gerek duymaz.⁸³ Benzerliğin ne şekilde kabul edilmesi gerektiği konusunda cahil oldukları için de benzeşim üzerine söz söyleme hakları yoktur. Aşağıda daha geniş konuşulması gerektiği için şimdilik kısa kesmeyi tercih etmeseydim bunları daha açık konuşmak isterdim. Haliyle bunları, kelimelerin teknil doğasına dokundukları ölçüde irdelemek yeterlidir.

⁷⁹ *Casus nominandi*. Latince bir ismin tekil *nominativus* halini karşılar. (ç.n.)

⁸⁰ *Casus vocandi*. Latince bir ismin tekil *vocativus* halini karşılar. Muhataba doğrudan seslenildiğinde kullanılan bu isim çekiminin Türkçede bir karşılığı yoktur. (ç.n.)

⁸¹ *Lupus* (kurt) ve *lepus* (tavşan) kelimeleri *-us* bitimli oldukları halde diğer çekimleri farklıdır. Bu yüzden aynı isim sınıfına girmezler. Benzeşimi savunanlar da bu yüzden bir kelimenin diğer çekimlerinin benzeşimi gözetmede önemli olduğuna kanilerdir.

⁸² Burada Plautus'un *Menaechmi* adlı oyununa gönderme var. Varro'nun ayrışımıcısının kurduğu benzetmeye göre tekil *nominativus* halleri *Menaechmus* ikizleri, bu halden çekilen diğer hallerse bu ikizlerin kendi çocukları oluyor. Bu komedide olaylar *Menaechmus* ve *Sosicles* adlı ikizlerden *Menaechmus*'un kaçırılması, sonrasında dedelerinin *Sosicles*'in adını *Menaechmus*'a çevirmesi, yıllar sonra da ikizlerin *Epidamnus*'ta karşılaşmasıyla gelişir.

⁸³ Yani ayrışımıcılara göre iki kelimenin tekil *nominativus* halleri, iki kelime arasında benzerlik olup olmadığını anlamak için kâfidir. Diğer çekimleri kıyasa gerek yoktur. (ç.n.)

XXIII. [44] Sözün her bir bölümünden sırasıyla bahsediyim. Birçok bölümlene yöntemi mevcuttur. Bu yüzden ben şimdi en kuvvetli yöntemi kullanacağım. Bu yönteme göre söz, tabiatınca dört bölüme ayrılır: Düşüşleri olan kelimeler, zamanları olan kelimeler, hiçbirini haiz olmayan kelimeler, ikisini de haiz olan kelimeler. Bazıları⁸⁴ bu sınıflara sırasıyla adlandırma kelimeleri, söyleme kelimeleri, destekleme kelimeleri ve kaynaştırma kelimeleri derler.⁸⁵ Adlandırma kelimelerine örnek *Nestor* ve *homo* (insan), söyleme kelimelerine örnek *scribo* (yazıyorum) ve *lego* (topluyorum), kaynaştırma kelimelerine örnek *scribens* (yazan) ve *legens* (toplayan), destekleme kelimelerine örnekse *docte* (eğitimlice) ve *commode* (uygunca) kelimeleridir. [45] Adlandırma kelimeleri dört çeşittir. Bazıları *quis, quae* (ki o) gibi kelimeler için cins isim zamiri (*provocabula*); *scutum* (kalkan), *gladium* (kılıç) gibi kelimeler için cins isim; *Romulus, Remus* gibi kelimeler için özel isim; *hic, haec* (bu)⁸⁶ gibi kelimeler için özel isim zamiri (*pronomina*) tabirini kullanırlar. Orta ikiliye⁸⁷ “adlandırılmışlar,” ilk ve sonuncuya “tanımlıklar”⁸⁸ denir. İlk çeşit belgisiz, ikinci çeşit belgisiz gibi,

⁸⁴ *Quidam* kelimesiyle gramerciler kastedilmiştir.

⁸⁵ Sırasıyla *appellandi* (adlandırma), *dicendi* (söyleme), *adminiculandi* (destekleme) ve *iungendi* (kaynaştırma). Varro isimleri “adlandırma,” fiilleri “söyleme” kelimeleri olarak nitelemiş. “Destekleme” kelimeleri ise çekimsiz zarfları ifade eder. “Kaynaştırma” olarak adlandırılan kelimelerse isimlerin hal çekimlerini, fiillerinse zamanlarını bünyesinde barındıran ortaçlardır.

⁸⁶ Eril ve dişil çekimlerdir. Aynı anlamdardır.

⁸⁷ Yani önceki cümledeki sıralama itibarıyla cins isim ve özel isimden bahsediyor. (ç.n.)

⁸⁸ Tanımlık, yani *articulus*. Bu kelime grubu kendi başına bir anlam ifade etmez ancak başına geldiği ismin veya sıfatın cinsini, sayısını, halini gösterir. Aslında Latince de tanımlık olarak ifade edilen bu kelimeler esasında birer işaret sıfatı niteliğindedir ve kendi başlarına da anlam taşırlar. Bu haliyle örneğin Eski Yunancadaki tanımlıklardan ayrılırlar. Modern Batı dillerinde ise Latince de görülmeyen bu tanımlıklar mev-

üçüncü çeşit belgili gibi, dördüncü çeşit belgilidir.⁸⁹ [46] Bunların hepsi teker teker cinsiyet, nicelik ve düşüş olmak üzere üç katmanlı olmalıdır. Cinsiyet, kelimenin eril mi, dişil mi yoksa yansız mı olduğuna dairdir. Örneğin *doctus* (alim)-*docta-doctum*⁹⁰ kelimelerindeki cinsiyet farkı buna örnek verilebilir. Nicelik, kelimenin tek bir şeyi mi yoksa birden fazla şeyi mi ifade ettiği ile ilgilidir. Örneğin *hic* (bu)-*hi* (bunlar), *haec-hae*⁹¹ kelimeleri nicelik farklarına örnektir. Düşüş ise *Marcus* örneğindeki gibi dikeyce mi, *Marco* (Marcus'a) örneğindeki gibi eğikçe mi, yoksa *ovis* (koyun/koyunun)⁹² örneğindeki gibi her iki türlü de düşünülebilecek bir şekilde mi olduğuyla ilgilidir.

XXIV. [47] Bu tasniften sonra,⁹³ bu sınıfların her birini teker teker incelemen gerekir. Böylece ortada gözetilmesi gereken bir benzeşimin olmadığını daha kolay bir şekilde mü-

cuttur. İngilizcedeki *the*, İtalyancadaki *il/la/gli*, Almancadaki *der/die/das* vb. tanımlık örnekleridir. (ç.n.)

⁸⁹ Aslında *quisi* de *hici* de zamir olarak nitelendirmek mümkündür. Gelgelelim *quis* ve türevleri ile *hic* ve türevleri arasında temel bir fark vardır. *Quis* ve türevleri yan cümle başlatabilen zamirlerdir. *Hic* ve türevleri ise doğrudan zamir (veya sıfat) görevi görürler ve yan cümle başlatma işlevine sahip değildir. Bu ikisi arasındaki belgilitik-belgisizlik farkı da bundan kaynaklıdır. *Quis*in kullanım alanı daha yaygın ve belirsiz, *hic*in kullanım alanı daha dar ve belirlidir.

⁹⁰ Sırasıyla eril cinsteki kelime *doctus*, dişildeki *docta*, yansızdaki *doctum*-dur. (ç.n.)

⁹¹ Sırasıyla *hic* ve *haec* tekil, *hi* ve *hae* çoğuldur. Gene bunlar eril (*hic* ve *hi*)-dişil (*haec* ve *hae*) olarak sıralanmıştır. (ç.n.)

⁹² *Ovis* örneği hem tekil *nominativusta* “koyun” hem de tekil *genetivusta* “koyunun” anlamına gelmektedir. Örneğin Türkçede de tamlanan eki olan *-i* ile gösterme hali eki olan *-i*’nin durumu bu şekilde bir sesteşlik yaratır. “Koyunu gördüm.” cümlesinde kelime gösterme halindedir. “Karaman’ın koyunu, sonra çıkar oyunu!” atasözünde ise tamlanan eki almış olarak yalın haldedir. (ç.n.)

⁹³ 44.-46. bölümler arasındaki bölüm benzeşim karşıtlarından ziyade Varro’nun çekim kuramını anlatır. 47. bölüm ile beraber tekrar benzeşim karşıtı savlara geçilir. (ç.n.)

şahede edebilirsin. Aslında kelimelerin *humanus* (beşerî)-*humana-humanum* örneğindeki gibi üç biçimi olmalıydı.⁹⁴ Gelgelelim belli başlı bazı kelimelerin *cervus* (erkek geyik)-*cerva* (dişi geyik) gibi iki biçimi var. Belli başlı bazı kelimelerinse tek biçimi vardır. *Aper* (yaban domuzu) kelimesi buna örnektir. Görüldüğü gibi bu tür sınıflarda bir benzeşim bulunmamakta.

XXV. [48] Nicelik bağlamında da *pater* (baba) kelimesinin tek kişiyi ve *patres* (babalar) kelimesinin birden fazla kişiyi ifade etmesi gibi, her şeyin ikili olması gerekliydi. Gelgelelim birçok kelime *cicer* (nohut) ve *siser* (yabani havuç) kelimeleri gibi yalnızca tekildir. Hiç kimse *cicera* veya *sisera* demez.⁹⁵ Bilakis birçok kelime de örneğin *salinae* (tuzlalar) ve *balneae* (hamam) kelimeleri gibi sadece çoğuldur. Bunların da tekil çekimleri kullanılmaz. Buna mukabil, teamülde de tekil *balneum* (banyo) kelimesinin çoğulları bulunmaz. Nitekim *balneum* (banyo) kelimesi de *praedium* (çiftlik) kelimesi gibidir. Esasen *praedia*, *balnea* gibi çoğul biçimlere sahip olmalılardır ama bu biçimleri yoktur. Görüldüğü gibi bunlarda da benzeşim bulunmamakta.⁹⁶

XXVI. [49] Birtakım kelimelerin dikey-düşüşleri ve eğik-düşüşleri, birtakım kelimelerin bir tek dikey-düşüşleri, birtakım kelimelerinse yalnızca eğik-düşüşleri vardır. İki düşüşü

⁹⁴ Cinsiyete göre üç farkı biçimden bahsediyor. (ç.n.)

⁹⁵ Bu formlar *cicer* (nohut) ve *siser* (yabani havuç) kelimelerinin kuralı çoğul *nominativus* çekimleri olmalıydı. Gelgelelim Latincece nohut anlamına gelen *cicer* ile yabani havuç anlamına gelen *siser* kelimelerinin çoğul çekimleri kullanılmamaktadır. Gene de *siser* kelimesinin bir istisnası bulunur. Latinceye Eski Yunancadaki *sisaron* (σισαρον) kelimesinden geçmiş olan *siser*, yansız cinse mensup olup çoğul çekimi benzeşim uyarınca *sisera* olmalıydı. Bu çekim hiçbir yerde görülmediği gibi, Plinius *Naturalis Historiae* adlı eserinde *siserin* çoğulunu *siseres* olarak kullanmıştır (Plin. *HN*, xx.18). Bu çekim şeklen eril/dişi çoğul bir çekimdir. (ç.n.)

⁹⁶ Bu paragraftaki tekil-çoğul ifadelerinin tamamı Latincenin dil özellikleri ile ilgilidir. Türkçe düşünülmemelidir. (ç.n.)

de bulunanlara *Iuno-Iunonis* (*Iuno*'nun) kelimeleri örnek verilebilir. Yalnızca dikey-düşüşü bulunanlara örnek *Iupiter* ve *Marspiter*, yalnızca eğik-düşüşleri bulunanlara örnek ise *Iovis* (*Iupiter*'in)-*Iovem* (*Iupiter*'i) kelimeleridir. Görüldüğü gibi burada da benzeşim yok.⁹⁷

XXVII. [50] Şimdi de şu dörtlü tasnife bakalım.⁹⁸ Evvela, eğer belgisiz tanımlıklarda benzeşim olsaydı, *quis* (kim)-*quius* (kimin)⁹⁹ denmesi mantığıyla *quae* (kim)-*quaius* denmeliydi. Gene aynı şekilde, nasıl ki *quis* (kim)-*quoi* (kime) denmişse, aynı mantıkla *qua-quae* denmeliydi.¹⁰⁰ O zaman bu şekiller orantılı olacaktı. “*Deae bonae quae* (İyi tanrıçaya ki ona...)” ile “*dea bona qua* (iyi tanrıça ki o...)” arasında da benzerlik vardır. Gene aynı şekilde, *quem* (ki onu...)-*quis* (ki o...) dendiğinde, *quos* (ki onları...)-*ques* denmeliydi. Bilakis biz şimdi *ques homines* değil, *qui homines* (hangi insanlar) diyoruz.¹⁰¹

XXVIII. [51] Bundan başka, nasıl ki *is* (o adam) kelimesinden *ei* (o adama) kelimesi çıkmışsa, *ea* (o kadın) kelimesinden de *eae* çıkmalıydı ama biz *ea* kelimesinden de *ei* (o kadına)

⁹⁷ Latince “baba” anlamına gelen *pater* kelimesiyle kurulan birleşik kelimelerde tekil *nominativus* ve tekil *vocativus* dışındaki haller bu son eke göre çekilmediği için sanki aynı kelime değilmişçesine yorumlanmış.

⁹⁸ Bkz. *Ling.* viii.45.

⁹⁹ Varro tarafından *quis* kelimesinin tekil *genetivus* hali olarak verilen *quius* çekimi Cumhuriyet döneminin sonuna dek kullanılmıştır.

¹⁰⁰ Zira birinci gruptaki dişil kelimelerin tekil *nominativus* çekimleri -a, tekil *dativus* çekimleri -ae bitimlidir. Varro'nun ayrışımıcısı burada benzeşim uyarınca dişil zamirin de böyle çekilmesi gerektiğini söylemektedir. (ç.n.)

¹⁰¹ Varro'nun ayrışımıcısının bahsettiği durum şudur: Eğer ortada bir benzeşim olsaydı, nasıl ki *quis* zamirinin tekil *accusativus* çekimi, isim çekimleriyle koşut olarak *quem* ise; çoğul *nominativus* çekimi de aynı şekilde *ques* olmalıydı. Biz de “o insanlar” ifadesi için *ques homines* demeliydik. Gelgelelim *quis* zamirinin çoğul *nominativus* çekimi *qui* şeklinde olup “o insanlar” ifadesini karşılamak için *qui homines* diyoruz. Haliyle bu durumda da bir benzeşim söz konusu değildir. (ç.n.)

kelimesini çıkarıyoruz.¹⁰² İlâveten nasıl *ieis viris* (o adamlara) diyorsak, aynı mantıkla *eais mulieribus* (o kadınlara) demeliydik.¹⁰³ Gene aynı şekilde, değil mi ki dikey-düşüşleri *is* (o adam)-*ea* (o kadın) şeklindedir, o zaman eğik-düşüşleri de sırayla *eius* (onun)-*eaius* olmalıydı. Gelgelelim yalnızca eril ve dişil değil, yansız tanımlıkların da bu hali *eius* (onun) şeklindedir. Mesela *eius mulieris* (bu kadının), *eius pabuli* (bu samanının) şekillerindeki tanımlıkların dikey-düşüşleri de *is* (o adam)-*ea* (o kadın)-*id* (o şey) olarak ayrılır.¹⁰⁴ Bu türe daha temkinlice temas ettim, çünkü müstensihlerin bu karmaşık meseleleri yeterli özenle aktarmayacakları kanaatindeyim.¹⁰⁵

¹⁰² *Is* ve *ea* kelimeleri anlamca aynı, cinsiyetçe farklıdır. İkisi de bir zamir veya yerine göre bir sıfat olarak “o” anlamına gelir. *Is* eril, *ea* dişildir. Buradaki sava göre benzeşimin var olması durumunda *is* kelimesinin tekil *dativus* çekimi nasıl ki *ei* ise, aynı mantıkla *ea* kelimesinin tekil *dativus* çekimi de *-ae* bitimli olmalıdır. Gelgelelim *ea* kelimesinin tekil *dativus* çekimi de *ei* şeklindedir. (ç.n.)

¹⁰³ Aynı şekilde *is* ve *ea* kelimelerinin çoğul *dativus* çekimlerinin de farklı olması gerektiği mevzubahistir. Gelgelelim ikisinin de çoğul *dativus* çekimleri *ieis* veya *iis* şeklindedir. (ç.n.)

¹⁰⁴ Buradaki kıyas da tekil *genetivus* çekimleri üzerinedir. Varro’nun ayrışmıcısına göre *is* kelimesinin tekil *genetivus* çekimi *eius* ise *ea* kelimesinin tekil *genetivus* çekimi de *eaius* olmalıdır lakin ikisinin de *eius* şeklindedir. Buna mukabil bu tanımlığın yansız cinsi olan *id* kelimesinin de tekil *genetivus* çekimi *eiustur*. (ç.n.)

¹⁰⁵ Bu eserin yazıldığı zamanlarda matbaa olmadığından dolayı eserler elle çoğaltılırdı. Buna Türkçede “istinsah” denir. İstinsah işlemi yapan kişi de “müstensih”tir. Bir yazma eseri elle kopyalama sırasında karşılaşılabilecek birçok sorun bulunurdu. Müstensih anlık bir dikkatsizlikle bir kelimeyi yanlış, eksik yazabilirdi. Yahut kopyaladığı eserdeki konuya dair yeterli bilgisi olmadığı için metinde zor okunan kelimeleri yanlış bir şekilde kopyalayabilirdi. Yüzyıllar içerisinde birçok eski eserin başına gelen budur. Varro da bu konunun farkında olarak müstensihlerin bu eseri kopyalarken bu bölümde yazdıklarına dair hata yapabilecekleri endişesini taşımaktadır. Kent, burada “Elyazmalarının hâli, Varro’nun haklı olduğunu gösteriyor” dipnotunu düşmüş. Bkz. *Varro On The Latin Language*, ed. Roland Kent, s. 411.

XXIX. [52] *Homo* (insan), *equus* (at) gibi, tanımlıkların belgisiz tabiatına oldukça yakın olan¹⁰⁶ ve cins isim (*vocabulum*) olarak anılan kelimelere gelince, bunların dört çeşit bükünü vardır: Biri *equus* (at) kelimesinden *equile* (hara) kelimesinin bükülmesi örneğindeki gibi, isimlendirmelerdir. Bir diğeri *equus* (at) kelimesinden *equum* (atı) kelimesinin bükülmesi nevinden düşüşlerdir. Üçüncüsü *albus* (beyaz) kelimesinden *albius* (daha beyaz) kelimesinin bükülmesi nevinden büyütmelerdir. Dördüncüsü ise *cista* (sanduka) kelimesinden *cistula* (küçük sanduka) kelimesinin bükülmesi nevinden küçültmelerdir. [53] İlk çeşit, *balneae* (hamam) kelimesinden *balneator* (hamamcı) kelimesinin bükülmesi örneğindeki gibi, sözün herhangi bir kısmından dikey-düşüşte bükülen cins isimlerdir.¹⁰⁷ Bu tür enikonu üç kola ayrılır: *Venator* (avcı) kelimesinden doğan *venabulum* (kargı)¹⁰⁸ örneğine benzer olarak bir cins isimden bükülenler, *Tibur*'dan¹⁰⁹ doğan *Tiburs* (Tiburlu) örneğine benzer olarak bir özel isimden bükülenler, *currere* (koşmak) fiilinden doğan *cursor* (koşucu) örneğine benzer olarak bir fiilden bükülenler. Bunların hiçbirinde benzeşim göremezsin.

XXX. [54] *Evvela ovis* (koyun) ve *sus* (domuz) kelimelerinden hareketle *ovile* (koyun ağılı) ve *suile* (domuz ağılı) denebilmesine rağmen *bos* (boğa) kelimesinden hareketle *bovile*¹¹⁰ denemez. Gene aynı şekilde *avis* (kuş) ve *ovis* (koyun) kelime-

¹⁰⁶ Çünkü tam olarak hangi atı veya hangi insanı gösterdikleri belli değildir, genel olarak kullanılırlar. (ç.n.)

¹⁰⁷ Bir şeyin, başka bir türekte hareketle isimlendirilmesinden bahsediyor. Diğer bir deyişle bu şekilde çekimlenebilir gövdeler oluşmaktadır.

¹⁰⁸ *Venator* (avcı) kelimesi Plautus'tan, *venabulum* (kargı) kelimesi ise Varro'dan sonraki metinlerde karşılaştığımız kelimeler. İkisi de *venor* (avlanıyorum) fiilinden türemiştir. Bkz. EDL, "venor" baş. a.

¹⁰⁹ Antik Roma'da Latium bölgesinde bulunan bir kent adı. Günümüzdeki adı Tivoli'dir ve Lazio bölgesine bağlıdır. (ç.n.)

¹¹⁰ Büyükbaş hayvanların tutulduğu ahır için kullanılan kelime *bubile* kelimesiydi. Gelgelelim Charisius, Cato'nun *bovile* kelimesini kullandığını aktarmıştır. Bkz. KGL i.104.

leri birbirine benzer de olsa *avis* (kuş) kelimesinden hareketle *aviarium* (kuşhane) denir ama *ovis* (koyun) kelimesinden hareketle *oviarium* denemez. İlâveten *ovis* (koyun) kelimesinden hareketle *ovile* denir de *avis* (kuş) kelimesinden hareketle *avile* denmez. Gene *cubatio* (yatış) kelimesinden *cubiculum* (yatak odası)¹¹¹ kelimesi bükülüyorsa *sessio* (oturma) kelimesinden de *sediculum* kelimesinin bükülmesi lazım gelirdi, ki böyle bir bükün de yoktur.¹¹² [55] Şarap satılan dükkâna *vinum* (mey) kelimesinden hareketle *vinaria* (meyhane) denir. *Creta* (kireç) kelimesinden hareketle *cretaria* (kireçtaşı),¹¹³ *unguentum* (parfüm) kelimesinden hareketle *unguentaria* (parfümeri) kelimeleri bükülmüştür. Öyleyse, eğer benzeşim var olsaydı o zaman et (*caro*) satılan yere *carnaria*, post (*pellis*) satılan yere *pellitaria*, ayakkabı (*calceus*) satılan yere *calcearia* denirdi. *Laniena* (kasap), *pellesuina* (kürkçü) ve *sutrina* (kunduracı) kelimeleri kullanılmazdı. İlâveten *unus* (bir) kelimesinden hareketle *uni* (birli),¹¹⁴ *tres* (üç) kelimesinden hareketle *trini* (üçlü), *quattuor* (dört) kelimesinden hareketle *quadrini* (dörtlü) denir. Buna mukabil *duo* (iki) kelimesinden hareketle *binus* (çift) değil, *duinus* denmeliydi. Nasıl ki *quadrigae* (dört-atlı) ve *trigae* (üç-atlı) deniyorsa, *bigae* (çift-atlı) kelimesinden ziyade *duigae* denme-

¹¹¹ Her iki kelime de *cubo* (yaslanıyorum) fiilinden türemiştir.

¹¹² Sextus Festus, *sediculum* kelimesini alıntılanmıştır ancak kullanıldığı bir metin göstermemiştir. Festus'un eseri, kelimelerin anlamları üzerinedir, bir sözlük nevindendir (*de verborum significatu*). Verrius Flaccus'tan Paulus Diaconus'a kadarki istinsah süreçlerini tamamen bilmesek de bu kelime Varro'nun metninde görülüp Latincenin kelime hazinesi içinde sayılmış olabilir. Bkz. Festus, *Gloss. Lat.*, s. 336 Müll.

¹¹³ *Creta*, aynı zamanda Girit. Antik Roma'da Girit'ten getirilen bu taş daha çok temizlik işlerinde kullanılıyordu.

¹¹⁴ *Unus*, her ne kadar mânâca tek bir şeyi nitelese de Latince de şeklen çoğul, anlamca tekil kelimeler olduğu için çoğul çekimleri de kullanılmaktadır. Örn. *unae scopae* (bir süpürge).

liydi.¹¹⁵ Bu türden çok örnek vardır, dikkatli kişi bunları zaten gözleyebileceğinden ötürü bunları geçiyorum.

XXXI. [56] Özel isimlerden doğan cins isimlere gelince... Mademki benzer özel isimlerden benzer cins isimler ortaya çıkmalıdır, öyleyse *Parma* ve *Roma* kelimeleri birbirlerine benzedikleri için, nasıl *Parmenses* (Parma ahalisi) diyorsak aynı şekilde *Romenses* diyeceğiz. Yahut *Roma*, *Nola* ve *Parma* kelimelerinin birbirlerine benzemesinden hareketle, nasıl *Romani* (Romalılar) ve *Nolani* (Nolalılar) diyorsak aynı şekilde *Parmani* diyeceğiz. Yahut *Pergamum*'dan hareketle *Pergamenus* (*Pergamumlu*) diyorsak *Ilium*'dan hareketle de *Ilien* diyeceğiz. Yahut *Ilius* (*Iliumlu* adam)-*Ilia* (*Iliumlu* kadın) kelimeleri erkeği ve dişiye ifade ediyorsa, aynı şekilde *Pergamus*-*Pergama* da adamı ve kadını ifade edecek. İlâveten *Asia* (Asya) ve *Libya* (Libya) benzer kelimeler olduklarından *Asiatici homines* (Asya insanları) ve *Libyatici homines* diyeceğiz.¹¹⁶

XXXII. [57] *Scribere* (yazmak) fiilinden bükülen *scriptor* (yazar), *legere* (okumak) fiilinden bükülen *lector* (okur) gibi fiil kökenli cins isimlerin de mezkur benzerliği sağlamadığı, şu örneklerden görülebilir: *Amare* (taaşşuk) fiilinden hareketle *amator* (âşık), *salutare* (selâmlamak) fiilinden hareketle *salutator* (selâmlayan) desek de *cantare* (dans etmek) fiilinden hareketle *cantator* (dans edici) demeyiz.¹¹⁷ "*Lassus sum metendo et*

¹¹⁵ Varro'nun ayrışımıcısı bu noktada dilbilimsel bir olguyu doğal olarak fark edememiştir. Latince de bir ünlü sestten önce gelen *du-* fonem grubu, *dw-* fonem grubuna dönüşürdü ve bu da Latince bir kelimenin başına geldiğinde *dw-* > *b-* değişimine yol açardı. Bu halde *bini* (< *dwini*), *bigae* (< *dwigae*) gibi kelimeler kurallıdır.

¹¹⁶ Görüldüğü gibi Latince de halk isimlerinin yapılışında tek bir çekim söz konusu değildir. Türkçede genel olarak isimden isim yapma eki olan *-li* / *-lu* kullanılır fakat Latince de *-anus*, *-icus*, *-ensis* vb. bitimler muhtelif halk isimlerinde görülür. (ç.n.)

¹¹⁷ Dansçı anlamına gelen *cantator* kelimesi Varro'nun zamanında kullanılmamaktaydı. O dönemde sadece *cantor* vardı. *Cantator* daha ileri tarihli bir kelimedir.

ferendo (Biçmekten ve taşımaktan bitkin düştüm)” cümlesindeki bu kelimelerden¹¹⁸ bir orantı çıkmaz çünkü *messor* (biçici) kelimesinin yapılma mantığıyla *fertor*¹¹⁹ kelimesi yapılamaz.¹²⁰ Bu türden, kelime mantığından ziyade teamülleri gözettiğimiz birçok kelime mevcuttur. [58] İlaveten, gene kökenini fiillerden alan ve yukarıda sayılanlardan farklı olan cins isimler vardır. Bunların hem düşüşleri hem zamanları mevcuttur. Bu yüzden ortaç (*participium*) olarak anılırlar. Bununla beraber fiillerin *amo* (seviyorum)-*amor* (seviliyorum), *lego* (okuyorum)-*legor* (okunuyorum) gibi zıtlıkları bulunsa da¹²¹ *amo* (seviyorum) vb. fiillerin mevcut zamanda ve gelecek zamanda *amans* (seven)-*amaturus* (sevecek) gibi ortaçları bulunur.¹²² Gelgelelim bu fiillerden geçmiş zaman ortacı da doğmalıyken Latin dilinde bu bulunmaz, haliyle benzeşim yoktur. Bilahare *amor* (seviliyorum), *legor* (okunuyorum) vb. fiillerden *amatus* (sevilmiş olan) benzeri geçmiş zaman ortaçları doğar. Bunlardan da mevcut zamanda ve gelecek zamanda ortaç doğmaz.¹²³

¹¹⁸ *Metendo* (biçerek) ve *ferendo* (taşıyarak) kelimeleri.

¹¹⁹ Latince “taşıyıcı” anlamına gelen kelime *fero* (taşıyorum) fiilinden türeyen *lator* kelimesidir.

¹²⁰ Ayrışımçılara göre, dilde benzeşim kuralları gözetilseydi *metere* (biçmek) fiilinden hareketle yapılan *messor* (biçici) kelimesi uyarınca *fero* (taşıyorum) fiilinden “taşıyıcı” anlamına gelen *fertor* kelimesi türetilmeliydi. (ç.n.)

¹²¹ Zıtlıktan kasıt etken ve edilgen çatılar. (ç.n.)

¹²² Bkz. 125. dipnot.

¹²³ Esasında güncel gramerde *gerundivum* adı altında tasnif edilen çekimler birer gelecek zaman edilgen ortacıdır. Bunu Varro’da göremesek de MÖ 4. yüzyılda yaşamış olan Aelius Doatus’un *Ars Grammatica* adlı eserinde ortaçlar hakkında “Geçmiş zamanda *lectus* ve gelecek zamanda *legendus* şeklinde iki edilgen ortaç...” ifadesi bulunur. Varro’daki bu pasajlarda ise *gerundivum*, gelecek zaman edilgen ortacı olarak telakkî edilmiyor. Bunun en belirgin sebebi *gerundivum* çekiminin klasik metinlerde bu gelecek zaman edilgen ortacı kimliğinden çok, gereklilik durumlarını bildirmesinden veya ön edatlarla yapılan terkiplerde tamlayan sıfat olarak kullanılmasından kaynaklıdır. Günümüzde dahi *gerundivum*

[59] Öyleyse benzeşim yoktur. Biz bunu özellikle bu türden sayısız kelime zayıatına mukabil söylüyoruz.¹²⁴ *Loquor* (konuşuyorum) ve *venor* (avlanıyorum) kelimeleri gibi, karşıtlık içermeyen fiillerde dahi *loquens* (konuşan) ve *venans* (avlanan), *locuturus* (konuşacak) ve *venaturus* (avlanacak), *locutus* (konuşmuş) ve *venatus* (avlanmış) şeklinde ortaçlar doğar. Bu da benzeşim kaidesine aykırıdır. Çünkü konuşma eylemini ifade etmek için yukarıdaki örneklerle benzeyen *loquo* değil, *loquor*, avlanma eylemini ifade etmek için *veno* değil, *venor* kullanılıyor. Benzeşim bu noktada daha da desteksizdir. Çünkü karşıtlık içermeyen fiillerden zikrettiğim bazıları üç ortaca sahipken, şimdi bahsedeceğim bazılarının iki ortacı vardır: *Curro* (koşuyorum) ve *ambulo* (yürüyorum) fiillerinin *currens* (koşan) ve *ambulans* (yürüyen), *cursurus* (koşacak) ve *ambulatorius* (yürüyecek) şeklinde ortaçları varken, *cursus* ve *ambulatus* şeklindeki geçmiş zaman ortaçları bulunmaz.¹²⁵ [60] Bir eylemin sıklıkla gerçekleştiğini gösteren fiillerde dahi benzeşim desteksiz kalır. Çünkü mesela *canto* (şakıyorum) fiilinden *cantitans* (şakıyıp duran) ortacı doğmasına rağmen *amo* (seviyorum) fiilinden *amitans* ortacı doğmaz, bu birçok örnekte de böyledir. Bu vaziyet tekillerde olduğu gibi çoğullarda da böyledir. Aynı şekilde *cantitantes* (şakıyıp duranlar) dense de *seditantes* denmez.¹²⁶

kimilerince ortaçlar sınıfında, kimilerince ortaçlardan farklı bir kip olarak değerlendirilmektedir. Bkz. "... a passivo duo, praeteriti temporis et futuri, ut lectus legendus... KGL iv.387."

¹²⁴ Burada zayıattan kasıt, etken ve edilgen çatıda çekilebilen fiillerdeki eksik formlardır. Zaman içinde kullanımdan düşen yapıları değil, dilin doğası gereği hiçbir zaman var olmayan yapıları ifade eder.

¹²⁵ Metinde "karşıtlık içermeyen fiiller" olarak nitelenen fiiller temelde iki türdür. Bunlardan biri, anlamca etken olmasına rağmen biçimleri edilgen olan, yani *deponens* fiillerdir. Diğer türse geçişsiz fiillerdir. Bunlar da düz nesne almadıkları için edilgen çekimleri bulunmaz.

¹²⁶ Latince -*(t)ito* son eki, geldiği fiile sıklıkla yapılaşma anlamı katar. Türkçede bu ifadeyi "-İp/-Up durmak" kalıbıyla verebiliriz. (ç.n.)

XXXIII. [61] Şimdiye dek hakkında konuştuğum yalın kelimelerle birlikte sınıflandırılmaması gerektiği söylenen ve bileşikler (*compositivum*) olarak adlandırılan bir kelime türü daha vardır. Bu bileşiklerle ilgili ayrıca söz söyleyeyim. *Tibia* (kaval) ve *cano* (çalıyorum) kelimelerinden hareketle *tibicen* (kavalcı) kelimesi doğuyor. Eğer benzeşim gözetilmeli ise *cithara* (kitara), *psalterium* (santur), *pandura* (pandura)¹²⁷ vb. kelimelerden niçin *citharicen* vb. kelimelerin doğmadığı izaha muhtaçtır.¹²⁸ Eğer *aedes* (tapınak) ve *tueor* (bekçilik ediyorum) kelimelerinden mülhem *aeditumus* (tapınak bekçisi) diyorsak, niçin *atriensis* (saloncu) yerine *atrium* (salon) ve *tueor* (bekçilik ediyorum) kelimelerinden hareketle *atritumus* kelimesini kullanmıyoruz? Eğer *avis* (kuş) ve *capio* (yakalıyorum) kelimelerinden hareketle *auceps* (kuş avcısı) deniyorsa, *piscis* (balık) ve *capio* (yakalıyorum) kelimelerinden, tıpkı *auceps* (kuş avcısı) gibi *pisceps*¹²⁹ doğmalı değil miydi? [62] Bakırın (*aes*) eritildiği (*lavatur*) yere *aerariae* (kalcı) denir, *aerelavinae* denmez. Gene gümüşün (*argentum*) kazıldığı (*foditur*) yere *argentifodinae* (gümüş madeni) denirken, demirin (*ferrum*) kazıldığı yere *ferrifodinae* denmez.¹³⁰ Taşları (*lapides*) kesenlerin (*caedunt*) adı *lapicida*edir (taş kesiciler). Odun (*lignum*) kesenlere ise *linicidae* denmez. *Aurifex* (altın işçisi) kelimesi kullanılır da *argentifex*¹³¹ denmez. Eğitimsiz kişi (*non doctus*) için *indoctus* (eğitilmemiş),

¹²⁷ Tanrı Pan tarafından icat edildiğine inanılan, üç telli bir çalgı. Bkz. Verg. *Ecl.* ii.32.; Isid. *Etym.* iii.21. (ç.n.)

¹²⁸ Bu birleşimlerde bileşenlerden biri “çalmak (müzik aleti için)” anlamındaki *cano* fiilidir. Birleşime gövdesi olan *-can* girer. Bu durumda ilk hecedeki *-a-* sesi incilir ve *-e-* sesine dönüşür. *Tibicen* kelimesinin morfolojisi [*tibia* + *cen*] şeklindedir. (ç.n.)

¹²⁹ Latince balıkçı anlamına gelen kelime *piscator*dur. Bu kelime de *piscor* (balık tutuyorum) fiili ile kılıcı adı yapan *-tor* son ekinin birleşmesiyle oluşmuştur.

¹³⁰ Demir madeni için kullanılan kelime *ferraria*edir.

¹³¹ Gümüş işçisi mânâsında. (ç.n.)

esprili olmayan kişi (*non salsus*) içinse *insulsus* (sıkıcı) denir.¹³² Böylece, bu kaynaktan çıkan kelimelerde de benzeşimin desteksiz olduğunu anlamak kolaydır.

XXXIV. [63] Geriye, Aristarkhosçuların¹³³ esas ilgilendiği alan olan düşüşlerle ilgili mesele kaldı. XXXV. Benzeşim karşıtlarının dediğine göre, eğer bunlarda benzeşim olsaydı tüm isimlerin ve tanımlıkların aynı sayıda düşüşü olmalıydı. Gelgelelim bir kısmının tek bir düşüşü vardır. Buna teker teker bütün harfler örnek gösterilebilir.¹³⁴ Bir kısmının üç düşüşü vardır. *Praedium* (çiftlik) kelimesi buna örnektir. *Praedium* (çiftlik/çiftliği/ey çiftlik!)-*praedii* (çiftliğin)-*praedio* (çiftliğel/çiftlikle) düşüşleri bulunur. Bir kısmının dört düşüşü vardır. *Mel* (bal) kelimesi buna örnektir. *Mel* (bal/balı/ey bal!)-*mellis* (balın)-*melli* (bala)-*melle* (balla) düşüşleri bulunur. Bir kısmının beş düşüşü bulunur. *Quintus* (beşinci) kelimesi buna örnektir. *Quintus* (beşinci)-*quinti* (beşincinin)-*quinto* (beşinciye/beşinciyle)-*quintum* (beşinciye)-*quinte* (ey beşinci!) düşüşleri vardır. Bir kısmının altı düşüşü vardır. *Unus* (bir) kelimesi buna örnektir. *Unus* (bir)-*unius* (birin)-*uni* (bire)-*unum* (biri)-*une* (ey bir!)-*uno* (birle) düşüşleri bulunur. Öyleyse düşüşlerde benzeşim yoktur.¹³⁵

¹³² Buradaki nüans, *doctus* olduğunca kalmışken *salsus*un birleşimde *-sulsusa* dönüşmesidir. *Salsus* kelimesinin ilk hecesindeki *-a-* ünlüsü birleşik kelimede orta heceye düşer ve daralmaya uğrayarak *-u-* ünlüsüne dönüşür.

¹³³ Semendirekli Aristarkhos (MÖ 216-144), ünlü gramerci. Dilde benzeşim olduğunu savunan eserleri mevcuttu. Ardılları arasından birçok âlim çıkmıştır.

¹³⁴ Harflerin alfabeedeki okunuşlarından bahsediyor. Bunları da harflerin isimleri olarak saymıştır. (ç.n.)

¹³⁵ Elbette *Quintus*'un da *unusun* da şeklen çakışanlarla beraber altı hali vardır. Gelgelelim Varro bütün bir pasaj boyunca tüm bu isim hallerini şeklen incelemiştir.

XXXVI. [64] İkincil olarak Krates,¹³⁶ örneğin Yunanlardaki *alpha* (alfa) harfinde *alpha* (alfa)-*alphati*-*alphatos* gibi düşüşlerin niçin bulunmadığı sorusunu sorar. Krates'e verilen cevapsa bu harflerin zaten Yunan harfleri olduğu yönündedir. Eğer Krates'e verilen cevap –yani bu harflerin bizim harflerimiz olmadığı cevabı– bana verilecek olsa, bunların tamamen yabancı unsurlar olduğu söylene, şunu sorardım: Hem bizim özel isimlerimizde hem Perslerin hem de barbar denenlerin özel isimlerinde düşüşler niçin vardır? [65] Bu yüzden, eğer benzeşselerdi¹³⁷ ya Fenikelilerin ve Mısırlıların kelimeleri gibi tek bir düşüşte¹³⁸ ya da Galyalıların ve diğerlerinin gibi birçok düşüşte kullanırlardı. Zira *alauda* (tarlakuşu)-*alaudas* (tarlakuşunun) vb. düşüşleri kullanıyorlar.¹³⁹ Diyelim ki, yazdıkları gibi, Yunan harflerinin de Fenike kökenli olduklarından dolayı tek bir düşüş formuyla isimlendirildiğini söylüyorlar.¹⁴⁰ O zaman da Yunanların bizim kelimelerimizi¹⁴¹ de beş değil, altı düşüşü haiz şekilde kullanmaları gerekirdi.¹⁴² Değil mi ki bunu yapmıyorlar, öyleyse benzeşim yoktur.

XXXVII. [66] Dediklerine göre,¹⁴³ eğer benzeşim var olsaydı hiçbir düşüşün iki türlü kullanılmaması gerekirdi ama tam aksi geçerlidir. Zira kimileri *hac ovi* (bu koyunla) ve *hac avi* (bu kuşla), kimileriye *hac ove* ve *hac ave* der ve iki şekil

¹³⁶ MÖ 2. yüzyılda yaşamış olan Malloslu Krates, Bergama Okulu'nun yöneticisi. Aristarkhos karşıtıydı. Dilde benzeşim fikrinin zıddını savunur.

¹³⁷ İsimlerden bahsediyor. (ç.n.)

¹³⁸ Varro bu dillerde çekimin olmadığını yansıtmış olur.

¹³⁹ *Alauda* kelimesi Kelt dilindendir.

¹⁴⁰ Çünkü Fenike dilinde çekim yoktur. (ç.n.)

¹⁴¹ Yani Latince kelimeleri. (ç.n.)

¹⁴² Latince altı, Eski Yunancada beş çekim formu bulunur. Latincedeki *ablativus* hali Eski Yunancada yoktur.

¹⁴³ Benzeşim karşıtlarından bahsediyor. Varro'nun özellikle bu eserde ortaya çıkan zorlayıcı üslup özelliklerinden biri olarak bir anda konuşan kişi olmaktan çıkıp aktaran kişi gibi yazdığını görüyoruz. (ç.n.)

de hatalı değildir. Çoğul olarak *hae puppis* (bu pupalar) ve *hae restis* (bu halatlar) olduğu gibi, *hae puppes* ve *hae restes* biçimleri de vardır. Gene bu tür kelimeler soy-düşüşünde¹⁴⁴ farklı şekillerde söylenir. *Civitatum* (yurttaşlıkların) ve *parentum* (ebeveynlerin) dendiği gibi *civitatum* ve *parentum* da denir. Gene itham-düşüşünde¹⁴⁵ *hos montes* (bu dağları) ve *hos fontes* (bu pınarları) dendiği gibi bunlar *hos montis* ve *hos fontis* şeklinde de söylenirler.¹⁴⁶

XXXVIII. [67] Eğer benzeşim varsa, benzer şekilde bükülmüş olan benzer kelimelerden gene benzer kelimelerin doğması gerekir. Bilakis bunun böyle olmadığı da bilahare gösterilebileceği için bu mantık dışlanmalıdır. Hem aksi de şu şekilde gösterilebilir: *Gens* (boy), *mens* (akıl) ve *dens* (diş) kelimelerinden daha çok birbirine benzeyen kelimeler var olabilir mi? Bunların soy-düşüşü ve itham-düşüşü çoğulda farklıdır. Zira ilkinden¹⁴⁷ *gentium* (boyların)-*gentis* (boyları) şekilleri çıkar. Her ikisinde de -i- sesi mahfuzdur. İkincisinden¹⁴⁸ *mentium* (akılların)-*mentes* (akılları) çıkar. Yalnızca birinde -i- mahfuzdur. Üçüncüsünden¹⁴⁹ *dentum* (dişlerin)-*dentes* (dişleri) çıkar, ki ikisinde de -i- bulunmaz. [68] *Surus* (kazık), *lupus* (kurt) ve *lepus* (tavşan) kelimeleri de dikey-düşüşte mademki benzemekteler, o halde bunların *suro*, *lupo* ve *lepo* şeklinde orantılı düşüşleri niçin yok?¹⁵⁰ Diyelim ki bunların benzer olmadığı, çünkü bizim bunları *sure* (ey kazık!), *lupe* (ey kurt!) ve *lepus* (ey tavşan!) diye çağırdığımız öne sürülsün. Bu durumda da

¹⁴⁴ *Casus patricus*, modern dilbilgisinde *genetivus*.

¹⁴⁵ *Casus accusandi*, modern dilbilgisinde *accusativus*.

¹⁴⁶ Bu çekim varyasyonlarının ortaya çıkış sebebi, tarihsel süreçte Latince'deki i-gövdeli ve ünsüz gövdeli kelimelerin birbirleriyle benzeşime girmeleridir.

¹⁴⁷ *Gens* kelimesinden. (ç.n.)

¹⁴⁸ *Mens* kelimesinden. (ç.n.)

¹⁴⁹ *Dens* kelimesinden. (ç.n.)

¹⁵⁰ Bahsedilen çekimler ya tekil *dativus* ya da *ablativus* çekimleridir.

benzeşim karşıtları, bunu¹⁵¹ öne süren Aristarkhos'un esas sorunu çözmediğini söylerler. [Aristarkhos, Krates'e bu cevabı vermeyi dilerdi zira Krates; *Philomedes*, *Heraclides* ve *Melicer-tes* isimlerinin benzer olduğunu yazdığında Aristarkhos bu isimlerin benzer olmadığını söylemiştir. Çünkü seslenirken *Philomedēs*'teki (ey *Philomedes*!) E sesi kısa tutulur, *Heraclidēs*'teki (ey *Heraclides*!) E sesi uzun tutulur,¹⁵² *Melicer-tes*'teki (ey *Melicer-tes*!) A sesi de kısadır.¹⁵³] [69] Aslında eğik-düşüşlerde farklı tınlayan kelimelerden hareketle dikey-düşüşlerinin aynı olmadığını söylemek belki mümkündü.¹⁵⁴ Lâkin ikisinin¹⁵⁵ birbirlerine benzeyip benzemediği araştırıldığından, niçin benzerlik taşıdıklarına dair dışarıdan bir örnek sokuşturmak gereksizdir. [70] Aynı şekilde eğer benzeşim olsaydı, *aves* (kuşlar), *oves* (koyunlar) ve *sues* (domuzlar) kelimeleri aynı şekilde söylendiği gibi bunların soy-düşüşlerinin çoğulları da *avium* (kuşların), *ovium* (koyunların) ve *suum* şeklinde söylenirdi.¹⁵⁶ "Eğer benzeşim olsaydı," der Krates, "halk niçin *Dei Penates* (ev tanrıları) ve *Dei Consentes* (birleşik tanrılar)¹⁵⁷ diyor? Öyle ki *reus* (sanık), *ferreus* (demirden) ve *deus* (tanrı) kelimeleri birbirine benziyorsa bunların soy-düşüşleri de *reei*, *ferreei* ve *deei*

¹⁵¹ Yani benzeşimi tekil *nominativus* çekimi dışındaki çekimlerde aramak gerekliliği. (ç.n.)

¹⁵² *Philomedēs*'teki -ē- harfi kısa, *Heraclidēs*'teki -ē- harfi uzun -e- sesini ifade ediyor. (ç.n.)

¹⁵³ Kelimelerin tekil *vocativus* hallerinin son hecesindeki ünlü seslerden bahsedilmektedir.

¹⁵⁴ Aristarkhos'tan bahsediyor.

¹⁵⁵ Dikey-düşüşlerden, yani tekil *nominativus* çekimlerinden bahsediyor. Benzeşim karşıtları ismin çekimlerini ayrı birer kelime gibi değerlendirmiş. (ç.n.)

¹⁵⁶ *Sus* (domuz) kelimesinin çoğul *genetivus* çekimi *suum* (domuzların) şeklindedir.

¹⁵⁷ Iuppiter, Neptunus, Vulcanus, Mars, Mercurius, Apollo, Iuno, Ceres, Vesta, Venus, Diana, Minerva'dan oluşan tanrılar topluluğu, *Consentes* (bir arada olanlar) olarak anılırlar.

olmalıydı.”¹⁵⁸ [71] Şunu da soruştururlar: Eğer benzeşim varsa niçin herkes *aedes Deorum Consentium* değil de *aedes Deum Consentium* (birleşik tanrılar tapınağı) diyor?¹⁵⁹ Aynı şekilde niçin *mille denariorum* değil de *mille denarium* (1.000 *denarius*)¹⁶⁰ diyorlar? *Denarius* kelimesi şeklen *Vatinius* ve *Manilius* isimleri gibidir. Bu yüzden *Vatiniorum* (*Vatinius*ların) ve *Maniliorum* (*Manilius*ların) bükünleri gibi, *denariorum* (*denarius*ların) şekli bükülmelidir. Gene bir süvari atının değeri *mille assarium* (1.000 *assarius*) şeklinde değil, *mille assariorum* şeklinde söylenir.¹⁶¹ Zira *assarii* (*assarius*lar), *assariustan* bükülür ve ondan dolayı çoğul soy-düşüşü de *assariorum* (*assarius*ların) olur. [72] Gene onların mantığı uyarınca *Hectorem* (*Hector*’u) ve *Nestorem* (*Nestor*’u) kelimelerinin ikinci heceleri uzun söylenmelidir.¹⁶² *Nestor* ismi *quaestor* ve *praetor* kelimeleri gibidir.

¹⁵⁸ Cumhuriyet döneminin sonuna dek kelime sonundaki *-i* bitiminin diğer yazımı olan *-ei* bitimi korunmuştur ve *-ei* de bu çekimlerde “uzun i” olarak okunur. Haliyle bu pasajda *dei*, aslında *di* ile aynı şekilde okunur ve tek hecelidir. Pasajın sonundaki üç örnekte de aynı durum söz konusudur ve *reei* ile *rei*, *ferreei* ile *ferrei*, *deei* ile *dei* okunuşça aynıdır. Ayrışımıcının sorguladığı şey de *deusun* (tanrı) tekil *genetivus*unun *dei* (*deei*) şeklinde olması gerekirken neden tek heceli *di* (*dei*) olduğudur.

¹⁵⁹ Latince de çoğul *genetivus* çekimindeki *-um* bitimi, *-orum* bitiminden daha eski, arkaik bir form olmakla birlikte klasik metinlerde de özellikle dinî terimlerde, ölçü birimlerinde vb. sıklıkla karşımıza çıkar. Esasen “tanrıların” anlamına gelen *deum* da *deorum* da doğrudur ama teamül olduğu üzere *aedes Deum Consentium* kullanılır.

¹⁶⁰ *Denarius*, Roma’da kullanılan bir gümüş sikke. On bakır sikkeye karşılık gelmekteydi. Zamanla bu miktar on sekiz bakır sikkeye çıkmıştır. Bir Attika *drakhmesine* (δραχμή) ve yaklaşık on altı Amerikan *centine* denktir. Bkz. *LS*, “*Denarius*” baş. a.

¹⁶¹ *Assarius* kelimesi, “kavrulmuş, pişmiş” anlamlarına gelen bir sıfattır. *Mille assarium* ifadesi de büyük ihtimalle aslında *milleassarium* şeklinde, *paterfamilias* gibi bir birleşik kelimeydi.

¹⁶² Bu iki isim (*Nestor*, *Hector*) Eski Yunancadan geçmedir. Eski Yunanca uyarınca tekil *nominativus* dışındaki hallerde isimlerdeki *-o-* sesi kısadır. Romalılar, Eski Yunanca isimleri orijinal tonlamalarında kullandıkları

O zaman itham-düşüşündeki vurgusu da *quaestōrem* (*quaestor*) ve *praetōrem* (*praetor*) kelimelerindeki gibi, *Nestōrem* olmalıdır. Soy-düşüşünde de *quaestōris* (*quaestorun*) ve *praetōris* (*praetorun*) gibi düşünülüp *Nestōris* denmelidir. Ayrıca “*quibus das* (kimlere veriyorsun)?” sorusunun cevabı “*his das* (onlara veriyorsun).” olmamalıdır. Zira *hi* (onlar) ve *qui* (kimler) kelimeleri arasındaki ilişki gereği ya *his* (onlara) ve *quis* (kimlere), ya da *quibus* (kimlere) ve *hibus*¹⁶³ kullanılmalıdır. [73] Eğer benzeşimin gözetilmesi dileniyorsa, *da patri familias* (evin reisine ver) cümlesindeki *pater familias* (evin reisi) böyle kullanılmamalıydı. Çünkü soy-düşüşünde *Atinia* (*Atinia*’nın), *Catinia* (*Catinia*’nın), *familiae* (ailenin) vb. formlar kullanılır. Bunların tekilleri¹⁶⁴ de *Atinia*, *Catinia* ve *familiad*ır. Aynı şekilde çoğul olarak da *patres familias* (evin reisleri) değil, Sisenna’nın¹⁶⁵ da yazmış olduğu gibi, *patres familiarum* (evlerin reisleri) denmeliydi.¹⁶⁶ [74] Benzeşim olsaydı teamülde de belirsizlik olmamalıydı. Bazıları *boum greges* (boğa sürüsü) derken bazıları *boverum greges* diyor. Bazıları *signa Ioum* (Iuppiterlerin heykelleri) derken bazıları *signa Ioverum* diyor.¹⁶⁷ *Iovis* (Iuppiter’in),

zaman da Latince ses uzunluğu kaidelerine uymayan bir sesletim ortaya çıkar.

¹⁶³ “Onlara” anlamına gelen *his* sıfatının bu tür bir kullanımı yalnızca Plautus’un *Curculio* eserinde geçmektedir. (Plaut. *Curc.* 506)

¹⁶⁴ Burada tekilden kasıt tekil *nominativus* çekimleridir. (ç.n.)

¹⁶⁵ Lucius Cornelius Sisenna (MÖ 119-67), Romalı hatip, devlet adamı. Özellikle diktatör Sulla’nın iktidar yıllarına dair yazdığı tarih eseriyle meşhurdur.

¹⁶⁶ *Paterfamilias*, Roma’da bir evin tüm ahalisinin ve kölelerinin hukuki sorumlusu olan, evin reisini ifade eder. Bu metin genel mânâda sorunludur. *Familias*, Latincedeki a-gövdeli isimlerde görülen arkaik bir tekil *genetivus* çekimidir. Varro bu noktada *familias* ifadesini bir tekil *nominativus* olarak düşünmüştür yahut eğer arkaik bir tekil *genetivus* çekimi olduğunu biliyorsa da metin düzeltilemeyecek kadar bozuktur.

¹⁶⁷ *Boverum*, *Ioverum* çekimleri herhangi bir metinde yok ama Varro burada teamül derken günlük konuşma dilinden bahsetmektedir. (ç.n.)

bovis (boğanın) ve *struis* (yığının) bükünleri nasıl kullanılıyorsa buna uygun olarak *Iovem* (Iuppiter'i), *bovem* (boğayı), *struem* (yığını) ve *Iovi* (Iuppiter'e), *bovi* (boğaya), *strui* (yığına) şekilleri de kullanılıyor. Bunlar eğik-düşüşlerde böyle uzlaştıkları halde dikey-düşüşlerde karıştırılmamalıydılar. Ama şimdiki teamülde birbirlerinden farklı biçimde, *Iovus* yerine *Iuppiter*, *bous* yerine *bos* (boğa), *strus* yerine *strues* (yığın) kullanılıyor.

XXXIX. [75] Bunların ardından kıyaslamalar barındıran bir diğer kelime türü hakkında söz söyleyeyim.¹⁶⁸ Bunlar *album* (ak)¹⁶⁹-*albius* (daha ak)-*albissimum* (en ak) gibi, benzeşimin desteksiz kaldığının görünür olduğu kelimelerdir. *Salsum* (tuzlu) ve *caldum* (hararetli)¹⁷⁰ kelimeleri birbirine benzer. Bunlardan hareketle de *salsius* (daha tuzlu) ve *caldius* (daha hararetli), *salsissimum* (en tuzlu) ve *caldissimum* (en hararetli) kelimeleri bükülür. O zaman *bonum* (iyi) ve *malum* (kötü) kelimeleri benzer kelimelerse bunlardan hareketle de *bonius* ve *malius*, *bonissimum* ve *malissimum* kelimelerinin doğması gerekir.¹⁷¹ Peki biz bunların yerine *bonum* (iyi)-*melius* (daha iyi)-*optimum* (en iyi) ve *malum* (kötü)-*pei*us (daha kötü)-*pessimum* (en kötü) demiyor muyuz? [76] Bazı kelimelerde bu bağlamda hiçbir eksik bükün yoktur. Buna örnek *dulcis* (tatlı)-*dulcior* (daha tatlı)-*dulcissimus* (en tatlı) kelimeleridir. Bazılarının birinci derecesinde eksiklik vardır.¹⁷² *Peius* (daha kötü)-*pessimum* (en kötü) diyorsak birinci dereceye de *peium* demeliydik. Bir kısmının orta derecesinde eksiklik vardır. *Caesius* (mavi gözlü)-*caesissimum*¹⁷³ (en mavi gözlü) diyorsak orta dereceye de *caesior* demeliydik.

¹⁶⁸ Sıfatlardan ve zarflardan bahsediyor.

¹⁶⁹ Varro numune olarak sıfatların genelde yansız cinsteki çekimlerini kullanmıştır.

¹⁷⁰ *Calidus* (hararetli) sıfatının orta hece düşmesine uğramış hali.

¹⁷¹ Bu kelimeler yoktur. (ç.n.)

¹⁷² Sıfatın veya zarfın birinci derecesi, Latince *positivus*.

¹⁷³ Bu çekime bu eser dışında bir metinde rastlanmamıştır.

Bir kısım kelimede ise ortak türekten¹⁷⁴ bükülmesi gereken ama kullanımda bulunmayan iki eksik bükün bulunur. Bunların kimi zaman ikinci ve üçüncü dereceleri eksiktir. Bunlara örnek *mane* (erkence)-*manius*-*manissime* silsilesidir.¹⁷⁵ Kimi zaman ilk iki derecede eksiklik bulunur. *Optimum* (en iyi) diyorsak, diğer derecelere *optius*-*optum* demeliydik. Kimi zaman da birinci ve üçüncü derecelerde eksiklik görünür. *Melius* (daha iyi) diyorsak, diğer derecelere *melum*-*melissimum* demeliydik. [77] İlâveten eğer bu kelimeler hep benzer biçimde söylenseydi, *macer* (zayıf) ve *tener* (hassas) kelimeleri ile *macerrimus* (en zayıf) ve *tenerrimus* (en hassas) kelimeleri benzer kelimeler oldukları için bunların ikinci dereceleri *macrior* (daha zayıf) ve *tenerior* (daha hassas) şeklinde farklılaşmazdı.¹⁷⁶ Benzer kelimelerin bir kısmı üç heceli, bir kısmı dört heceli olmazdı.¹⁷⁷ Gene bu kelimelerde benzerlik hâkim olsaydı, *candidissimus*-*candidissima* (en parlak)¹⁷⁸ ve *pauperrumus*-*pauperrima* (en fakir) dediğimizce, *candidus*-*candida* (parlak) ve *pauper*-*paupe-*

¹⁷⁴ Bir kelimenin türediği kök kelime. Mesela “seyis” anlamına gelen *equiso* kelimesinin türeği, “at” anlamına gelen *equus* kelimesidir. (ç.n.)

¹⁷⁵ *Manius* ve *manissime* çekimleri yoktur. (ç.n.)

¹⁷⁶ *Macrior* kelimesinde orta hecedeki ünlü ses düşmüştür. (ç.n.)

¹⁷⁷ Elyazmalarında *macer* (zayıf) ve *tener* (hassas) sıfatlarının arasında *sacer* (kutsal), *macerrimus* (en zayıf) ve *tenerrimus* (en hassas) sıfatlarının arasında da *sacerrimus* (en kutsal) sıfatları bulunmaktadır. *Sacer*’in ise *comparativus* derecesi bulunmamakta, *sanctior* sıfatı *sacer* sıfatının kıyaslama derecesi yerine kullanılmaktadır. Kent, Leonhard von Spengel’in kendi edisyonunda bu yüzden *sacer* ve *sacerrimus* sildiğini not düşmüştür. (Bkz. *Varro On The Latin Language*, ed. Roland Kent, s. 432.) *Macrior*-*tenerior* arasındaki hece sayısı farkı *sanctior* ile *tenerior* arasında da bulunmakta. Bir önceki paragrafta örneğin *bonus* (iyi)-*melior* (daha iyi)-*optimus* (en iyi) silsilesindeki sıfatların birbirlerine bağlı olmadığı fikri görülmektedir. Bir sonraki paragrafta *sanctior* da *sacer*’in *comp.* derecesi olarak konumlandırılırsa önceki paragrafla çelişki doğuracaktı. L. Spengel bu çelişkiyi ortadan kaldırmıştır.

¹⁷⁸ Sıfatın *-us* bitimli eril ve *-a* bitimli dişil formları. (ç.n.)

ra (fakir) derdik.¹⁷⁹ Gene nasıl *doctus* (eğitimli)-*docta* ve *doctissimus* (en eğitimli)-*doctissima* diyorsak, *frugalissimus* (en tutumlu)-*frugalissima* ve *frugalus-frugala* derdik.¹⁸⁰ [78] Eğer kelimelerde orantı bulunsaydı, *sapiens/diligens vir et mulier* (akleden/çalışkan erkek ve kadın)-*sapientior/diligentior vir et mulier* (daha çok akleden/daha çalışkan erkek ve kadın) gibi, eril ve dişili nitelemek için tek kelime kullandığımızda bu kelimelerin en üstünlük derecelerini de aynı mantıkla yapmalıydık.¹⁸¹ Gelgelelim günümüzde bunu farklı şekilde yapıyoruz. *Vir sapientissimus* (en çok akleden adam) ve *vir diligentissimus* (en çalışkan adam) derken, *femina sapientissima* (en çok akleden kadın) ve *femina diligentissima* (en çalışkan kadın) diyoruz. Bu kelimelere bu türden örnekler verilebilir, buna benzer birçok örnek de halihazırda vardır. Gelgelelim kıyaslanabilir kelimelerde benzeşimin neden gözetilmemesi gerektiğine dair kanaat getirmek için bunlar kâfidir.

XL. [79] Kelimelerde ebat ifade etmek için *cista* (sanduka)-*cistula* (küçük sanduka)-*cistella* (sandukacık) gibi üçlü bir silsile bulunabileceği gibi, bazılarında orta form bulunmayabilir. Mesela *macer* (zayıf)-*macellus* (zayıfçık) varken *macricolus* formu yoktur. *Niger* (kara)-*nigellus* (karacık) varken *nigricolus* formu yoktur. Bunların bazılarında en küçük derece bulunmaz. Örneğin *avis* (kuş)-*avicula* (küçük kuş) varken *avicella* formu yoktur. *Caput* (kelle)-*capitulum* (küçük kelle) varken *capitellum* formu bulunmaz. Bu tür kelimelerde buna benzer birçok

¹⁷⁹ *Pauper* (fakir) kelimesi birinci derecede tüm cinsler için kullanılır, ayrıca bir dişil veya yansız formu yoktur.

¹⁸⁰ *Frugi* (verimli) kelimesinden doğması gereken formlardan bahsediyor. Eski Latince *frugalis* formu korunuyorken, zamanla bu kelimenin sadece tekil *dativus* çekimi kullanımda kalmış ve diğer çekimleri tamamen unutulmuştur.

¹⁸¹ Ünsüz gövdeli ve i-gövdeli sıfatların birinci ve ikinci derecelerinde eril ve dişil, bazı sıfatlarda yansız da dâhil, çekimler farklılık göstermez. Yalnızca en üstünlük derecesinde ayrılırlar.

eksiklik olduğundan bunlarda teamülden çok mantık aranması gerektiği söylenmemelidir. Cins isimlerin dört türüne dair söz söyledim. Öyle ki bunlarda benzeşimden ziyade teamülün hâkim olduğu kolayca anlaşılabilir.¹⁸²

XLI. [80] Sırada özel isimlerle ilgili mesele var. Bunlar belgili olmaları ve *Paris, Helena* vb. hususi şeyleri ifade etmeleleriyle cins isimlerden ayrılırlar. Cins isimler ise belgisizdir ve *vir* (adam), *mulier* (kadın) vb. umumi şeyleri gösterirler. Özel isimlerin bir kısmı, *Ilus*'tan¹⁸³ *Ilium*'un, *Ilium*'dan *Ilia*'nın¹⁸⁴ bükülmesi gibi gene özel isimlerden doğar. Bir kısmıysa *albustan* (beyaz) *Albius*'un,¹⁸⁵ *atrustan* (siyah) *Atrius*'un bükülmesi gibi cins isimlerden türemiştir.¹⁸⁶ İki türlü de benzeşim desteksizdir. Zira *Roma, Romulus*'tan gelir ama eğer orantılı olsaydı *Roma* değil, *Romula* olmalıydı. [81] Aynı şekilde *Perpenna*¹⁸⁷ da *Perpenna*'nın oğlu değil, *Perpennus*'un kızı olmalıydı. Zira *Perpenna* bir kadın ismi olmalıydı ve *Perpennus*'tan gelmeliydi.¹⁸⁸ Nasıl ki *Arvernus, Percelnus* ve *Perpennus* diyorsak dişillere de *Arverna, Percelna* ve *Perpenna* deriz. Lâkin eğer *Marcus Perpenna* bir erkek ismiyse ve benzeşime tâbi olmalıysa, *Lucius Aelius* yerine *Aelia, Quintus Mucius* yerine *Mucia* denmeliydi.

¹⁸² Varro'nun döneminde isim-sıfat ayırımı olmadığı için iki türlü derecelendirme varmışçasına incelenmiş. Sıfatlardaki üstünlük dereceleri ile isimlerde küçültme ekleriyle türeyen kelimeler ters yönlü iki farklı derecelendirme olarak telakkî ediliyor. Bu metindeki anlayışa göre *album* (ak)-*albius* (daha ak)-*albissimum* (apak) yukarı yönlü, *cista* (sanduka)-*cistula* (küçük sanduka)-*cistella* (sandukacık) silsilesi ise aşağı yönlü derecelendirmelerdir. (ç.n.)

¹⁸³ *Ilus, Priamos*'un büyük babası.

¹⁸⁴ *Ilia*, kral *Numitor*'un kızı, *Romulus* ve *Remus*'un annesi.

¹⁸⁵ Romalı ünlü elegia şairi *Tibullus*'un (*Albius Tibullus*) boy ismi.

¹⁸⁶ *Vocabula*, yani cins isim Varro'da hem isimleri hem sıfatları kapsayan bir ifadedir.

¹⁸⁷ Meşhur bir Romalı aile ismidir. İsim Etrüsk kökenlidir. Eril olmasına rağmen a-gövdeli isimlerdendir.

¹⁸⁸ Çünkü kadın isimleri erkek isimlerinden türemiştir. (ç.n.)

Aynı şekilde, *Rhodos*'tan *Rhodius* (Rodoslu), *Andros*'tan *Andrius* (Androslu) dendiği gibi, *Cyzicus*'tan da *Cyzicenus* (Cyzicuslu) değil, *Cyzicius* doğmalıydı ve bunların her biri bir yurttaşlık ismi olmalıydı. Mesela Atinalı olmadığı halde şu malum hatibe *Athenaeus*¹⁸⁹ denmesi bu duruma terstir. [82] Bu meselede benzeşim yoktur. Çünkü bunlardan bazıları isimlerini kasabalardan alır, bazıları almaz, bazıları da almaması gereken kasabalardan alır. [83] Birçok azatlı, isimlerini azat edildikleri şehirden alırlar ve esasında belli toplulukların ve tapınakların köleleri oldukları için isimleri bu orantılı benzerlikten yoksundur. Öte yandan tıpkı *Faventia*lı olanlara *Faventinus*, *Reateli* olanlara *Reatinus* dendiği gibi Romalıların azatlıları da *Romanus* adını almalıydı.¹⁹⁰ Umumi kölelerden¹⁹¹ doğan ve kendilerini azat eden resmî görevlilerinin adını almaya başlamadan evvel özgür kalan azatlılara da *Romanus* ismi verilmeliydi. [84] Bu yöntemle yapılmış *Lesas*, *Ufenas*, *Carrinas*, *Maecenas*¹⁹² gibi isimler de mevcut. Bunlar da, *Urbinas* gibi,¹⁹³ doğum yerlerinden hareketle kurulmuş isimler olmakla birlikte -ki bu isimle beraber *Urbinius* ismi de mevcuttur- bunlardan hareketle

¹⁸⁹ MÖ 2. yüzyılda yaşamış ünlü bir hatip.

¹⁹⁰ Krş.: Liv. iv.61.10. *Ab Urbe Condita*'da Titus Livius, Romalıların bir türlü ele geçiremedikleri, Volsci halkına ait bir kalenin içeriden düşmesini sağlayan bir köleden bahseder. Romalılar kuşatma sonrasında bu kölenin iki Romalı aileye savaş ganimeti olarak hediye edilmesine karar vermişlerdir. Kölenin adı *Servius Romanus* konmuştur.

¹⁹¹ Umumî köle olarak çevirdiğim bu ifade, metinde *servi publici* olarak geçmekte. Bu köleler özel olarak bir evin, bir ailenin değil, doğrudan doğruya halkın malıydılar. (ç.n.)

¹⁹² Bunlardan *Lesas* hariç hepsi metinlerde bulunur. *Maecenas*, imparatorluğun ilk imparatoru Augustus'un dostu ve dönemin edebiyat camiasının hamisiydi.

¹⁹³ Bu isim *Umbria*'daki *Umbrium* bölgesinden gelir.

bizim isimlerimize benzer olarak *Lesius*, *Ufenius*, *Carrinius*, *Maccenius*¹⁹⁴ isimleri de var olmalıydı...¹⁹⁵

¹⁹⁴ Roma'daki boy isimleri genelde *-ia* bitimliydi. Roma'daki boy isimleri, dışıl olan *gens* kelimesini niteleyen sıfatlar oldukları için *-ia* bitimliyd. Buna rağmen üçlü isimlendirmede bu isimler erkeklerde *-us* bitimli olurdu. Örn.: *gens Iulia*-Gaius *Iulius* Caesar. Iulius, Caesar'ın Iulia boyuna mensup olduğunu gösterir.

¹⁹⁵ 8. kitabın bundan sonrası eksiktir.

LATİN DİLİ ÜZERİNE

Kitap 9

SEKİZİNCİ KİTAP BİTER. DOKUZUNCU KİTAP BAŞLAR

I. [1] ...¹ Bilmedikleri bir şeyi öğrenmektense öğretmeye yeltenenler kayda değer bir yanılğı içindedirler. Meşhur gramerci Krates de bu konumdadır. Kendisi Khrysippos'un yandaşıydı. Khrysippos *peri anomalias* (περι ἀνωμαλίας, Ayrışma Dair) adlı, üç kitaplık bir eserin sahibiydi ve bu eseri benzeşim fikrine ve Aristarkhos'a karşı yazmıştı. Yazdıkları göstermektedir ki Krates iki şeyin arkasında yatan amacı anlayamamış. Bunlardan biri şudur: Khrysippos konuşmadaki tutarsızlık üzerine yazarken, birbirlerine benzeyen şeylerin birbirlerine benzemeyen kelimelerle ve birbirlerine benzemeyen şeylerin benzer kelimelerle karşılandığına dair bir tez sunmuştu. Bu tez doğrudur. Anlamadığı diğer şey ise, Aristarkhos aynı konuda tutarlılık olduğunu savunurken kelimelerin belirli çerçevedeki benzerliklerini, teamül mümkün kıldığında, onların türeyişlerinde aramak gerektiğini salık vermişti. [2] Dilde yer yer teamülü, yer yer benzeşim mantığını gözetmemiz gerektiğini söyleyenler tam mânâsıyla çelişmemektedirler. Çünkü teamül ve ben-

¹ 9. kitabın başındaki küçük bir kısım kayıptır.

zeşim, birbirleriyle çatışmaktan ziyade birbirlerine bağlıdırlar. [3] Bazı teamüllerden benzeşim, gene aynı teamüllerden ayrışım doğar. Bu yüzden, değil mi ki teamüller hem benzer hem farklı kelimelerden ve bunların bükünlerinden müteşekkildir, ayrışım da benzeşim de reddedilmemelidir. Tıpkı insanın sadece ruhtan değil, hem bedenden hem ruhtan müteşekkil olması gibi. [4] Birçok şeyin bu şekilde iki kısımdan da müteşekkil olduğu söylemi kafa karıştırıcı bir söylemdir. O halde bahsetmek üzere olduğum husus daha kolay anlaşılabilir olsun diye, evvela üç türlü ilişkiye dair bir ayrıştırılma yapılmalıdır. Bunlardan bir kısmını bir ilkeye, diğer kısmını bir diğer ilkeye dayandırmak lazım gelir. Evvela tabiat ile kullanım ilkesi arasındaki ilişkiye dair şunları söyleyeyim: Bunlar iki farklı şeydir, farklı yönelimleri vardır. Zira biri (tabiat) kelimelerde benzeşim olduğunu, diğeryse (kullanım) benzeşimin kullanılması gerektiğini söylemektir. İkinci olarak çokluk ve sınırlama arasındaki ilişkiden bahsedeyim: Bunlar da benzeşim kullanımının kelimelerin tümüne mi yoksa çoğunluğuna mı tatbik edileceği ile ilgilidir. Üçüncüsü de şahısların ilişkileridir. Şahısların çoğunluğunun benzeşimi nasıl algılaması gerektiğine da-irdir. [5] Tüm bunların bir kısmı tüm toplumun, diğer bir kısmı tek tek bireylerin kullanımına özeldir. Mesela bir hatip ile bir şairin kullandığı kelimeler de aynı değildir çünkü ikisi bu bağlamda denk konumda değildir. Bu yüzden toplumun tümü, bütün kelimelerde benzeşime sadık kalmak zorundadır ve eğer kullanımda sıkıntı mevcutsa her birey kendini düzeltmelidir. Buna mukabil hatibin bütün kelimelerde benzeşime sadık kalması gerekmez çünkü bunu yaparsa mutlaka hata yapacaktır. Şair ise hatadan muaf bir şekilde çizgiden çıkabilir.² [6] Halk

² Burada yapılan kıyaslama toplumun şairden ve hatipten daha katı kurallara tâbi olması gerektiğini yansıtır. Hatiplere ve şairlere göre halkın dilbilgisi melekesi yetersizdir. O yüzden halk benzeşime sadık kalmalıdır. Hatiplerle şairler arasındaki kıyasta ise hatipler şairlerden daha alt seviyededir. Bu yüzden şairler benzeşim kurallarında istedik-

kendinin efendisidir, bireyler halkın egemenliğine tâbidir. Bu yüzden her bir kişi, eğer kendi teamülü bozuksa bunu düzeltmek durumundadır. Halk da aynı şekilde kendi teamülünü düzeltmelidir. Ben halkın teamülüne kamilen hâkim değilim ama halk benim teamülüme hâkim. Nasıl ki dümenci aklına, gemideki her bireyse dümenciye itaat etmek zorundaysa, aynı şekilde halk aklına, bizse teker teker bireyler olarak halka itaat etmeliyiz. Bu yüzden, konuşma bağlamında dayanak alacağım her bir ilkeye dikkat kesilirsene, benzeşimin varlığından mı yoksa kullanılması gerektiğinden mi bahsedildiğini anlayacaksın. Aynı şekilde anlayacağın bir diğer husus da şudur: Eğer dili benzeşimle sınırlarsan, o zaman bu benzeşim halk açısından farklı, tek tek bireyler açısından farklıdır. Öte yandan halkın içindeki alelâde bir kişi için genele dair kaidelerin aynen geçerli olması gerekmez.

II. [7] Şimdi ilkin bütün bir benzeşim kaidesinin lehine konuşacağım. Çünkü benzeşim yalnızca eleştiriden muaf kalmamalı, aynı zamanda belirli bir çerçevede kullanımda gözetilmelidir. İkincil olarak suçlamalardan bahsedeceğim. Bu konu hakkında söyleyeceklerim, benzeşim karşıtı suçlamaları çürütebilecek şeylerdir. Bunları öyle bir şekilde anlatacağım ki anlatacaklarım hem önceki kitapta söylenenleri hem de o kitapta sayılabilecek olup tarafımca es geçilenleri içerecek.

III. [8] İlkin şunu diyorlar:³ İyi konuşmak isteyen kişi benzeşim mantığını değil, teamülü gözetmelidir. Çünkü teamülü göz ardı edenlerin hata yapmamaları imkânsız olduğu gibi, benzeşimi takip edenlerin de eleştiri almamaları mümkün olmayacaktır. Bu yargıda hatalıdır. Çünkü dilde kullanılması

leri tasarrufu yapabileceklerken hatipler şairlere nazaran kurallara daha yakın durmalıdır. Öte yandan hatibin erekları ile şairin erekları de aynı değildir. Hatipler konumları gereği ne halkın tamamından azade olabirler ne de onlarla aynı seviyededirler. Şairler ise toplumsal ilişkiler bağlamında sınırların dışına istediğince girip çıkan kişilerdir. (ç.n.)

³ Benzeşim karşıtlarından bahsediyor. (ç.n.)

gereken o teamülü gözetenler, bunu benzeşimden bağımsız biçimde yapmazlar.

IV. [9] Diyelim ki benzer biçimde бүктüğümüz cins isimlerin ve fiillerin teamüle uygun olduğunu görüyoruz. Bu durumda eğer bir kelimede hata yapılmışsa o kelimeyi teamül çerçevesinde diğerleriyle kıyaslıyor, hatayı da teamülden azade olmayan bir şekilde düzeltiyoruz. Nasıl ki *triclinium*⁴ kuran kişiler üç kanepeden birini diğerlerine eşit koymadıklarında ya da üç kanepeden birini diğerlerinin çok uzağına ya da çok yakınına koyduklarında o kanepelyi umumi teamüle ve diğer *triclinium*ların benzeşimine göre düzeltiyorlarsa, aynı şekilde birisi söz içinde kelimeleri uyumsuzca telaffuz edecek şekilde бүктüğünde, biz de yaptığı o hatayı diğer benzer kelimelerin mantığına uygun olarak gözden geçirmeliyiz.

V. [10] Бүкünde iki tür hata bulunur. Bunlardan biri teamüle yanlış bir şekilde giren бүкүнler, diğeri henüz teamül kabul edilmemiş ancak edildiği takdirde yanlış olacak olan бүкүнlerdir. Bu ikinci tür бүкүн zaten teamülde olmadığından ötürü onun kullanılmaması gerektiğini öne sürerler. Onlara göre diğerinin ise mevcut şekli hariç kullanılması kabul edilebilir değildir. Bu aynen şuna benziyor: Bir çocuk bile isteye tuhaf adımlar atmaya ve çarpık bacaklı taklidi yapmaya başladığında o adımların düzeltilmesi gerektiğini kabul ediyorlar; gelgelelim birinin bacakları tabii olarak içe veya dışa doğru çarpıksa onun düzeltilmesi gerektiğini kabul etmiyorlar. [11] Öyleyse çocukların eğri бүгрю bacaklarını düzeltmek için dizlerine сүйек⁵ bağlayanlar aptalca bir iş yapmış olmuyor mu? Uzun süredir devam eden kötü bir alışkanlığından ötürü has-

⁴ Roma'da yemek odası. Aslında bir kenarı eksik kare oluşturacak bir şekilde dizilen kanepelerin adıdır. Bunların ortasına da yemek masası konurdu. Yemek odası anlamını sonra kazanmıştır.

⁵ Veya cebire. Kırık kemikleri yerinde tutmak için kullanılan tahtadan, mukavvadan veya tenekeden yapılmış levha. Çocukların çarpık bacaklarını dikleştirmek için de kullanılır. (ç.n.)

talanan birini daha iyi eden hekim ayıplanmamalıyken, bozuk teamülden dolayı zayıf olan bir konuşmayı daha güçlü bir hale getiren kişi niçin suçlanmalıdır?

VI. [12] Tanınmış ressamı Appelles,⁶ Protegenes⁷ vd., sırf Micon,⁸ Diores, Arimmas⁹ gibi öncüllerinin teamüllerini takip etmedikleri için suçlanmamalıdır. Peki, belli başlı bazı konularda teamülü değil de hakikati gözetmiş olan Aristophanes¹⁰ kınanmalı mıdır?

VII. [13] Büyük âlimler, ister askerî meselelerde ister başka meselelerde olsun, eski âdetlerin aksine birçok şey yapmaya cüret edip övgüye mazhar olmuşlarken teamülün mantıktan evla olduğunu söyleyenlere kulak asılmamalıdır.

VIII. [14] Biri sivil hayatta ne yapılacağı hususunda hata yapmayı alışkanlık haline getirirse tahammül sınırimız aşılabacağı gibi, ayrıca onu cezalandırırız. Aynı şekilde biri bir kelimeyi hatalı kullanmayı alışkanlık haline getirirse onu düzeltmeyecek miyiz? Hem de bu tür bir düzeltme ceza da içermiyor.

IX. [15] Mesela bilmedikleri kelimelerin ne şekilde yazıldığını öğrenmeleri için çocuklarını okula yollayan adamlar vardır. Bu sakallı¹¹ adamlar nasılsa kelimelerin ne şekilde söylenmesi gerektiğini önemsemeyecekler diye uygun olan konuşma mantığını öğrenmeleri için onları eğitmeyecek miyiz?

⁶ Büyük İskender devrinde yaşamış ünlü bir Eski Yunan ressamı.

⁷ Appelles'in çağdaşı bir diğer ressam.

⁸ MÖ 5. yüzyılın ortalarında yaşamış Eski Yunan ressam ve heykeltıraş.

⁹ Diores ve Arimmas isminde ressamı bilinmemektedir. Büyük ihtimalle isimler hatalı verilmiş ya da eserdeki isimler günümüze hatalı bir şekilde gelmiş.

¹⁰ Adı geçen Aristophanes, komedyalarıyla ünlü Aristophanes değildir. Byzantionlu Aristophanes (MÖ 262-186), İskenderiye'de Zenodotos ve Kallimakhos'un öğrencisi olan gramerci Aristophanes'tir. Metin tenkidi alanındaki öncü çalışmalarıyla ünlüdür.

¹¹ Yetişkin anlamında (ç.n.)

X. [16] Ancak bir süt anne, küçük çocukları ilk gıdalarından daha iyisiyle beslemeye başlarken onları alıştıkları süttten bir anda kesmez. Yetişkinleri de konuşma konusunda mantığa çok uymayan kelimelerden mantığa uygun kelimelere aynı şekilde yavaşça geçirmek gerekir. Teamülde mantığa aykırı olarak bulunan bazı kelimeler kolayca tedavülden kaldırılabilirken bazıları sağlam kök salmıştır. Pek de sağlam bir şekilde yer etmemiş ve hataya mahal vermeden değiştirilebilecek olan kelimeler derhal mantık çizgisine oturtulmalıdır. Mevcut durumda kullanılmamaları amacıyla değişiklik yapmanın mümkün olmadığı kelimelerse, eğer mümkünse kullanılmamalıdır. Böylece tedavülden kalkacaklar ve ardından unutularak daha kolay bir şekilde daha sonra düzeltilebileceklerdir.

XI. [17] Kelimelerin mantığa dayanarak sunulan bu yeni bükünlerini *forum*¹² kabullenmedi diyelim: O halde saygın şairler, özellikle drama şairleri, bunları halkın kulağına dayatmalı, teamül haline getirmelidir. Zira *forum*da şairlerin nüfuzu derindir. Onlar sayesinde bazı kelimeler bükün bağlamında daha doğru, gene onlar yüzünden bazı kelimeler daha bozuk kullanılır. Konuşma teamülleri değişkendir. Haliyle daha iyiden daha kötüye ve daha kötüden daha iyiye sürekli değişir. Kadim zamanlarda yanlış kullanılan kelimeler bugün şairler marifetiyle doğru kullanılabileceği gibi, o zamanlarda mantığa dayanarak doğru kullanılan kelimeler de şairler yüzünden bugün yanlış kullanılabilir.

XII. [18] Bu yüzden, bizi teamüle uymaya davet edenler eğer doğru teamüle davet ediyorlarsa buna icabet edeceğiz. Çünkü doğru teamülde dahi benzeşim vardır. Eğer bizi bozuk teamüle davet ediyorlarsa, diğer konulardaki kötü örneklerle icabet etmediğimiz gibi buna da -gerekli olması müstesna-

¹² Roma forumları, pazar yeri de olmaları hasebiyle sosyal alanlardır. Esasen *forum*, Latince de kamusal alanı ifade eder. Festus'un sözlüğünde bu kelimenin altı şekilde anlaşılabilceği bilgisi bulunur. (*Festus, Gloss.* s. 84 Müll.) Burada forumdan kastedilen forumdaki insanlardır. (ç.n.)

icabet etmeyiz. Gerekli olduğunda da o kötü misalleri cebren, gönülsüzce takip ederiz. XIII. Hem Lysippos¹³ da öncüllerinin kusurlarından ziyade sanatını takip etti. İşte halk da bunu yapmalı. Hattâ geniş çerçevede halkın konuşmasını bozmamak kaydıyla teker teker bireyler de bunu yapmalıdır. [19] Kişiler kayıp eşyalarını aramakla yetinmeyip sağa sola o eşyalara dair malumat verirler. Aynı kişiler konuşma dilinden bir şey eksildiğinde onu aramak adına hiçbir çaba sarf etmeyip bilakis tekrar yerine konmasın diye ona dair malumatlara savaş mı açacak? [20] Mantiğa dayanarak sunulan yeni bir kelimeyi kabullenmekten kaçınmamalıyız. XIV. Zira giyimde, mimaride ve mobilyadaki eski usul kullanım yeniliğe engel teşkil etmez. Yeni kıyafetlere yönelmek varken alışkanlığa duyulan sevgi kime çul çaput sahibi olmayı yeğ gösterebilir? XV. Yahut eski yasalar sık sık yürürlükten kaldırılıp yerini yenilere bırakmaz mı?

XVI. [21] Kadim gelenek uyarınca imal edilen çanak çömlek türleri Graecia'dan¹⁴ gelen yeni ve alışılmadık kap kacaklar sebebiyle tarihe karışmadı mı? Mantiğın dayattığı bu mütekâmil kelime formlarını kullanmayı eski teamül sebebiyle mi reddedecekler? Ayrıca onlara göre iki duyuları arasında o kadar büyük bir fark mı var ki gözleri mobilyada yenilik ararken kulakları için aynısını dilemezler?

XVII. [22] Şu an dahi kadim isimleri olan kölelere sahip kaç kişi var? Hangi kadın kıyafet ve mücevherat nevinden eşyalarını eski isimlerle anar? Tabii ki eğitimden mahrum kalmışlara bu sapkınlığı himaye edenler kadar kızmamak gerekir. [23] Eğer hiçbir yerde benzeşim olmasaydı, o zaman kelimelerde de olmazdı; her yerde benzeşim varsa, ki öyledir, kelimelerde olmadığı söylenemez. XVIII. Evrenin hangi kısmı vardır ki sayısız benzeşime sahip olmasın? Gök mü, deniz mi, kara mı,

¹³ Büyük İskender döneminde yaşamış olan Sikyonlu heykeltıraş.

¹⁴ Yunanistan.

bunlardan hangisi? [24] Gökyüzünde dahi Ekvatordan Yengeç Dönencesine, oradan da Kuzey Kutup Dairesine doğru bir bölüm olduğu gibi, muadil mevkiinde de Oğlak Dönencesinden karşıt yöne¹⁵ doğru diğer bir bölüm yok mudur? Üstteki kutup noktası¹⁶ Kuzey Kutup Dairesine ve o daire de yaz gün dönümü geldiğinde Güneşin tavaf ettiği Yengeç Dönencesi'ne ne kadar uzaksa, alttaki kutup da¹⁷ astronomların¹⁸ Antartika adını verdiği yere ve o yer de Oğlak Dönencesine o kadar uzak değil midir? Tekmil takımyıldızlar bu sene gökyüzünde nasıl yer aldıysa, bunca yıldır da aynı şekilde yer almıyor mudur? [25] Yoksa Güneş, Oğlak Dönencesinden Ekvatora belirli bir yoldan gelip öte yandan gün dönümünde önce Yengeç Dönencesi'ne, sonra Ekvatora, oradan da Oğlak Dönencesine öncekinden farklı bir yol tutarak mı hareket ediyor? Ay, Güneşten ayrılıp kuzeye gittikten sonra aynı yoldan geri döndüğü gibi, güneye taşınıp oradan da aynı şekilde geri dönmüyor mu? Sonuç olarak hareketlerinde varoluşsal veya eylemsel farklılıklar bulmak ziyadesiyle zorken, yıldızlar hakkında daha fazla ne söylenebilir ki?

XIX. [26] Gelgelelim denizdeki hareketlerin çift taraflı benzerliklerinin olmadığı kanaatindeyim. Zira bu hareketler her gün 24 ay saati¹⁹ boyunca dört kez değişirler. Gelgitten dolayı altı saat boyunca sular yükselirken, aynı sürede de çekilir, ardından gene yükselir ve aynı şekilde gene çekilir. Bu ben-

¹⁵ Güneye.

¹⁶ Kuzey Kutbu.

¹⁷ Güney Kutbu.

¹⁸ Esasen astrolog. Klasik dönemde astronom-astrolog ayırımı olmadığı için Latince'de gökyüzüyle uğraşan herkes için *astrologus* kelimesi kullanılırdı. Bu kelime esasında yıldız yorumcusu anlamını haiz olmakla beraber ilerleyen çağlarda astronominin ayrıca bir bilim dalı olması sebebiyle bu anlamı doğal olarak öne çıkmıştır. (ç.n.)

¹⁹ Güneş saatinden biraz daha uzun bir zamanı kapsar. Bir ay saniyesi, yaklaşık 0.9 güneş saniyesine eşittir.

zeşimin bir aylık değil de sadece bir günlük zaman diliminde görülmesinin sebebi, bunların birbiriyle uyuşan farklı sabit hareketlerinin olması mıdır? Bu meseleleri gelgitlere dair yazdığım kitapta anlattım.²⁰

XX. [27] Toprağı ekip biçmede de benzeşim yok mudur? Toprak geçmişte ne tür meyveler veriyorsa bugün de aynılarını vermiyor mu? Gene buğday ekildikten sonra nasıl buğday mahsulü veriyorsa, arpa ekildikten sonra da aynı şekilde arpa mahsulü vermiyor mu? Asya'da olduğu gibi Avrupa'da da nehirler, göller, dağlar, ovalar yok mudur?

XXI. [28] Kuşlarda da türlerine göre benzeşim bulunmaz mı? Kartallardan kartal, ardıc kuşlarından ardıc kuşları doğduğu gibi geri kalanlardan da kendi türlerinden canlılar doğmaz mı? XXII. Peki, ya sulardaki durum havadan farklı mı? Orada da sayısız türü olan kabuklular birbirlerine benzemiyor mu? Ya balıklar? Yoksa murana balıklarından kurt ve karataş mu peydahlanıyor? Sığır sığıra, onlardan üretilen buzağılar da birbirlerine benzemez mi? Gerçi katır farklı olarak eşek ve kısaktan peydahlanır ama onda dahi benzeşim vardır. Zira bir katır hangi eşekten ve kısaktan doğarsa doğsun ya erkek ya dişidir, gene aygır ve dişi eşekten doğanlar da erkek veya dişi bardo²¹ olurlar.

XXIII. [29] Bir erkek ve kadından her daim oğlan ve kız olmak üzere iki cins doğmaz mı? Bunların uzuvları, kendi cinsleri bağlamında ayrı ayrı bakıldığında birbirleriyle çift olacak şekilde benzer değil midir? Herkes ruh ve bedenden müteşekkil olduğuna göre bunların²² kısımları da orantılı biçimde benzer değil midir? [30] İnsanların ruhu sekiz bölümden müteşekkilken, bunlar orantılı bir şekilde benzer değiller midir?

²⁰ Bu eser de günümüze ulaşmamıştır. (ç.n.)

²¹ Bir aygır ve bir dişi eşeğin çiftleşmesinden doğan hayvanın Türkçe-deki adı. (ç.n.)

²² Ruh ve beden.

Beş tanesiyle hissediyoruz,²³ altıncısıyla düşünüyor, yedincisiyle ürüyor, sekizincisiyle ses çıkarıyoruz.²⁴ Söz, konuştuğumuz kelimelerden teşekkül ettiğine göre doğal olarak onun da benzeşime sahip olması gerekir. Zaten sahiptir de.

XXIV. [31] Ayrıca Yunanlarda da tıpkı bizde olduğu gibi sözün dört bölüme ayrıldığını, bunlardan birincisinde düşüşlerin, ikincisinde zamanların bulunduğunu, üçüncüsünde ikisinin de bulunmadığını, dördüncüsünde her ikisinin de bulunduğunu bilmiyor musun? Yoksa onlarda da tıpkı bizdeki gibi, kelimelerin bir kısmının belgili, bir kısmının belgisiz olduğunu bilmiyor musun? [32] Şüphem yok ki bir fiilin üç zamanında ve üç şahsında bulunan benzerlikler türünden sayısız benzerliğe de dikkat etmişsindir. XXV. Sözde *lego* (okuyorum)-*legis* (okuyorsun)-*legit* (okuyor) şeklinde üç şahıs olduğu gibi *legebam* (okuyordum)-*lego* (okuyorum)-*legam* (okuyacağım) şeklinde üç zaman olduğunu gözlemlenmede kim senden ayrı düşebilir? Bunlar söylenişte bazen tekil bazen çoğul hüviyetinde kullanılsa da böyledir. Emir vermede, dilemede, soru sormada, tamamlanmamış veya tamamlanmış eylemleri ve buna benzer farklılıkları anlatmada kullandığımız benzerlikleri gözlemlemeyecek kadar kalın kafalı biri var mıdır?

XXVI. [33] Bu yüzden, benzeşim mantığının varlığını reddedenler yalnızca sözün değil, evrenin de tabiatını anlamıyorlar. Benzeşimin mantığını anlayıp ona uymanın zarureti reddedenler ise benzeşime karşı değil, tabiata karşı savaşıyorlar. Hem de kılıçla değil, cımbızla. Söz denizinden halkın nispeten az kullandığı bazı kelimeleri öne sürüp bunlardan ötürü benzeşimin var olmadığını söylemek; kesilmiş bir sığır, tek gözlü bir insan, topallayan bir at görüp de sığırların, insanların ve

²³ Beş duyu.

²⁴ Stoa felsefesine göre insan ruhu sekiz bölümden oluşur. Bunlar beş duyu, üreme yetisi, konuşma yetisi ve *hegemonikon* (ἡγεμονικόν) adı verilen, aklın yönetme yetisidir. (ç.n.)

atların tabiatında orantılı benzerliklerin bulunmadığını söylemekle eş değerdedir.

XXVII. [34] Benzeşimin iki türü olduğunu söyleyenler de vardır. Onlara göre biri doğaldır. Ekilmiş mercimekten mercimek, acı bakladan acı bakla çıkmasına benzer. Diğeriyse iradidir. Sahnenin sol kısmındaki girişten, sağ kısmının da bu mantıkla inşa edildiği anlaşılır. Onlara göre bu iki türden doğal olanı halihazırda mevcuttur. Bu tür, gökyüzündeki hareketler gibi doğaldır. İradi olansa yoktur çünkü her bir usta, sahneyi hoşuna giden şekilde inşa edecektir. Buna binaen insan uzuvlarında, onları tabiat var ettiği için benzeşim vardır lâkin kelimelerde yoktur çünkü onları insanlar kendi iradeleri uyarınca tanzim etmişlerdir. İşte bu sebeplerden ötürü Yunanlar başka, Suriyeliler başka, Latinler başka kelimelere sahiptir. Bense kelimelerin hem iradi hem doğal bükünlerinin olduğunu düşünüyorum. İradi olanlar, insanların bazı şeylere o şeylerle alâkalı isimler koymaları suretiyle olur. Mesela *Romulus*'tan *Roma*, *Tibur*'dan *Tiburtes* (Tiburlular) bükülmüştür. Doğal olanlarsa konan bu isimlerin zamanca ve düşüşçe bükülmesiyle ortaya çıkar. Mesela *Romulus*'tan *Romuli* (Romulus'un)-*Romulum* (*Romulus*'u); *dicodan* (söylüyorum) *dicebam* (söylüyordum)-*dixeram* (söylemiştim) bükülmüştür. [35] Bu yüzden iradi bükünlerde istikrarsızlık, doğal bükünlerde ise istikrar vardır. Konuşmada bu her iki türden benzeşimin de varlığının yadsınmaması gerekir. Hem benzeşim türleri evrenin her yerinde mevcuttur. Öte yandan kelimelerde sayısız bükün vardır. Öyleyse kelimelerde de benzeşimin varlığı kabul edilmelidir. Gene de bu olgu, benzeşimin her kelimedede gözetilmesi gerektiği sonucunu sağlamaz. Diyelim ki bir fiil teamülen kusurlu bir şekilde büküldü çünkü başka türlü çoğunluğun hilafına olmayacak şekilde kullanılamazdı. İşte o zaman konuşmanın

kendi mantığı, kelimelerin mantığının terk edilmesi gerektiğini dayatır.²⁵

XXVIII. [36] Konuşmada niçin benzerlik bulunduğu, bu benzerliğin niçin gözetilmesi gerektiği ve bu gözetmenin hangi raddeye dek sürmesi gerektiği hakkında, mevcut konuyu ilgilendirdiği kadarıyla yeterince söz söylemiş oldum. Bu yüzden müteakip kısımda tek tek söz bölümlerini anlatacak ve teker teker benzeşim karşıtı argümanları çürüteceğiz. [37] Bu konuda doğal olarak dört katmanlı bir yapı olduğuna dikkat ediniz. Kelimeler de bükünde bu yapıya uygun olmalıdır. Öncelikle tanımlanacak bir şey²⁶ olmalıdır ve bu şey kullanımda olmalıdır. O şeyi tanımlayacak kelime, doğası itibarıyla büküne uygun olmalıdır. Son olarak kelimenin şeklinin diğer kelimelere öyle bir benzerliği olmalıdır ki buna dayanarak kendisinden hareketle kesinliği olan bir bükün sınıfı tasavvur edilebilsin. [38] Bu yüzden *terra* (toprak) kelimesi var diye ayrıca bir *terrus* kelimesinin de olması gerektiği söylenemez çünkü bir nesne için hem dişil hem de eril bir kelime olması zorunluluğuna dair tabii bir temel yoktur. Gene *Terentius* isminin çoğulu *Terentii* (Terentiuslar) diye *faba* (bakla) kelimesinin çoğulunun da *fabae* olması talep edilemez zira bu ikisi aynı kullanıma tâbi değildir.²⁷ Gene *Terentius* isminden *Terentium* (Terentius'u) çıkardık diye *A* ve *B* seslerinin²⁸ de bükülmesi talep edilemez çünkü her lafız doğal olarak büküne sahip değildir. [39] Benzer şekiller yalnızca kıyas bağlamında değil, yarattıkları etki bağlamında da sorgulanmalıdır. Mesela tecrübesiz birinin nazarında Kelt yünü ile Apulia yünü arasında bir fark görünmez çünkü şekilleri birdir. Gelgelelim tecrübeli biri, fiyatı daha yüksek de olsa Apulia yünü satın alır çünkü o daha sağlamdır. Şimdilik

²⁵ Yani bu tür bir durumda mutlaka benzeşim mantığı aranmamalıdır.

²⁶ Nesne veya fikir. (ç.n.)

²⁷ *Faba* (bakla) tekil kullanımda da toplu bir yapıyı ifade edebilir.

²⁸ Alfabedeki *A* ve *B*.

kısaca anlattıklarım, aşağıda daha geniş anlatılacak. Buradan başlayayım.

XXIV. [40] Kelimelerin ne bakımdan benzerlik taşıması gerektiğini soruyorlar. Ses bakımından mı, yoksa anlam bakımından mı? Cevabım “ses bakımından”dır. Gelgelelim bazen gene de tanımlanan şeylerin aynı cinsten olup olmadığını soruluyor, bir erkeğin ismini bir erkek ismiyle, bir kadının ismini bir başka kadının ismiyle mukayese ediyoruz. Bu isimlerin işaret ettikleri şeyin kelimeye herhangi bir etkisi olduğu için değil, bazen farklı olgularda benzer şekilleri, bazen de benzer olgularda farklı şekilleri kullandıkları için bunu yapıyoruz. Mesela şekillerindeki benzerliği esas alarak bir ayakkabının kadın ayakkabısı ya da erkek ayakkabısı olduğunu söylüyoruz. Halbuki biliyoruz ki bazen kadınlar erkek ayakkabısı, erkekler de kadın ayakkabısı giyerler. [41] Bu duruma bir örnek: Bir adama *Perpenna* isminin verilmesi, bu ismin de *Alfena* ismi gibi şeklen dişil olması; bunun zıddı olacak şekilde, eril olan *paries* (bina duvarı) kelimesinin de dişil olan *abies* (köknar)²⁹ ile aynı şekilde olmasıdır. Bunlardan biri eril, biri dişil olmasına rağmen ikisinin de doğal karakteri yansızdır.³⁰ Böylece eril dediklerimiz erkeği işaret etmez, önüne *hic* (bu) ve *hi* (bunlar) koyduklarımız bu işlevi görür, aynı şekilde dişil olanlar için de *haec* veya *hae* kullanırız.³¹

²⁹ Latince de ağaç isimleri daima dişil, o ağaçların meyveleri ise eril cinstedir. (ç.n.)

³⁰ *Paries* (bina duvarı) ve *abiesten* (köknar) bahsediyor. Doğal karakterden kasıt ise bu iki nesnenin de cansız olması. (ç.n.)

³¹ *Hic* ve *hi*, eril tekil ve çoğul işaret sıfatları; *haec* ve *hae*, dişil tekil ve çoğul işaret sıfatlarıdır. Eski çağlarda bunlar sıfat olarak değil, tanımlık olarak düşünüldükleri için kadim gramerciler bu işaret sıfatlarını sıklıkla cins, hal ve sayı belirtmek için kullanırlar. Bu pasajdaki görüş ise kelimelerin cinsiyetinin, önlerine konan bu tanımlıklardan etkilendiği görüşüdür.

XXX. [42] Haliyle birinin Habeş, diğerinin beyaz olması durumunda Theon ile Dion'un benzer olmaması gerektiğini söylemeleri hiçbir şey ifade etmez. Çünkü kelimelerin şekillerini³² ayırtırmak için, ifade ettikleri şeylerin tabii farklılıklarını esas almak benzeşimin karakterinde bulunmaz.

XXXI. [43] Aristarkhos'un bir ismin diğerine benzeyip benzemediğini anlamak için yalnızca dikey-düşüşüne değil, seslenme-düşüşüne de bakmak gerektiği savını utanmazlık telakki edenlerin, ebeveynin birbirine benzeyip benzemediğini çocuklardan yola çıkarak anlamayı gülünç bulanların dediklerine gelince... Yanılgı içerisindeler. Zira eğik-düşüşlerden hareketle dikey-düşüşler benzer olarak ortaya çıkmaz. Sadece onlar aracılığıyla bunların arasındaki benzerliğin mahiyeti daha kolay kavranabilir. Öyle ki karanlıkta taşınan bir gaz lambası, orada bulunan nesneleri birbirine benzer kılmaz ama orada bulunan nesnelerin şeklini şemalini gösterir. [44] Hangi iki şey birbirine *crux* (çarmıh) ve *Phryx* (Frigyalı) kelimelerinin son harflerinden daha benzer görünür? Bunları kulaklarıyla duyan hiç kimse ikisini birbirinden ayırt edemezken, biz bu kelimelerin benzer olmadığını bükünlerinden anlayabiliriz. Çünkü *cruces* (çarmıhlar) ve *Phryges* (Frigyalılar) kelimelerinin son hecelerinden E sesini çıkardığımızda *crux* (çarmıh) kelimesinde C ve S, *Phryx* (Frigyalı) kelimesinde ise G ve S kalır.³³ Gene bunlardan S sesini kaldırdığımızda da biri *cruce* (çarmıhla), diğeri *Phryge* (Frigyalıyla) olur.

³² *Vox verbi*, kelimenin sesçe karakteridir.

³³ Latince üçüncü grup isimler olarak sınıflandırılan gruba giren bu iki kelime, -x bitimli kelimelerin tipik özelliği olarak gövde sonunda -k- ve -g- seslerini bulundurlar. Bu iki gövde de sigmatik olduğundan tekil *nominativus* hallerinde sonlarına bir -s alarak -ks sesini verirler ve bu da X harfiyle gösterilir. Elbette Varro'nun döneminde güncel isim grupları henüz kabul görmemekte, ancak yalın hallerdeki sigmatik-a-sigmatik karakter bir nebze de olsa müşahade edilmektedir. (ç.n.)

XXXII. [45] Sözün büyük kısmında benzerlik olmadığı için benzeşimin de var olmadığını söyleyenlere gelince... Bunlar iki katı aptalca konuşuyorlar! Çünkü hem sözün büyük bölümünde benzerlik var, hem de sadece küçük bölümünde olsa dahi benzeşim gene de var olurdu. Tabii eğer vücudumuzun büyük bölümünde ayakkabı yok diye hiç ayakkabı giymediğimizi de iddia edeceklerse başka!

XXXIII. [46] İnsan olarak farklılıkları benzerliklere nazaran daha çok beğendiğimizi ve kabul ettiğimizi, giyimde ve mobilyada zevcelerimizin iç çamaşırlarının aynı oluşundan değil de farklı oluşundan haz aldığımızı söyleyenlere³⁴ cevabım ise şudur: Eğer çeşitlilik hoşluksa, bir kısmı benzer şeylerden, bir kısmı farklı şeylerden oluşan bir bütünde daha çok çeşitlilik vardır. Mesela bir sehpa nasıl bir kısmı eşit, bir kısmı eşit olmayan ölçülerde gümüşle döşeniyorsa, söz de öyle döşenir. [47] Diyolar ki “Madem benzerlik gözetilmelidir, öyleyse niçin kanepelerimizin bazısını fildişinden, bazısını kaplumbağa kabuğundan, gene bazısını bir başka türden yapıyoruz?” Bu sözler cevabımsa şudur: Yalnızca farklılıkları değil, sıklıkla benzerlikleri de gözetmek gerekir. Hattâ bu durum mobilyalardan da görülebilir. Çünkü hiç kimse kullanılan materyalde, yükseklikte ve biçimde tutarlılık olmadan yemek masasının kanepelerini yapamaz. Kim yemek masası için birbirine benzemeyen peçeteler imal eder ki? Kim uyumsuz minderler yapar? Aynı türden çok sayıda şeyi kim farklı farklı imal eder? [48] Öte yandan söz kullanışlılık amacıyla üretildiğinden dolayı benzerliğe değil, kullanışlılığa sahip olan sözün gözetilmesi gerektiğini söylüyorlar.³⁵ Ben de sözün kullanışlılık için üretildiğinin farkındayım ama bu kullanışlılık tıpkı kıyafetler gibi bir kullanışlılık. Bu yüzden nasıl ki erkek *tunicası* gene bir erkeğinkine, bir erkek *togası* bir erkek *togasına* benziyorsa, bir

³⁴ Bkz. *Ling.* viii.31-32.

³⁵ Bu pasajda bahsi geçen konu ve terimler için Bkz. *Ling.* viii.28-29.

kadın *stolası* bir başka *stola* ile orantılıysa ve bir *pallium* diğer bir *palliumun* benzeriyse, aynı şekilde isimler de kullanışlılık amacıyla var olmakla birlikte, gene de erkek isimlerinde de kadın isimlerinde de kendi aralarında benzerlik gözetmeliyiz.

XXXIV. [49] *Persedit* (oturup durdu) ve *perstitit* (ayakta dikildi) bükünleri var olduğu halde *periacuit* ve *percubuit*³⁶ bükünleri olmadığı için benzeşimin var olmadığını söyleyenlere gelelim.³⁷ Evvela bu fiillerin son ikilisi, ilk ikiliden bükülmemiştir.³⁸ Oysa benzeşim, benzer kelimelerin yalnızca benzer şekilde bükülmüş iki benzer kelimededen doğacağını öne sürer.

XXXV. [50] *Ovis* (koyun) kelimesinden *ovilia* (koyun ağılları) kelimesinin bükülmesi gibi *bos* (boğa) kelimesinden *bo-vilia* bükülmüyor, *Romulus* isminden *Romula*³⁹ değil de *Roma* bükülüyor diye benzeşimin var olmadığını söyleyenler de yanılıyorlar.⁴⁰ Çünkü bir kelimenin tekil dikey-düşüşünden, bir başka kelimenin tekil dikey-düşüşünün büküldüğünü kimse iddia etmiyor. İddia edilen şey, benzer düşüşlerin benzer iki kelimededen büküldüğüdür.⁴¹

XXXVI. [51] Latin alfabesindeki harflerin düşüşleri olmadığı için benzeşimin de var olmadığını söylüyorlar.⁴² Bu

³⁶ *Periacuit* ve *percubuit* fiilleri kurgusal fiillerdir zira hiçbir metinde bunlar müşahade edilmez. Her ikisi de *per-* ön ekiyle kurulmuş olan bu fiillerin diğer bileşenleri sırasıyla *iacio* (yatıyorum) ve *cubo* (uzanıyorum) fiilleridir. (ç.n.)

³⁷ Varro'nun burada ele aldığı ve önceki kitaplara yönelik argümanlar, önceki kitapların elimizde bulunan metinlerinde görülmemektedir, kayıptır.

³⁸ Yani birbirleriyle alâkaları yoktur. Biri var diye diğeri de var olmak zorunda değildir.

³⁹ *Romulus*'un muhtemel dişil formu. (ç.n.)

⁴⁰ Bkz. *Ling.* viii.54, 80.

⁴¹ Yani Benzerlik bükünden ziyade ismin halleri üzerinden değerlendirilmelidir. (ç.n.)

⁴² Yani Latin alfabesindeki harflerin sesletimleri: *A, Be, Ke...* Bkz. *Ling.* viii.64.

kişiler de tabiatları gereği bükülemeyecek olan bu kelimelerin bükünlerinin peşine düşmüşler. Sanki evvelden benzeşimin yalnızca benzer kelimelerden benzer şekilde bükülen kelimelerde var olduğu söylenmemiş gibi düşünüyorlar.⁴³ Bu yüzden bu türden bir benzeşim yalnızca harflerin sesletiminde değil, hecelerde dahi aranmamalıdır. Çünkü biz onları da *hoc B/A* (bu B/A)-*huius B/A* (bu B'nin/A'nın) şeklinde kullanırız.⁴⁴ [52] Eğer biri bu konuda da nesnelerdeki benzeşimin aynısının var olduğunu söylemek isterse bu söylemini sürdürebilir. Bu kişiler bazı isimlerin beş farklı şekle sahip olduğu için beş düşüşü olduğunu, bazılarının dört düşüşü olduğunu söyledikleri⁴⁵ gibi bazı isimlerin de bundan daha az düşüşü olduğunu söylüyorlar. Öyle ki sesletimde sadece tek bir düşüşe sahip olan harflerin ve hecelerin kullanımında birden fazla düşüşü barındırdığını da söyleyebileceklerdir.⁴⁶ Nasıl ki kelime bazında dört düşüşe sahip olanlar kendi aralarında, üç düşüşe sahip olanlar kendi aralarında mukayese edilecekse, gene tek düşüşe sahip olanlar da kendi aralarında mukayese edileceklerdir. O halde tek düşüşe sahip olanları da kendi aralarında mukayese etsin, *hoc A* (bu A)-*huic A* (bu A'ya) ve bunun gibi *hoc E* (bu E)-*huic E* (bu E'ye) desinler.

XXXVII. [53] Düşüşlere sahip belli başlı bazı kelimelerin *caput* (baş)-*capitis* (başın), *nihil* (hiçbir şey)-*nihili* (hiçbir şeyin) örneklerindeki gibi bir muadillerinin bulunmadığını, bu yüzden de benzeşimin olmadığını söyleyenlere gelince...⁴⁷ Buna da tereddüt etmeksizin bir kelimenin eşsiz olması durumunda onda benzeşim olmadığı cevabı verilmelidir. Zira en

⁴³ Bkz. *Ling.* viii.23.

⁴⁴ Yani ismin her hali için harfin veya hecenin okunuşu aynen korunur. (ç.n.)

⁴⁵ Bkz. *Ling.* viii.63.

⁴⁶ Şeklen tek çekimleri var ancak reel kullanımında o tek şekil bütün halleri karşılıyor.

⁴⁷ Evvelki kitaplarda bu konuya değinen bir pasaj bulunmamakta.

az iki kelime olmalıdır ki benzerlik taşısınlar. Bu yüzden bu bağlamda benzeşim aranmaz.⁴⁸ [54] Gelgelelim *nihilum* (hiçbir şey) kelimesi dikey-düşüşte şu dizede görülür:

Quae dedit ipsa caput neque dispendi facit hilum (Alır o verdiği, zerre önemsemez çektiğini) ...⁴⁹

Bu ifade, “güçlü kalır ve hiçbir çileyi önemsemez” demektir. Bunun eğik-düşüşü ise Plautus’ta şöyle yer alır:

Video enim te nihili pendere prae Philolacho omnis homines (Görüyorum ki zerre kıymet vermiyorsun Philolachus dışında kimseye) ...⁵⁰

Burada da ifade *ne*⁵¹ ve *hilus* (zerre) bölümlerinden müteşekkildir. Hiçbir şey (*nihilus*) olarak tanımlanan şey, zerre (*hilus*) kadar kıymeti olmayandır. Düşüş yalnızca hakkında konuşulana göre değişir. Mesela hakkında konuşulan *homo* (insan) ise: *Hic homo nihili* (hiçbir kıymeti olmayan bu insan)-*huius hominis nihili* (hiçbir kıymeti olmayan bu insanın)-*hunc hominem nihili* (hiçbir kıymeti olmayan bu insanı) deriz.⁵² Yok eğer bizzat *nihilum*da değişiklik olacaksa, o zaman mesela *hoc linum* (bu keten) ve *hoc libum* (bu kek) dediğimizce *hoc nihilum* (hiçbir şey) deriz, *hic nihili* demeyiz.⁵³ Yahut *huic lino* (bu ketene) ve *huic libo* (bu keke) dediğimizce *huic nihilo* (bu hiçbir şeye) deriz, *huic nihili* demeyiz. Soy-düşüşü, önüne birçok farklı ke-

⁴⁸ Burada *caput* (kelle) ve *nihil* (hiçbir şey) kelimelerinin benzerlerinin bulunmadığı ifade edilmektedir. Latince -*ut* ile biten *caput* ve *caputla* yapılmış birleşik isimlerden başka isim yoktur. (ç.n.)

⁴⁹ “*Neque... hilum...*” ifadesi ile *nihilumun* ifade ettiği şey aynıdır. (ç.n.)

⁵⁰ Plaut. *Most.* 245.

⁵¹ Olumsuzluk ön eki. (ç.n.)

⁵² Burada kullanılan *nihili*, tekil *genetivus* halinin kıymet ifade eden kullanımıdır. Örneklerde görüldüğü gibi *nihili* her zaman tekil *genetivus* halinde kalır, onun tamamladığı kısım duruma göre değişir. (ç.n.)

⁵³ Yani *nihili* aynı kalıp da yanına tekil *nominativus* halde bir işaret sıfatı almaz.

lime getirilerek de kullanılabilir. Mesela *hic casus Terentii* (Terentius'un şu durumu)-*hunc casum Terentii* (Terentius'un şu durumunu), *hic miles legionis* (lejyonun şu askeri)-*huius militis legionis* (lejyonun şu askerinin)-*hunc militem legionis* (lejyonun şu askerini) ...

XXXVIII. [55] Tekmil tabiat erkek, dişi ve yansızlardan⁵⁴ oluşuyor diyerek, tek tek her bir kelimededen *albus* (beyaz)-*alba-album*⁵⁵ örneğindeki gibi üç farklı şeklin çıkmasının bir zorunluluk olmadığını yadsıyorlar. Güncel olarak birçok durumda iki farklı şekil var. Mesela *Metellus-Metella*, *Aemilius-Aemilia*... Bazen tek şekil de yok değil. Mesela *tragoedus* (tragedya oyuncusu), *comoedus* (komedy oyuncusu)... Benzer şekilde *Marcus*, *Numerius* isimleri vardır da *Marca*, *Numeria* yoktur.⁵⁶ *Corvus* (kuzgun) ve *turdus* (ardıçkuşu) denir de *corva*, *turda* denmez. Öte yandan *panthera* (panter), *merula* (karatavuk) denir de *pantherus*, *merulus* denmez. Aramızdan kimsenin oğlu ve kızı yoktur ki erkek mi kız mı oldukları isabetle anlaşılsın. Örneğin erkeğe *Terentius*, kıza *Terentia* deriz. Buna karşın tanrıların ve kölelerin çocukları aynı durumda değildir. İuppiter'in oğlu ve kızı için *Iovis* ve *Iova* ayırımı yoktur. Kısacası bu türden çok sayıda kelime de benzeşim mantığının dışında kalır. [56] Bu konuda dediğimiz⁵⁷ şudur: Her ne kadar sözün doğasının temelinde nesne yatsa da,⁵⁸ gene de eğer bu nesne kullanıma girmiyorsa o nesne için bir kelime icat edilmez.⁵⁹ Bu yüzden *equus* (at) da *equa* (kısarak) da deriz. Bunların farklı

⁵⁴ Tabiat olarak hayvanlarda ve insanlarda erkeklik ve dişilik, nesnelerde ise yansızlık vardır. Bu paragrafta dille ilgili değil, doğayla ilgili bir ifadede bulunulmuş. (ç.n.)

⁵⁵ *Albus* (ak) sıfatının eril, dişil, yansız çekimleri. (ç.n.)

⁵⁶ Aslında *Numeria* bir tanrıça ismi olarak vardır.

⁵⁷ Benzeşimciler olarak. (ç.n.)

⁵⁸ Krş. *Ling.* ix.37.

⁵⁹ Aslında kastedilen şey, insan hayatında bir kullanım alanı olmayan nesneler için kelime tahsis edilmediğidir. (ç.n.)

kullanım alanları vardır. Gelgelelim *corvus* (kuzgun) desek de dişisi için *corva* demeyiz. Çünkü kuzgun kullandığımız nesnelerden değildir, tabiatı farklıdır. Nitekim bazıları da mazide farklı, şimdi farklı konumdadır. Örneğin eskiden, erkek olsun, dişi olsun, tüm güvercinlere *columba* derdik. Çünkü o zamanlar şimdi olduğu gibi günlük kullanımda yerleri yoktu. Şimdi ise bilakis günlük kullanıma girdiklerinden ötürü aralarında ayırım yaptık ve erkeğine *columbus*, dişisine *columba* adını verdik. [57] Tabiat üç cins teşkil eder. Bunlar kullanımda ayrışır, sonrasında görünür olur. *Doctus* (eğitilmiş adam)-*docta* (eğitilmiş kadın)-*doctum* (öğretilen şey) ayırımı buna örnektir. Kavram bu üç cins etrafında dönüşüme uğrayabilir. Öte yandan kullanım, öğrenilen şeyi (*doctum*) insanlardan ayırmayı,⁶⁰ insanları da erkek ve kadın (*doctus* ve *docta*) olarak ayırmayı bize dikte etmiştir. Cinsler bağlamında ne erkeğin ne kadının ne de yansız cinsin tabiatı değişime uğrar, bu yüzden *feminus-femina* (kadın)-*feminum* denmez. Geri kalan kelimeler de bu mantık üzeredir. Bu yüzdendir ki her biri ayrı ve kendilerine mahsus isimlerle adlandırılmıştır. [58] Mademki bu cinslerin temelinde aynı tabiat ve aynı kullanım amacı yoktur, öyleyse bunların isimlerinde de bu türden bir ortaklık mantığı aranmamalıdır. Neticede *surdus vir* (sağır adam) ve *surda mulier* (sağır kadın) dendiğince *surdum theatrum* (sağır tiyatro)⁶¹ da denir ve bu üçü de duymakla ilgilidir. Bunun hilafına, örneğin kimse yatak odası için *surdum* (sağır) demez çünkü yatak odası duymayla değil, sessizlikle ilgilidir.⁶² Gelgelelim bir yatak odası pencere-

⁶⁰ Yani yansız *doctumu* eril *doctus* ve dişil *doctadan* ayırmak. (ç.n.)

⁶¹ Duymanın zor olduğu veya seyircinin ilgisiz olduğu tiyatro.

⁶² Yani tiyatro ses için, yatak odası sessizlik için yapılır ve dilde bunlarla ilgili kurulan yapılar da bu bağlamda değerlendirilir. Benzeşimcinin bu yaklaşımına göre örneğin *clamosum theatrum* (gürültülü tiyatro) gibi bir ifadenin de kullanılamaması gerekir fakat Papinius Statius'un *Silvae* eserinde "gürültülü tiyatronun kalabalığı (*clamosi turba theatri*)" ifadesi bulunur. Statius'un MS 1. yüzyılda yaşadığı düşünüldüğünde, eğer bir

sizse ona *caecum* (kör) denir, tıpkı *caecus* (kör adam)-*caeca* (kör kadın) dendiği gibi... Çünkü bütün yatak odaları ışık almaz ama bunlar⁶³ almaz. [59] Erkek ve dişi cinsler arasında belirli bir ortak payda vardır. Tabiatı gereği bunların zıddı olan yansız cinsin ise bunlarla bir ortak paydası yoktur. Hattâ bu yansız cinse mensup isimlerin birbirleriyle olan ortak paydaları da çok küçüktür. Bir tanrının ve bir kölenin ismi özgür yurttaşlarımızın isimleri gibi şekillenmez. Sebep aynıdır. Bu şekillenme kullanıma bağlıdır ve özgür yurttaşları ilgilendiren bir meseledir. Diğerlerini⁶⁴ ilgilendiren bir durum yoktur çünkü kullanım bağlamında kölelerin isimlerinde boy isminin belirtilmesi gerekmez. Latium'da yaşayan biz özgür yurttaşların isimleri için ise bu şekillenme gereklidir. Bu noktada benzeşim gözle görülür bir hale gelir ve bir adama *Terentius*, bir kadına *Terentia*, nesep için ise *Terentium* denir. [60] *Praenomen*lerde işleyiş farklıdır. Çünkü bunlar kullanımda boy isimlerini ayırtıracak şekilde bulunur.⁶⁵ Sayılardan hareketle kadınlar için *Secunda*, *Tertia*, *Quarta*,⁶⁶ erkekler için *Quintus*, *Sextus*, *Decimus* isimleri,⁶⁷ buna benzer şekilde farklı şeylerden de farklı isimler üretilmiştir. Diyelim ki *Terentius* adında iki veya daha fazla kişi var. Hepsinin kendine has ayırt edici özellikleri olsun. Belki de buradan hareketle sabah erken (*mane*) doğmuş olduğu söylenen kişinin adının *Manius* olması gibi, şafak sökerken (*luci*) doğduğu söylenen kişiye *Lucius* adı verilebilir. Babasının ölümünden sonra doğmuş olan (*post patris mortem*) da *Postu-*

yüzyıl içerisinde kullanımlar fazla değişime uğramadıysa bir tiyatro için "gürültülü" ifadesinin bu zaman zarfında kullanıldığını görüyoruz. Bu durumda benzeşimcinin savunması yetersiz kalmaktadır. (ç.n.)

⁶³ Yani penceresiz olanlar.

⁶⁴ Yani tanrılar ve köleler.

⁶⁵ Yani aynı boy adına sahip bireyleri o boy adına sahip diğer bireylerden ayırmak. (ç.n.)

⁶⁶ Sırasıyla ikinci, üçüncü, dördüncü. (ç.n.)

⁶⁷ Sırasıyla beşinci, altıncı, onuncu. (ç.n.)

mus adını alır. [61] Bu tür durumlar kadınlar için de geçerli olduğundan, kadim kadın ön adları da orantılı bir mantıkla bükülmüştür: *Mania*, *Lucia*, *Postuma*... Ev tanrılarının annesine *Mania*⁶⁸ dendiğini, *Lucia Volumnia*'nın⁶⁹ adının Salii ilâhilerinde⁷⁰ geçtiğini, bugün dahi babasının ölümünden sonra doğan kız çocuklarına birçok kişinin *Postuma* adını verdiğini de görmekteyiz. [62] Sonuçta kelimenin kullanımı ve doğası nereye doğru giderse benzeşim de buna mütenasip genişler. Erkek, dişi ve yansız olmak üzere üç cinsten iradi bükünleri kapsayan, yani iradi olan bükün sınıfındaki kelimelerin aynı şekilde bükülmesi icap etmez. Bilakis doğal bükünleri içeren bükün sınıfında ise varlığı bilinen, benzeşime tâbi bükünler bulunur. Demem o ki bunlar⁷¹ üç cins isimdeki benzeşimleri tutarsızca yadsıtmaktalar.

XXXIX. [63] Tüm kelimelerin *equus* (at)-*equi* (atlar) gibi tekil ve çoğul büküne sahip olması gerekirken bazılarının *cicer* (nohut) gibi yalnızca tekil, bazılarının *scalae* (merdiven) gibi yalnızca çoğul büküne sahip olması sebebiyle benzeşimi reddedenler,⁷² benzeşimin temelinde doğanın ve kullanımın birlikte bulunduğunu unuttuyorlar. Tekil olanlar, *equus* (at) gibi, tabiatları gereği sayıca tek olanlardır. Yahut *bigae* (çift-atlı) gibi, bir şekilde bir araya gelip tek bir yapı oluşturan şeylerdir. Bu yüzden *una Musa* (bir Musa) dediğimiz gibi *unae bigae* (bir çift atlı) deriz. [64] Çoğul kelimelerin iki türü vardır: *Musae* (Mu-

⁶⁸ Bu isim de *Manius* ismi gibi *manus/manis* (iyi) sıfatından türemiştir. Gene de *Manius* isminin dişil muadili olduğu konusu muğlaktır.

⁶⁹ Bu isim F'de *Volaminia* olarak geçmekte. Kent ise *Volaminia*'nın başka hiçbir yerde geçmediğini ve Varro zamanında *Volumnia* boyundan birçok kişinin farklı eserlerde zikredildiğini öne sürüp doğru okumanın *Volumnia* olması gerektiğini savunur. Bkz: *Varro On The Latin Language*, ed. Roland Kent, s. 484-485.

⁷⁰ *Salii*, İkinci Roma kralı Numa Pompilius tarafından kurulan, tanrı Mars'a hizmet eden bir rahip topluluğu. (ç.n.)

⁷¹ Krates ve diğer ayrışım yanlıları.

⁷² Bkz. *Ling.* xiii.48.

salar) gibi belgisiz olanlar; *duae* (iki), *tres* (üç), *quattuor* (dört) gibi belgili olanlar. Buna dayanarak *hae Musae* (bu Musalar) dediğimiz gibi *unae bigae* (bir çift-atlı), *binae et trinae bigae* (iki ve üç çift-atlı) vd. deriz. Bu bağlamda *unae* (bir)-*uni-una* da *unus-una-unum* gibi anlamca tekildir.⁷³ Şeklen değişmelerinin sebebi bir grubun⁷⁴ doğrudan tekil nitelikli bir kavramı, diğer grubun⁷⁵ ise birleşerek tek bir yapı haline gelmiş olan bir kavramı işaret etmesidir. Son olarak *duo* (iki) ve *tria* (üç) nasıl ki çoğulsa, *bina* (çift) ve *trina* da (üçlü) çoğuldur.⁷⁶ [65] Üçüncü bir tür vardır ki şeklen tekilse de anlamda çoğuldur: *uter* (her iki)... Bunun çoğulu da *utrei* şeklindedir. Tekil olarak *uter poeta* (her iki şair), çoğul olarak *utri poetae* (her iki şair çifti) biçimini alır. Bu meseledeki tabii işleyiş böylece açıklandıktan sonra görülüyor ki bütün çoğul kelimelerin benzer bir tekil şekli olmalı değildir. İki ve ikiden büyük tüm sayılar çokluk ifade eder ve bunların her birinin tekil bir muadilinin bulunması mümkün değildir. İşte bu yüzden, “bir kelime tekilse o kelimenin çoğul bir muadili de olmak zorundadır” şeklindeki talepleri haksızdır.

XL. [66] Aynı şekilde *unguentum* (parfüm) kelimesinin *unguenta* (parfümler), *vinum* (şarap) kelimesinin *vina* (şaraplar) şeklinde çoğulları olduğu halde *acetum* (sirke) kelimesinin *aceta*, *garum* (balık sosu) kelimesinin *gara* şeklinde çoğullarının olmamasından hareketle benzeşimi reddedenler de ca-

⁷³ Zira *bigae* (çift-atlı) gibi anlamca tekil, şekilce çoğul bir kelimeyi niteleyen *unae* (bir) ve diğer üç cinsteki muadilleri ile bu sıfatın tekil şekli olan *unus*, mânâca tek bir şeyi niteledikleri için öz bakımından aynen tekilerdir.

⁷⁴ *Unus* (bir)-*una-unum*. (ç.n.)

⁷⁵ *Uni-una-una*. (ç.n.)

⁷⁶ *Bigae* (çift-atlı) gibi şeklen çoğul, anlamca tekil olan kelimelerde, eğer kelimenin ifade ettiği nesne birden fazla olacak şekilde nitelenecekse düz sayı sıfatı olan *duo* (iki), *tres* (üç) vd. yerine *bina* (ikişer), *trina* (üçer) gibi üleştirme sıfatları kullanılır.

hillik ediyorlar. Bunlar bu konuda nicelikten ziyade uzunluk ve ağırlık niteliğini haiz kelimelerde çoğulluk arıyorlar. Oysa *plumbum* (kurşun), *argentum* (gümüş) gibi madenlerde bir fazlalaşma meydana geldiğinde *plumba* (kurşunlar), *argenta* (gümüşler) değil, *multum plumbum* (çokça kurşun), *multum argentum* (çokça gümüş) deriz. Bu madenlerden imal edilen nesnelere ise *plumbea* (kurşundan vazolar), *argentea* (gümüşten vazolar)⁷⁷ diyebiliriz. [Çünkü *argenteum* (gümüşten), gümüş madeninin özünden farklıdır, bu madenin işlenerek aldığı şekli ifade eder. Gene eğer bir fincanı veya gümüşten yapılmış benzer bir şeyi ifade edeceksek *argenteum* deriz.] Bu nedenle *po-cilla argentea multa* (çok sayıda gümüş fincan) deriz, *argentum multum* demeyiz. [67] Tabiatında nicelikten çok ölçü içeriği bulunan şeyler de kendi içlerinde farklı cinslere ayrılıyorsa ve bunlar kullanımdaysa, bunların muhtelif cinslerinden hareketle *vina* (şaraplar), *unguenta* (parfümler) vb. çoğul şekiller de kullanılırlar. Mesela Khios, Lesbos vb. farklı yörelerde farklı şaraplar üretilir. Gene aynı şekilde günümüzde muhtelif çeşitleri olduğu için çoğulluk ifade edecek şekilde *unguenta* da (parfümler) denir. Benzer şekilde zeytinyağının (*oleum*), sirkenin (*acetum*) vb. şeylerin müşterek kullanımda çeşitleri varsa tıpkı *vina* (şaraplar) gibi bunların da *olea* (zeytinyağları), *aceta* (sirkeler) şeklinde çoğulları kullanılır. Hem farklı kullanımlarda aynı sözcükleri arıyorlar hem de ölçtüğümüz ve saydığımız şeylerin aynı şekilde söylenmesi gerektiğini düşünüyorlar. Gelgelelim yukarıdaki sebeplerden ötürü her iki durumda da benzeşimi yadsıma çabaları haksızdır.

XLI. [68] *Balneae* (hamam) şeklinde çoğulu kullanılan umumi yıkanma yerlerinin *balnea* şeklinde olması gereken tekil hali kullanılmaz. Bununla beraber hususi kullanımdaki yıkanma alanına tekilde *balneum* (banyo) deniyorsa da bunun

⁷⁷ Bu cümlede sadece *plumbea* (kurşundan) ve *argentea* (gümüşten) kullanılmıştır ancak cümlenin devamında bu sıfatların *vas* (vazo) kelimesini nitelediği açıkça bellidir.

çoğulu olan *balnea* da kullanımda değildir. Bu olgulara mahsuben de benzeşimi yadsırlar.⁷⁸ Bu olgulara cevap vermekten imtina edilmemelidir. Zira mesela *scalae* (merdiven)⁷⁹ ve *aquae caldae* (kaplıca) kelimeleri ekseriyetle doğru bir mantıkla çoğul şekilde adlandırılmıştır ve kullanımları itibarıyla tekil şekilleri yoktur veya bunun tam tersi söz konusudur. Evvela *balneum* (banyo) kelimesi Yunanca bir kelimedir. Şehir'e⁸⁰ ilk geldiğinde topluca oturulan bir yerdi. Bitişik iki yıkanma yeri vardı ve bunlardan biri erkeklere, diğeri kadınlara mahsustu. Aynı mantıkla her bir kişinin kendi evinde yıkandığı yere tekil olarak *balneum* (banyo) denmiştir ve bu yerden iki tane olmadığı için de *balnea* şeklindeki çoğulu teamüle girmemiştir. Hattâ bu yerin eski adı *balneum* da değil, *lavatrina* olarak teamüle girmiştir. [69] *Aquae caldae* (kaplıca) ifadesi mekânla ve bu mekânda fokurdayan suyla ilişkilidir. Sık sık gidilen yerler olarak kullanımımıza girmiştir. Bunlardan her biri belirli hastalıklara şifalıdır. Mesela Puteoli'deki, Tuscia'daki⁸¹ gibi çok sayıda muhtelif kaplıca kullanılır. Bu yüzden bunları tekilden ziyade çoğul kelimelerle adlandırmak daha uygun düşmüştür. Aynı şekilde *scalae* (merdiven) kelimesi *scando* (tırmanıyorum) fiilinden gelir ve her basamak teker teker tırmanılır. Eğer kelimenin kökeni aksini gösterdiği halde tekil olarak *scala* denseydi esas o zaman sorgulanmalıydı.

XLII. [70] Düşüşlerde bulunan benzeşimi de yadsırlar çünkü bazı isimler dikey-düşüşlere, bazı isimlerse eğik-düşüşlere sahiptir. Oysa kelimelerde bunların ikisi de bulunmalıdır derler. Bunlara da benzer şekilde cevap verilebilir. Tabiatında

⁷⁸ *Balneum* (banyo) kelimesi tekil kullanımda o-gövdeli, çoğul kullanımda a-gövdeli isimler gibi çekilir. Augustus döneminden sonra *balneumun* düzenli çoğulu olan *balnea* da kullanıma girmiştir.

⁷⁹ Bkz. *Ling.* ix.63.

⁸⁰ Yani Roma.

⁸¹ Tuscia, bugünkü Toscana bölgesi, aynı zamanda Etruria'nın bir başka adıdır. Bu bölgede *Aquae* adını taşıyan en az dokuz bölge bulunur.

ve kullanımında örtüşme olmayan durumlarda benzeşim yoktur...⁸² [71] Velez ki bir dikey-düşüş bir başka dikey-düşüşten bükülsün, bu kelimelerde dahi tastamam bir benzeşim aranmamalıdır. Gelgelelim bunlar da geçerli bir sebep olmaksızın ekseriyetle mantıktan bağımsız değillerdir. Mesela *Faustini* gladyatörleri... Son üç hecesi aynı olan birçok gladyatör topluluğu ismi vardır: *Cascelliani*, *Caeciliani*, *Aquiliani*... Bunların sırasıyla *Cascellius*, *Caecilius*, *Aquilus* isimlerinden; *Faustini*'nin de *Faustus* isminden mülhem olduğunu anlamışlardır.⁸³ Çünkü eğer *Faustini*, *Faustius*'tan mülhem olsaydı doğru şekli *Faustiani* olacaktı. Bazı kişiler de *Scipio*'dan hareketle yanlış şekilde *Scipionini* derler, doğrusu *Scipionarii* olmalıdır. Gelgelelim, dediğim gibi, bu tür *cognomen*lerden nadiren başka *cognomen*ler bükülür. Hem bunlar kullanıma dahi sokulmadığından bazıları şeklen tutarsızdır.

XLIII. [72] Aynı şekilde derler ki *stultus* (aptal) ve *luscus* (tek gözlü) kelimeleri benzer olduğu halde *stultus* (aptal) kelimesinin *stultior* (daha aptal)-*stultissimus* (en aptal) şeklinde dereceleri varken *luscus* (tek gözlü) kelimesinin *luscior-luscissimus* (en tek gözlü) şeklinde dereceleri yoktur ve bu türden birçok örnek mevcuttur.⁸⁴ Bunlara da aynı şekilde cevaben diyorum ki aptallığın dereceleri aşikârken, doğada hiçbir tek gözlü diğerinden daha tek gözlü değildir.

XLIV. [73] *Mane* (erken)-*manius* (daha erken)-*manissime* (en erken) dediğimiz halde aynı şeyi *vesper* (akşam) için niye söylemiyoruz sorusunu soranlara gelince...⁸⁵ Zamanlar için daha azlık (*minus*) ve daha çokluk (*magis*) söz konusu değildir, öncelik ve sonralık olabilir. Yani şöyle ki, ikinci saatten evvel gelen saat "ilk saat"tir, "daha çok saat" denmez. Lakin gene de

⁸² Sonraki pasajlar esas alındığında bu pasaj eksiktir.

⁸³ Gladyatör gruplarına isim olarak ekseriyetle sahiplerinin isminden hareketle oluşturulan sıfatlar verilirdi.

⁸⁴ Bkz. *Ling.* viii.75.

⁸⁵ Bkz. *Ling.* viii.76.

magis mane surgere (daha da erken uyanmak) tabiri kullanılır.⁸⁶ Erkenden uyanan ilk kişi, aynı şekilde erken uyandığı halde gene de kendisinden daha geç uyanan bir kişiye göre erken kalkmıştır. Günler günlerden daha büyük olamayacağı gibi, erkenlik de bir başka erkenlikten daha çok olamaz.⁸⁷ Zaten *magis* (daha çok) kelimesinin kullanımları da istikrarsızdır. Çünkü *magis mane* (daha erken) erken vakitteki önceliği, *magis vespere* (akşamın geç saati) ise akşam vaktindeki sonralığı işaret eder.

XLV. [74] Şu türden farklılıklarda da benzeşim yadsınır:⁸⁸ *Anus* (yaşlı kadın) ve *cadus* (testi) kelimeleri benzerdir. *Anus* (yaşlı kadın) kelimesinden *anicula* (küçük yaşlı kadın)-*anicilla* (yaşlı kadıncık) kelimeleri bükülür. *Cadus* (testi) kelimesinden ise böyle kelimeler bükülmez. Hakeza *piscina* (balık havuzu) kelimesinden de *piscinula*-*piscinilla* kelimeleri bükülmez.⁸⁹ Bunlara cevaben, bu türden kelimelerde benzeşim olduğu cevabını veriyorum. Önceden dediğim gibi, büyüklük her bir seviyede dikkat edilmesi gereken bir şeydir ve günlük kullanımda bir karşılığı olmalıdır. *Cistula* (küçük sanduka)-*cistella* (sandukacık) şeklinde *cista* (sanduka) kelimesinde; *catulus* (küçük köpek)-*catellus* (köpekçik) şeklinde *canis* (köpek)⁹⁰ kelimesinde görülen bu durum örneğin *ovis* (koyun) kelimesinde görülmez.⁹¹ Yani teamül birçok şeyi daha büyük ve daha küçük

⁸⁶ Bunun yerine aynı anlama gelen *multo mane* daha sık kullanılır.

⁸⁷ Bu cümlelerin burada mı yoksa “Yani şöyle ki... (*Itaque prius...*)” ile başlayan cümleden evvel mi geldiği tartışmalıdır.

⁸⁸ Bkz. *Ling.* viii.79.

⁸⁹ Bu cümledeki tüm bükünler farazi küçültme isimleridir. (ç.n.)

⁹⁰ Bu küçültme kelimeleri etimolojik olarak *canis*le (köpek) ilgili değildir.

⁹¹ Varro’nun yaşadığı dönem ve evvelinde koyun, keçi, davar ve atlar için küçültme isimleri kullanılmamıştır. Bunun istisnası bizzat Varro’nun kullandığı *equulus* (küçük at)-*equula* kelimeleridir.

olmak üzere ikiye böler.⁹² Mesela *lectus* (kanepe)-*lectulus* (kanepecik), *arca* (kasa)-*arcula* (kasacık) vb...

XLVI. [75] Bazı kelimelerde dikey-düşüşlerin, bazı kelimelerde eğik-düşüşlerin bulunmadığı ve buna binaen benzeşimin de olmadığı görüşüne gelelim.⁹³ Bu yanlıştır. *Frugis* (meyvenin)-*frugi* (meyveye)-*frugem* (meyveyi) ve *colem* (sapı)-*colis* (sapın)-*cole* (sapla) gibi kelimelerde dikey-düşüşün olmadığını; *Diespiter* (Iuppiter) kelimesinde *Diespitri*-*Diespitrem* şeklinde ve *Maspiter*'de (Mars) *Maspitri*-*Maspitrem* şeklinde eğik-düşüşlerin bulunmadığını söylerler. [76] Bunlara diyeceğim odur ki hem ilk saydıklarımın adlandırma-düşüşleri, hem diğer saydıklarımın eğik-düşüşleri vardır. Zira *frugis* (meyvenin) için doğal dikey-düşüş *frux* (meyve) iken, teamüle uygun olarak *avis* (kuş), *ovis* (koyun) dediğimiz gibi *frugis* (meyve) deriz.⁹⁴ Gene doğal olarak *colis* (sapın) kelimesinin adlandırma-düşüşü *cols* olsa da teamüle uygun olarak *colis* (sap) deriz ve bunların ikisi de benzeşimle uyum içinde olur. Çünkü teamülde olmayan düşüşleri mantık bakımından zaten olmaları gerektiği gibiyken, şimdilerde teamülde olan düşüşleri dahi benzer birçok kelimedeki benzeşimle örtüşür. Bu kelimeler çoğuldan tekile geçerken ağızdan güçlkle çıkarlar. Mesela *oves* (koyunlar) şeklindeki bükünden tekil şekle dönerken, *I* harfinden azade şekilde *ovs* denmez, araya *I* eklenir ve ortaya çıkan kelime hem adlandırma hem soy-düşüşü haline gelir: *Ovis* (koyun/koyunun), *avis* (kuş/kuşun) vb...⁹⁵ [77] Ayrıca

⁹² Daha büyük olan nesnenin kendisidir, daha küçük olansa onun küçültülmüş halidir.

⁹³ Bkz. *Ling.* viii.49.

⁹⁴ Elimizdeki metinlerde *frux* (meyve) şeklindeki tekil *nominativus* müşahade edilebilirken *frugis* şeklinde bir tekil *nominativus* çekimine rastlanmamaktadır.

⁹⁵ Varro'nun doğal tekil *nominativus* çekimi olarak telakki ettiği *cols* (veya *cauls*), Latincenin fonetik yapısı bakımından varolması pek mümkün olan bir kelime değildir. Tekil *Genetivus* çekimi *colis* olan bir kelime

eğik-düşüşlerdeki *Diespitri-Diespitrem* kullanımlarını niçin yoksaydıklarını anlamıyorum. Bunların *Diespiter'e* nazaran temülde daha az bulunmasından başka bir sebep yok. Gene de bu sav kıymetsiz. Zira yaygın olmayan düşüş de yaygın olan düşüş kadar geçerlidir. Fakat düşüşler dizisinde bazı kelimelerin adlandırma-düşüşüne, bazı kelimelerinse eğik düşüşlerden herhangi birine sahip olmadığını farzedelim. Bu durumda dahi hiçbir şey benzeşim mantığının varlığını kadük kılamaz. [78] Mesela bazı heykellerde kafa yahut başka bir organ eksik de olsa diğer unsurlarda benzeşimin varlığı aynı ölçüde devam edecektir. Buna benzer şekilde kelimelerde de bazı düşüş formları kaybolabilir. Tabii ki kaybolan şey tabiat ve teamül desteklediği sürece tekrar kurulabilir ve yerine konabilir. Bunun yapılmışını da şairlerin eserlerinde hiç görmüyor değiliz. Mesela Naevius'un *Clastidium*'undaki şu kesit:

Vita insepulta laetus in patriam redux (Gömülmemiş bir yaşımda mutlu, vatanına geri getirilmiş).⁹⁶

XLVII. [79] *Strues* (yığın), *Hercules*, *homio* (insan) şeklindeki dikey-düşüşleri de aynı şekilde yadsıyorlar. Onlara göre, ben-

ya ünsüz gövdeli olup gövde sonunda *-l* sesini bulunduracaktır ya da i-gövdeli olacaktır. Eğer ünsüz gövdeli ise *cols* şeklinde bir kelimenin var olması düşük ihtimaldir. Çünkü akıcı seslerle (r, l) biten ünsüz gövdeliler çok büyük oranda asigmatiktir, sonlarına *-s* sesi gelmez.. Eğer i-gövde-liyse gövdesi *coli-* olacaktır. Bu durumda da gövde ünlüsünün düşmesi için ancak *-i* sesinden önceki ünsüzün diş (d, t), dudak (b, p) veya arka damak (k, g) ünsüzü olması, bunların da ekseriyetle akıcı ve nazal ünsüzlerle öncelenmesi gerekir. Sigmatik olan, yani sonuna *-s* sesini alan olan bu tür gövdeler ancak bu durumda içses düşmesine uğrayabilirler. Halbuki kurgusal *cols* kelimesinde bunların hiçbirisi yoktur. Dilbilimsel olarak böyle bir kelimenin olması neredeyse mümkün değildir. (ç.n.)

⁹⁶ Naevius'un bu fragmanından başka hiçbir yerde *redux* şeklinde bir tekil *nominativus* çekimine rastlanmaz.

zeşim var olsaydı *Hercul*, *strus*, *homen* denmeliydi.⁹⁷ Bu isimler benzeşimin var olmadığını değil, bu kelimelerdeki eğik-düşüşlerin düzeninden ortaya çıkan bir başlarının⁹⁸ olmadığını gösteriyor. Aleksandros'un (Büyük İskender) heykeline Philippos'un başını koyduğunda heykeldeki tüm unsurların uyuşması gibi, Aleksandros'un organlarına uygun bir başka baş koyduğunda da aynı şekilde uyumlu olmaz mı? Biri bir *tunica* diyecek olsun. Bu *tunicanın* bir şeridini günlük kullanıma uygun şekilde dar, bir şeridini geniş tutarsa her iki şerit de kendi modelleri bazında benzeşime sahip olur.⁹⁹

XLVIII. [80] Kimileri *cupressus* (selviler), kimileri *cupressi* diyor;¹⁰⁰ kimileri *ficus* (incir), *platanus* (çınar) ve birçok farklı ağaç türünün bazılarını US bitimli olarak, bazısını EI bitimli olarak söylüyor diye de benzeşimin var olduğunu reddediyorlar. Bu yanlıştır. *E* ve *I* söylenmelidir.¹⁰¹ *Fici* (incirler) kelimesi, *nummi*¹⁰² kelimesi gibidir, *nummis* ve *ficis* (incirlere), *nummorum* ve *ficorum* (incirlerin) bükünlerinden bu anlaşılmaktadır. *Ficus* çoğul olsaydı *manus* (el) gibi bükülürdü.¹⁰³ *Manibus* (elle-

⁹⁷ Bunların tekil *genetivus* çekimleri *Herculis* (*Hercules*'in), *struis* (öbeğin), *hominis* (insanın) şeklindedir. Bu çekimler *animalis* (canlının), *suis* (domuzun), *nominis* (ismin) çekimleriyle benzediği için, benzeşim karşıtları bunların tekil *nominativus* çekimlerinin de aynı şekilde *Hercul*, *strus*, *homen* olması gerektiğini düşünürler.

⁹⁸ Yani tekil *nominativus*.

⁹⁹ Senatörler geniş, süvariler dar şeritli *tunica* giyerlerdi. Haliyle bir *tunica* da bir dar, bir geniş şerit olması benzeşim mantığına aykırı bir durum değildir.

¹⁰⁰ İki form da kullanımdadır. İlki u-gövdeli, ikincisi o-gövdeli isimlerdendir.

¹⁰¹ Yazımda her ne kadar *-i* bitimli görünse de Varro bu tekil *genetivus* bitimini istikrarlı bir şekilde *-ei* olarak telaffuz edercesine yazmaktadır.

¹⁰² Romalılardaki bir para birimi. *Sesteritus* ile özdeşleştirilse de tam olarak neyi kastettiği belirsizdir.

¹⁰³ U-gövdeli isimlerde çoğul *nominativus* çekimleri *-us* ile biter. O yüzden *ficus* (incir) kelimesinin u-gövdeli isimler grubuna ait olamayacağı fikrini anlatıyor. (ç.n.)

re) dediğimiz gibi *ficibus* (incirlere), *manuum* (ellerin) dediğimiz gibi *ficuum* (incirlerin) derdik. Gene *manos* değil de *manus* (elleri) dediğimiz gibi *ficos* (incirleri) da demez, *ficus* derdik.¹⁰⁴ Teamüldeki tekil eğik-düşüşler de *fici* (incirin)-*fico* (incire) şeklinde olmazdı. Nasıl ki *mani* değil de *manus* (elin) diyorsak, nasıl ki *mano* değil de *manu* (elle) diyorsak onu da öyle бүkerdik. [81] Ayrıca Lucilius'un şu yazdığını benzeşimin niçin olmadığına dair bir cevap nevinden sayarlar:

Decusis (10 *as*),
Decusibus (10 aslık) ya da.¹⁰⁵

Bunlar da hatalıdır. Lucilius'un aklını karıştıracak bir şey yoktu. Çünkü bunların ikisi de doğrudur. *Astan centussise* (100 *as*) dek sayılar paranın değerini ifade eder.¹⁰⁶ Tüm düşüşlerinin bitimleri de *dupondiustan* (2 *as*) itibaren alınan sayısal değerle sınırlıdır. *Dupondius* (2 *as*) birçok kişi tarafından hem *dupondius* (2 *as*) hem de *dupondium* olarak –tıpkı *gladium* (kılıç) ve *gladius* gibi– iki türlü söylenir.¹⁰⁷ *Tressisin* (3 *as*) eril çoğulu *tresses* şeklindedir ve “*his tressibus confido* (Bu 3 asa güveniyorum)” cümlesindeki gibi bir бүkünү vardır. Tekil olarak da “*hoc tressis habeo* (bu 3 asa sahibim)” ve “*hoc tressis confido* (Bu 3 asa güveniyorum)” örnekleri verilebilir. Bu böyle *centussise* (100 *as*) dek gider. Sonrasında sayılar paraları ifade etmemeye başlar. [82] Paraları ifade eden kelimelerde yer almayan sayılar *quattuor-*

¹⁰⁴ U-gövdeli isimlerde çoğul *accusativus* çekimleri -*us* ile, *ficusun* da (incir) mensup olduğu o-gövdeli isimlerde ise -*os* ile biter. (ç.n.)

¹⁰⁵ *As*, bronzdan yapılmış Roma sikkesi. Kelime anlamı olarak yalnızca para birimini değil, bir ölçü birimini veya bazen yalnızca 1 (bir) sayısını da karşılardı. *Decussis* 10 aslık bir para birimidir. Lucilius'un bu dizele-
rindeki tek S'li yazım büyük ihtimalle daha eski dönemlerden kalmadır.

¹⁰⁶ Birleşik kelimedeki ilk bileşen olarak. *Centussis* (100 *as*) < *centum* + *assis*, *tressis* (3 *as*) < *tres* + *assis* vd. (ç.n.)

¹⁰⁷ Bu durumda biri eril, biri yansızsız olmak üzere iki cinsten söylenmesi söz konusudur. (ç.n.)

dan (dört) *centuma* (100) dek üçlü bir forma sahiptir.¹⁰⁸ *Quattuor* (dört) hem eril hem dişil hem yansız cinsten aynı şekilde kullanılır. *Mille* (1.000) gelince dördüncü olarak tekil yansız bir içerik eklenir.¹⁰⁹ Bu yansız içerik *mille denarium* (1.000 *denarium*) ifadesindeki gibi kullanılır.¹¹⁰ Bunun çoğulu da *milia denarium* olur.¹¹¹ [83] Yani benzeşimle alâkalı olan mesele her kelimenin benzer şekilde kullanılması değil, her birinin kendi türü çerçevesinde benzer bükülmesidir. Haliyle *as*, *dupondius* (2 *as*) ve *tressis* (3 *as*) niçin orantılı kullanılmadığını sorgulamak ahmakçadır. *As* basittir, *dupondius* (2 *as*) ise kurulmuştur zira 2 *as* ağırlığındadır. *Tressis* de (3 *as*) üç *aesten* (*as*) oluşur.¹¹² Eskiler *as* yerine bazen *aes* kelimesini kullanırlardı. 1 *as*ı tutup “*hoc aere aeneaque libra* (bu *aes* ve 1 *libralık*¹¹³ bakır ile)” diyebiliriz ve “*mille aeris legasse* (1.000 *aes* miras bırakmıştı)” şeklinde bir cümle kurabiliriz. [84] Değil mi ki *tressisten* (3 *as*) *centussise* (100 *as*) dek sayılar aynı türden bir birleşime sahipler, o zaman aynı türden de bir benzeşime sahip olurlar. *Dupondius* (2 *as*) ise farklı olduğundan, olması gerektiği gibi farklı bir düzene sahiptir. Aynı şekilde *as* ise basit ve ilksel olduğu için hem bir (1) sayısını ifade eder hem de belgisiz çoğul bükünleri vardır.

¹⁰⁸ Yani buradaki teoriye göre, Latince *unus* (bir), *duo* (iki), *tres* (üç) kelimelerinin çekimli olmasının ama *quattuor*dan (dört) *centuma* (100) kadarki sayıların çekimsiz olmasının sebebi, *unus* (bir), *duo* (iki), *tres* (üç) kelimelerinin para birimlerinde bileşik kelimenin bir parçası olarak kullanılmasıdır. (ç.n.)

¹⁰⁹ *Mille* (1.000) yalnızca üç cinsi de haiz bir sıfat değil, aynı zamanda yansız cinsten bir isimdir. Varro döneminde sıfatlar isimlerden ayrı sayılmıyordu. *Mille* (1.000) bu haliyle dörtlü bir işleve sahip olur.

¹¹⁰ *Denarium* bu öbekte çoğul *genetivus* halindedir. *Mille* (1.000) cinsiz bir isim olarak bir *genetivus* ile kullanılır. *Mille denarium*, yani “*denarius*ların bini/1.000 *denarius*.”

¹¹¹ *Denarius* Roma’da bir para birimi, Eski Yunan *drakhmesinin* (δραχμή) muadilidir.

¹¹² *Tressis* (üç *as*) kelimesinin kuruluşunda *aes* değil, *as* vardır.

¹¹³ *Libra*, Roma’da bir ölçü birimi, yaklaşık 453 grama denktir.

Belgisiz çoğul *as* için *asses* (aslar) deriz. Ne zaman ki *asin* belgili kullanılması gerekir,¹¹⁴ o zaman *dupondius* (2 *as*), *tressis* (3 *as*) ve bunlara benzer kelimeler kullanıma girer.¹¹⁵ [85] Bana öyle görünüyor ki belgililik ve belgisizlik farklı bir tabiat üzere olduklarından ikisinin de aynı şekilde ifade edilmemesi gerekir. 1.000'lerdeki belirli bir sayının eklendiği bir kelimede diğer kelimelerden daha farklı bir ifade şeklinin olması daha çok bundan dolayıdır. Zira *mille denarium* (1.000 *denarius*) denir, *mille denariorum* denmez.¹¹⁶ *Duo milia denarium* (2.000 *denarius*) denir, *duo milia denariorum* denmez. Eğer *denarius* dikey-düşüşte olsaydı ve belgisiz bir çoğulluğu ifade etseydi, o zaman soy-düşüşünde *denariorum* olarak kullanılması gerekirdi. İlaveten bu kaidenin yalnızca *denarii* (*denariuslar*), *victoriati* (*victoriatuslar*),¹¹⁷ *drachmae* (*drachmalar*) ve *nummi* kelimelerinde¹¹⁸ değil, *viri* (adamlar) kelimesinde de olması iktiza eder. Örneğin *iudicium triumvirum* (*triumvirinin* yargısı),¹¹⁹ *iudicium decemvirum* (*decemvirinin* yargısı),¹²⁰ *iudicium centumvirum* (*centumvirinin* yargısı)¹²¹ ifadelerini kullanırız;

¹¹⁴ Bu bağlamda sayı belirtecek şekilde. (ç.n.)

¹¹⁵ Bu durum sadece paralar için geçerli değildir. Romalılar bu küçük sayıları yıllar veya saatler için de kullanmazlardı. Örneğin *sex anni* demez, *sexennium* (altı yıllık) derlerdi. Gene örneğin *duo dies* değil, *biduum* (iki günlük) kullanılırdı.

¹¹⁶ *Denarium* arkaik çoğul *genetivus*, *denariorum* ise o dönemde kullanılan çoğul *genetivus* çekimleridir. Ağırlık ve ölçü birimlerinde arkaik yapı korunmuş görünmektedir.

¹¹⁷ Yarı *denarius* değerinde, üzerinde *victoria* (zafer) kelimesindeki V harfinin basılı olduğu gümüş bir Roma sikkesi.

¹¹⁸ Hepsi parayla ilgilidir. (ç.n.)

¹¹⁹ *Triumviri*, o dönemde nezarethanelerden ve infazlardan sorumlu üçlü heyet. (ç.n.)

¹²⁰ *Decemviri*, o dönemde hürriyet ve yurttaşlıkla alakalı meselelere bakan daimi 10'lu heyet. (ç.n.)

¹²¹ *Centumviri*, o dönemde genellikle miras davalarına bakan, sivil hukuktan sorumlu 100'lü heyet. (ç.n.)

triumvirorum, decemvirorum, centumvirorum demeyiz.¹²² [86] Eski sayıların da benzeşimi vardır. Çünkü hepsi için bir adet kural, iki perde,¹²³ üç adet basamak, altı adet onluk olgu mevcuttur ve bunların her biri kendi aralarında karşılık bulurlar.¹²⁴ Sözüünü ettiğim bir adet kural, dokuz sayısıdır. Çünkü birden dokuza geldiğimizde tekrar bire ve dokuza döneriz.¹²⁵ Buna binaen 90 ve 900 de dokuzlu doğalarından ötürü o tek kurala bağlıdır. Sekizlilerden gerisin geri gelindiğinde ise birliğe rastlanır.¹²⁶ [87] İlk perde 1'den 900'e, ikinci perde 1.000'den 900.000'e kadardır. Çünkü hem 1, hem 1.000 tekil isimlerle adlandırılırlar. *Hoc unum* (bu bir), *haec duo* (bu iki) dediğimizce *hoc mille* (bu 1.000), *haec duo milia* (bu 2.000) deriz ve iki perdede de arada kalan tüm sayılar bu mantıkla çoğul kulla-

¹²² *Denarium* ve *virum* (adamların) arkaik çoğul *genetivus, denariorum* ve *virorum* (adamların) ise o dönemde kullanılan çoğul *genetivus* çekimlidir. Ağırlık ve ölçü birimlerinde ve belli başlı ifade biçimlerinde arkaik yapı korunmuş görünmektedir. Varro'nun benzeşimcisi ise arkaik çoğul *genetivus* çekimlerini benzeşim mantığının yarattığı bir farklılık olarak yansıtır. (ç.n.)

¹²³ Tiyatro terimi olarak *actus*. (ç.n.)

¹²⁴ Burada bahsi geçen sayılar konusuna dair önceki kitaplarda herhangi bir atıf yok. Antonella Duso, bu meselenin Varro'nun özel bir eğilimi olduğu kanaatinde. Duso'ya göre konudan saparak sayılar konusuna giren bu pasajda Varro'nun matematik ilgisi ve yazarın üzerindeki Pythagorasçılık etkisi birlikte görülüyor. Hieronymus'un, Varro'ya ait eserlerin başlıklarını listelediği katalogta da sayılara dair birçok başlık bulunuyor. Hattâ Aulus Gellius'tan menkul, bugün kayıp olan *Hebdomades* adlı eserinde Varro, yalnızca yedi sayısının özelliklerini anlatmıştır. Duso'nun bir diğer vurguladığı nokta da Varro'daki bu aritmetik ilgisinin Posidonius ve Aşkelonlu Antiokhos aracılığıyla oluşmuş olabileceğidir. Bkz. Antonella Duso, "M. Terenti Varronis De Lingua Latina IX," *Spudasmata*, C.167, Hildesheim; Zürich; New York, Georg Olms Verlag, 2017, s. 212-213. (ç.n.)

¹²⁵ Dokuzdan sonra on gelir, iki basamaklı sayılarda 90, ardından 100; üç basamaklılarda 900, ardından 1000 v.dv..

¹²⁶ Bu da bir kural oluşturmaz.

nılır. İki perdede de birden dokuza kadarki basamaklar birliktir. 10'dan 90'a kadarki basamaklar onluktur. 100'den 900'e kadarki basamaklar yüzlüktür. Böylece üç basamakta altı adet onluk grup oluşur.¹²⁷ Bunların üçü 1.000'li sayılarda, üçü daha küçük sayılardadır. Eskiler bu sayıları yeterli görmüştür. [88] Ardılları da bunlara üçüncü ve dördüncü bir perdeyi ekleyip *deciensten* (1.000.000)¹²⁸ ve *deciens miliensten* (1.000.000.000/bin milyon)¹²⁹ başlayan kelimeler icat etmişlerdir. Bu kelimeler evvelki sayılarla mantık birliğine sahip olmasalar da mevzu-bahis benzeşime de zıt değildir. *Deciens* de (1.000.000) tıpkı *mille* (1.000) gibi kullanılır. İkisinde de düşüşler yoktur.¹³⁰ *Hoc mille* (bu 1.000)..-*huius mille* (bu 1.000'in) dediğimiz gibi *hoc deciens* (bu 1.000.000)-*huius deciens* (bu 1.000.000'un) deriz. Ayrıca *mille* (1.000) zaten çokluk da belirttiğinden onun önüne çokluk belirten sıfatlar koymayız. Aynı durum *deciens* (1.000.000) için de geçerlidir.

L. [89] Birden fazla anlama sahip kelimelere *homonymia* (ὁμωνυμία, eş sesli) derler ve bu kelimelerde aynı başlangıçtan¹³¹ hareketle farklı eğik düşüşlerin bükülmesi benzeşimce uygun-suz değildir. Mesela bir insanı ifade edeceksek *Argus*¹³² deriz. Eğer bir kasabanın adını doğrudan Yunanca olacak şekilde veya Yunancaya uygun biçimde söyleyeceksek *Argos*¹³³ deriz. Bunun

¹²⁷ Altı adet onluk gruptan kasıt 1-9, 10-90, 100-900, 1.000-9.000, 10.000-90.000, 100.000-900.000 aralıklarıdır. (ç.n.)

¹²⁸ *Deciens*, *decies centena milia* (100.000'in 10 katı) ifadesinin eksiltili halidir.

¹²⁹ *Deciens miliens*, *decies milies centena milia* (100.000'in 10.000 katı) ifadesinin eksiltili hali, yani 1.000.000.000/bir milyardır.

¹³⁰ Düşüşleri yoktur derken yalnızca tekil *nominativus* çekimleri vardır demek istiyor. İsim çekimlerinde şekil esas alındığı için kullanımda ne anlama gelirse gelsin şeklen çekimsizdir. (ç.n.)

¹³¹ Yani tekil *nominativus*.

¹³² Bu eril bir tekil *nominativus* çekimidir.

¹³³ Bu yansımsız bir tekil *nominativus* çekimidir.

Latincedeki ifade ediliş şekli ise *Argi'*dir.¹³⁴ Gene benzer şekilde eğer aynı kelime hem bir ismi hem de fiili ifade edecekse, düşüşlerde ve zamanlarda farklı biçimde bükülecektir. Mesela *Meto* isminden *Metonis* (*Meto'*nun)-*Metonem* (*Meto'*yu) düşüşleri, *meto* (biçmek) fiilinden *metam* (biçeceğim)-*metebam* (biçiyordum) zamanları bükülür.

LI. [90] Aynı seslerden çok sayıda farklı kelime bükülür ve buna *synonymia* (συνωνυμία, eş anlamlı) derler. Mesela *Alcmaeus*¹³⁵ ve *Alcmaeo*; *Geryon*, *Geryoneus* ve *Geryones* vb.¹³⁶ Bu durumda da benzeşimi yadsıyorlar. Bazı kişilerin, bu türden isimlerdeki düşüşleri kusurlu bir biçimde değiştirmesi benzeşimde değil, bunları yanlış kullananlarda hata aramayı gerektirir. Her bir kişi hangi başlığı esas alıyorsa onunla ilintili olan düşüşleri gözetmeli, ayrıca dikey-düşüşte *Alcmaeus* dedikten sonra *Alcmaeoni* ve *Alcmaeonem* düşüşlerini kullanmamalıdır. Bu bükünleri birbirine karıştırırsa ve benzeşimi gözetmezse de ayıplanmalıdır.

LII. [91] Aristarkhos'un *Melicertes* ve *Philomedes* isimlerinin aynı olduğunu reddetmesini de yadsıyorlar.¹³⁷ Aristarkhos'a göre birinin seslenme düşüşü *Melicerta*, diğerininki *Philomedes* olduğu için bunlar farklı türden kelimelerdir. Aynı şekilde *lepus* (tavşan) ve *lupus* (kurt) da farklı türden kelimelerdir zira birinin seslenme-düşüşü *lupe* (ey kurt!), diğerininki ise *lepus* (ey tavşan!) şeklindedir. Buna benzer biçimde *socer* (kayınbaba) ve *macer* (eğilim) de farklıdır çünkü birinin değişimi üç heceli *soceri* (kayınbabanın), diğerininki iki heceli *macri*

¹³⁴ Bu eril bir çoğul *nominativus* çekimidir.

¹³⁵ *Amphiarus* ve *Eriphyle*'nin oğlu. Babasının emriyle annesini öldürmüştür çünkü annesi onu, ölümün mukadderat olduğu bir savaşa hileyle yollamıştır.

¹³⁶ *Geryon* ve *Geryones* Latincede bulunur. Eski Yunanca bu üç şekli de bünyesinde barındırır. *Geryones*, *Hercules*'in alt edip davarlarını çaldığı üç bedenli canavar.

¹³⁷ Bkz. *Ling.* viii.68.

(eğilimin) şeklinde olur. [92] Gerçi bunun cevabını yukarıda yün konusundan bahsederken vermiştim.¹³⁸ Burada ise ekleyeceğim şey şudur: Kelimelerdeki benzerlik yalnızca zahirî değildir. Onlarla birlikte, genelde gözden ve kulaktan kaçan bağlı bir güç ve kudret vardır. Öyle ki birbirine görünüşte benzeyen iki elmanın benzer olduğunu, farklı tatlarından ötürü reddederiz. Gene aynı görünüşteki atların benzer olduğunu yadsırız. Zira bunlar baba tarafından farklı türlerdir. [93] İnsan ticaretinde eğer birinin yurdu diğerinden daha üstünse onu daha çok paraya satın alırız.¹³⁹ Hattâ buna benzer hiçbir ticarete de benzerlikleri yalnızca şekil bazında değerlendirmeyiz, başka özelliklere de bakarız. Örneğin at alırken yaşına, eşek alırken peydahladığı sıpaların özelliklerine, meyvelerde ise tadına bakarız. Bu yüzden bir kişi kelimelerin benzerliklerinde de bu tür bir yol izlediğinde ayıplanmamalıdır. [94] Bu sebepten nasıl ki benzerlikleri ayırt etmek için bazen zamirler esas alınırsa biz de aynı şekilde bazı düşüşleri esas alalım. Mesela bunların içinden yansız *nemus* (koru) ve eril *lepus* (tavşan) kelimelerini *hic lepus* (bu tavşan) ve *hoc nemus* (bu kuru) olarak kullanırız: Bunlar ayrışır ve biri *hi lepores* (tavşanlar), diğeri *haec nemora* (korular) şeklinde söylenir. Aynı şekilde eğer haricî bir şey esas alınacaksa ve esas alınacak şey benzerliğin derinlemesine kavranmasını sağlayabilecekse, bu şeyin kendi doğasından çok uzaklaşmamış olması gerekir. Mesela iki manyetik taşın birbirine benzer tabiatta olup olmadığını anlamının, dışarıdan küçük bir demir parçasının bu taşlara yaklaştırılması dışında bir yolu yoktur. Böylece benzer taşlar benzer biçimde, farklı taşlar farklı biçimde yönlenecektir. [95] İsimlerin benzeşimi ile ilgili her konuda yeterince açıklama yapıldığı kanaatindeyim. Öyle ki benzeşim hilafına söylenen her söze cevap bu kaynaklardan bulunabilir. **LIII.** Zaman bildiren kelimelerin¹⁴⁰ mantığı-

¹³⁸ Bkz. *Ling.* ix.39.

¹³⁹ Örneğin Kapadokyalılar köle pazarında yok pahasına satılırdı.

¹⁴⁰ Yani fiiller. (ç.n.)

na gelince, bunların dört özelliği vardır: Zaman, şahıs, cins,¹⁴¹ aksam...¹⁴² Bunların hepsi tek tek kusurlu bulunduğu için tek tek cevap vereceğim.

LIV. [96] Evvela *legi* (okudum)-*lego* (okuyorum)-*legam* (okuyacağım) örneklerinden hareketle zamanların benzeşim içermediği meselesi... Bunlardan *legi* (okudum) bitmiş bir eylemi, geri kalan *lego* (okuyorum)-*legam* (okuyacağım) ise başlayan veya başlayacak bir eylemi ifade ettiği için bu reddiye haksızdır. Zira, aynı cinsten ve taksimden hareketle, bizzat esas alınan fiil hem *discebam* (öğreniyordum)-*disco* (öğreniyorum)-*discam* (öğreneceğim) şeklinde bitmemiş; hem de *didiceram* (öğrenmiştim)-*didici* (öğrendim)-*didicero* (öğrenmiş olacağım) şeklinde bitmiş zamanları ifade edecek şekilde bükülebilir. LV. Buradan hareketle fiillerdeki mantık uyuşmasını bilmek mümkündür. Gelgelelim fiilleri üç zamandan ibaret saymak isteyenler bunu cahilliklerinden yapıyorlar; [97] Aynı şekilde *amor* (seviliyorum)-*amabor* (sevileceğim)-*amatus sum* (sevildim) şeklindeki kullanımlarımızdan ötürü benzeşimi yadsıyanlar da bu cehaletten paylarını alıyorlar. Onlara göre bir fiilin aynı bükün dizisinde iki basit, bir birleşik şekli olmamalıdır. Ayrıca fiilleri tek bir tür bölümlmeden hareketle dizersen, bunlar kendi aralarında ayrılmayacaktır. Zira, bütün fiiller için, bitmemiş bir eylemi anlatanların hepsi benzer şekilde basit, bitmiş eylemi anlatanlarsa kendi içlerinde benzer şekilde iki kelimeden müteşekkil olacaklardır. Mesela *amabar* (seviliyordum)-*amor* (seviliyorum)-*amabor* (sevileceğim); *amatus eram* (sevilmiştim)-*amatus sum* (sevildim)-*amatus ero* (sevilmiş olacağım) ... [98] Doğru dizinin *ferio* (vuruyorum)-*feriam* (vuracağım)-*percussi* (vurdum) olduğunu söyleyenler de bu yüzden yanlış konuşuyorlar. Doğru dizi *ferio* (vuruyorum)-*feriam* (vu-

¹⁴¹ Benzer formlarda (fiil grupları) veya benzer görevlerde (kipler) bulunan fiillerden bahsediyor.

¹⁴² Bitmiş ve bitmemiş eylemleri ifade eden iki kısımdan, yani gövdelerden bahsediyor.

racığım)-*feriebam* (vuruyordum); *percussi* (vurdum)-*percussero* (vurmuş olacağım)-*percusseram* (vurmuştum) şeklindedir.¹⁴³ Buna binaen geri kalan zamanlarda da kusur bulan kişilere cevap verilebilir.

LVI. [99] Bütün fiillerin her iki kısımda da hece değişikliğine uğraması gerektiğini, yahut hiçbirinde değişiklik olmaması gerektiğini söyleyenler de aynı hataya düşmektedir. Mesela *pungo* (yaralıyorum)-*pungam* (yaralayacağım)-*pupugi* (yaraladım); *tundo* (çarpiyorum)-*tundam* (çarpacağım)-*tutudi* (çarptım) fiilleri örnek gösterilebilir. Bu noktada yanlış bir mukayeseye gidip bitmemiş bir eylemle bitmiş bir eylemi karşılaştırıyorlar. Çünkü eğer sadece bitmemiş eylemi esas alsalar, fiillerin başlangıcının değiştirilemez olduğu görünecektir. Mesela *pungebam* (yaralıyordum)-*pungo* (yaralıyorum)-*pungam* (yaralayacağım) bükünleri bu türden bükünlerdir. Bilakis bitmiş eylemler esas alındığında ise başının da sonunun da değiştirilebilir olduğu ortadadır. Mesela *pupugeram* (yaralamıştım)-*pupugi* (yaraladım)-*pupugero* (yaralayacağım) bükünleri de bu türden bükünlerdir.

LVII. [100] Gene *fui* (var idim)-*sum* (varım)-*ero* (var olacağım) fiillerinin mukayesesini de hatalı yapıyorlar. *Fui* bitmiş bir eylemi ifade eder, onun dizisi de olması gerektiği gibi bütün kısımlarıyla ona uyumludur: *Fueram* (var olmuştum)-*fui* (var idim)-*fuero* (var olmuş olacağım). Bitmemiş eylemi ifade eden ve şimdilerde *sum* (varım) şeklinde söylenen fiil bir zamanlar *esum* şeklinde söyleniyordu¹⁴⁴ ve bütün şahıslarda

¹⁴³ *Ferio* (vuruyorum) ile *percussi* (vurdum) aynı anlama gelen iki ayrı fiildir. *Ferio* (vuruyorum) yalnızca *infectum* (bitmemiş) gövdeli çekimlerde, *percussi* (vurdum) ise *perfectum* (bitmiş) gövdeli çekimlerde kullanılır. *Percussi*'nin (vurdum) *infectum* gövdeli çekimlerde görülmesi nadirdir. Varro'nun benzeşimcisi o yüzden bu iki fiili aynı fiil nevinden sayar.

¹⁴⁴ Argümanın sahilliği şüphelidir. Buna dair dilbilimsel bir kanıt da yoktur. Varro'nun benzeşimcisi (dolaylı olarak Varro) savını güçlendirmek adına bir biçim uydurmuş görünmektedir.

uyumluydu. Dizisi şöyleydi: *Esum* (varım)-*es* (varsın)-*est* (var); *eram* (vardım)-*eras* (vardın)-*erat* (vardı); *ero* (var olacağım)-*eris* (var olacaksın)-*erit* (var olacak). Bu türden geri kalan bükünlerin de benzeşimle uyuştuğunu göreceksin.

LVIII. [101] Bazı fiillerin üç şahsı ve üç zamanı olmadığı için benzeşimi yadsıyanlar da vardır. Bu reddiye, acemice bir reddiye olup bütün hayvanları bir örnek yaratmadığı için doğayı reddetmekle eş değerdedir. Eğer fiillerin bütün formlarında doğaları gereği üç zaman ve üç şahıs yoksa, bu fiillerin aynı sayıda aksamı da yok demektir. Bir emir verdiğimizde, doğası gereği yalnızca bitmemiş eylem kabilindendir. Ya hazır bulunan ya da huzurda bulunmayan birine emir veririz. Bu durumda ortaya üç emir şekli çıkar: *Lege* (oku)-*legito* (oku/okusun)-*legat* (okusun).¹⁴⁵ Hiç kimse bitmiş bir eylemin emrini veremez. Bilakis *lego* (okuyorum)-*legis* (okuyorsun)-*legit* (okuyor) gibi haber veren yapılarda¹⁴⁶ ise dokuz adet bitmemiş, dokuz adet bitmiş eylem ifade eden şekil vardır.¹⁴⁷

LIX. [102] Öyleyse sorgulama, bir cins¹⁴⁸ diğer cinsle uyumadığında değil, her bir şey kendi cinsine göre farklılık barındırdığında gereklidir. Bunlara yukarıda isimlerle alâkalı olarak bahsettiklerim de eklenecek olursa bütün problemler kolayca çözülecektir. İsimlerde dikey-düşüşün geri kalan düşüşler için temel olması gibi, fiillerde de temel, konuşan kişi ve mevcut zamandır: *Scribo* (yazıyorum), *lego* (okuyorum) vb... [103] Bu yüzden eğer fiillerde de isimlerde olduğu gibi bükün dizisinde temel alınacak unsur eksikse veya başka cinstense, benzeşimin niçin korunduğuna dair isimlerle alâkalı olarak söylediklerimiz

¹⁴⁵ Güncel dilbilgisinde ilk iki örnek doğrudan emir kipi, son örnekse Latinceye has *subiunctivus* kipi (yan kip) kapsamındadır. *Subiunctivus* kipi tek başına emir anlamını haizdir. Gene Türkçedeki dilek kipine yakın olsa da daha geniş bir kullanım alanı vardır. (ç.n.)

¹⁴⁶ Yani haber kipi.

¹⁴⁷ Varro bu noktada çoğul çekimleri esas almamıştır.

¹⁴⁸ Kip.

aşağı yukarı aynı ölçüde geçerlidir.¹⁴⁹ Aynı şekilde isimlerde de bir temel unsur olacaktır ve eğik-düşüşlerdeki bükün dizisinde değişim görülecektir. Bu değişimlere bakarak kelimelerin nereden hareketle büküldüğünün daha kolay anlaşılacağı varsayılır (zira dikey-düşüş bazen muğlaktır). Bu durumun aynı fiillerde de görülür. Mesela *volo* fiili, iki anlama gelir. Biri istemek, diğeri uçmaktır. Böylece *volo* fiilinden *volare* (uçmak) ve *velle* (istemek) bükünlerini anlarız.

LX. [104] Bazıları da hem geçmiş zamanda hem de mevcut zamanda *pluit* (yağmur yağıyor/yağdı) ve *luit* (çözüyorum/çözdüm) şekillerini kullandığımızı, oysa benzeşim uyarınca zamanların birbirlerinden farklılaşması gerektiğini ve bu yüzden benzeşimin geçersiz olduğunu söyler. Hatalıdır çünkü olan başka, düşündükleri başkadır. Geçmiş zamanda *U* sesini uzun tutarız ve *plüit* (yağmur yağdı), *lüit* (çözdüm) deriz.¹⁵⁰ Mevcut zamanda ise kısa olarak *pluit* (yağmur yağıyor), *luit* (çözüyorum) deriz. Örneğin Satış Kanunu'nda¹⁵¹ geçen *rûta caesa* (kazılıp çıkarılanlar ve kesip toplananlar) ifadelerinde *U* sesini uzun tutarız.

LXI. [105] *Sacrifico* (kurban ediyorum)-*sacrificor* ve *lavat* (yıkıyor)-*lavatur* ikililerinin aynı olduğunu düşünüp benzeşimi reddedenler var.¹⁵² Öyle olsun olmasın, benzeşimi bağlayan bir durum yoktur. Çünkü biri *sacrifico* (kurban ediyorum) dediğinde *sacrificabo* (kurban edeceğim) ile başlayan bükün dizisinde sabit kalacak ve *sacrificatur* veya *sacrificatus sum* bükünle-

¹⁴⁹ Bkz. *Ling.* ix.76.

¹⁵⁰ Eski bir ses hadisesidir. Zamanla *-u-* kısalmıştır.

¹⁵¹ *Lex Venditionis*. Bu yasa maddesine göre borcunu ödeyemez halde olan birinin arazisi satışa çıktığında, o kişinin önceden kazıp çıkardığı ve kesip topladığı ürünler satıştan muaf tutulurdu.

¹⁵² Bu fiillerin edilgen çekimleri de etken anlamlı olmakla beraber istikrarlı kullanımları yoktur. Bazen gerçekten edilgen bir anlamda kullanılabilirler. Bu reddiye bununla alâkalıdır.

rini kullanmayacaktır. Haliyle bu ikisi birbiriyle uyuşan iki dizi değildir. [106] Plautus'ta şu dizeler geçer:

Piscis ego credo qui usque dum vivunt lavant (İnanıyorum ki yaşadıkları sürece yıkanan balıklar),

Diu minus lavari quam haec lavat Phronesium (Phronesium'un yıkadıklarından çok daha az yıkanıyorlar).¹⁵³

Burada *lavant* (yıkıyorlar/yıkanıyorlar) ile *lavari* (yıkanmak) eşleşmiyor. Öyle olması için *lavarinin* (yıkanmak) sonundaki *I* sesi *E* olmalıydı. Benzeşim uyarınca *lavari* (yıkanmak) бүкүнү *lavanturla* (yıkanıyor) eşleşir. Hem eğer Plautus yahut müstensihler kusurluysa benzeşim değil, yazan kişiler ayıplanmalıdır. *Lavat* (yıkıyor/yıkanıyor) kullanımı da, *lavatur* (yıkanıyor) kullanımı da belirli konularda ayrı ayrı doğrudur. Mesela bir çocuğu dadısı yıkar (*lavat*), bir çocuk dadısı tarafından yıkanır (*lavatur*). Biz hamamda hem kendimizi yıkarız (*nos lavamus*) hem yıkanırız (*lavamur*). [107] Gelgelelim teamülde bu ikisinden biri yeterince yer bulur. Buna mukabil bütün bir beden söz konusuysa daha çok *lavamur* (yıkanıyoruz), bedenin parçaları söz konusuysa *lavamus* (yıkıyoruz/yıkanıyoruz) kullanılır. Mesela *lavo manus* (ellerimi yıkıyorum), *lavo pedes* (ayaklarımı yıkıyorum) vb. denir.¹⁵⁴ Bu yüzden hamamda *lavi* (yıkadım) denmesi doğru olmaz ama *lavi manus* (ellerimi yıkadım) doğru kullanımdır. Mekân olarak hamam söz konusuysa *lavor* (yıkanıyorum), *lautus sum* (yıkandım) ve bu dizideki бүкүнler takip edilmelidir. Bilakis örneğin *soleo* (alışkınım) fiilinin yapısı gereği бүкүн dizisinde Cato ve Ennius'un kullandığı gibi *solui* (alışkındım) şekli olmalı, genelin kullandığı *solitus sum* kullanılmamalı. Gene de bazı ufak konuşmalarda görülen bu türden

¹⁵³ Plaut. *Truc.* 322-323.

¹⁵⁴ *Lavo* (yıkıyorum) fiilinin etken kullanımı bir düz nesne istemekte, edilgen kullanımında ise dönüşlülük söz konusu.

sapmalara rağmen, yukarıda da dediğim gibi,¹⁵⁵ benzeşim daha az geçerli değildir.

LXII. [108] Benzeşimin reddine dayanak olarak sundukları bir diğer şeyse, benzer kelimelerden benzer kelimelerin bükülmemesidir. Örnek olarak *dolo* (yarıyorum) ve *colo* (sürüyorum) fiilleri... Birinden *dolavi* (yardım), diğerinden *colui* (sürdüm) fiilleri bükülür. Bu tip örneklerde, geri kalan bükünlerin daha kolay bulunması için genelde ilave birtakım şeyler esas alınır,¹⁵⁶ tıpkı Myrmecides'in bazı kısa eserlerinde olduğu gibi... O yüzden, zaman bildiren kelimeleri başka bir şahsa veya başka bir zamana göre bükülmeleri dışında ayırtırmak mümkün olmayabileceğinden, bunlardaki benzerlik sık sık karıştırılabilir. Verilen örneklerin benzer olmadığını anlamak için onları ikinci şahsa göre bükmek gerekir, ki bu durumda biri *dolas* (yarıyorsun), diğeri *colis* (sürüyorsun) olur. [109] Böylece fiillerin geri kalan formlarında, ikisi de kendine ait formu takip eder. Zaman bildiren kelimelerin ikinci tekil şahıs formunda son hece ya *AS* ya *ES* ya da *IS* şeklindedir ve bunlar benzerlikleri anlamak bağlamında ayırt edicidir. İkinci tekil şahıstaki benzeşim girdisi birinci şahsa nazaran daha kuvvetlidir çünkü farklılık birinci şahısta ortadan kalkmıştır. Mesela *meo* (gidiyorum), *neo* (dikiyorum) ve *ruo* (düşüyorum) fiillerinde bu durum müşahade edilir. Bunlardan birbirine benzemeyen farklı şekiller bükülür. *Meodan* (gidiyorum) *meas* (gidiyorsun), *neodan* (dikiyorum) *nes* (dikiyorsun), *ruodan* (düşüyorum) *ruis* (düşüyorsun) bükünleri çıkar. Bunların her biri kendi formundaki benzerliği muhafaza eder.

LXIII. [110] Ortaç (*participium*) adı verilen kelimelere dayanarak benzeşimi reddeden birçok kişi vardır. Bu haksız bir reddiyedir. Zira tek tek her fiilden *amaturus* (sevecek)-*amans* (seven)-*amatus* (sevilmiş) şeklinde üç ortaç çıkmak zorunda

¹⁵⁵ Bkz. *Ling.* ix.33.

¹⁵⁶ Bu hâlâ güncelliğini koruyan bir teamüldür. Latince bir sözlükte bir fiilin dört adet şekli verilir ki o fiilin tam olarak hangisi olduğu anlaşılsın.

değildir. *Amans* (seven) ve *amaturus* (sevecek) ortaçları *amo* (seviyorum) fiilinden; *amatus* (sevilmiş) ise *amor* (seviliyorum) fiilinden gelmiştir. Benzeşimin bu noktada dikte ettiği şey, bunların her birinin kendi cinsine uygun düşüşlere sahip olmalarıdır: *Amatus* (sevilmiş)-*amato* (sevilmişe); *amati* (sevilmişler)-*amatis* (sevilmişlere)... Dişil bükünlerde ise *amata-amatae*... *Amaturus* da (sevecek) aynı tip bükünlere sahiptir. *Amans* (seven) ise biraz farklıdır. Onun mensup olduğu cinsten bütün kelimeler, eril olsun dişil olsun, orantılılardır.

LXIV. [111] Bir önceki kitapta bulunan son sava gelince... Benzeşimin var olmadığını, çünkü benzeşim lehine yazanların ya birbirleriyle uzlaşma içinde olmadığını yahut üzerinde anlaştıkları şeylerin teamüldeki kelimelerden farklı olduğunu iddia etseler de bu iki sebep de ucuzdur. Öyleyse tıpta, müzikte ve birçok farklı konuda yazanlar farklı şeyler yazıyor diye, var olan bütün yetkinlik alanlarının reddedilmesi gerekecektir. Bunlar yazdıklarında bir konu üzerinde uzlaşmalarına rağmen doğa bunu reddediyorsa gene aynı tutumun izlenmesi gerekecektir. “Sanatın değil, sanatçının ayıplanması gerekir” sözündeki gibi, herhangi biri yazdığı şeyde doğru olanı görememiş diye doğru olan şeyin asla yazılamayacağı söylenemez. [112] Bazıları *monte* (dağda) ve *fonte* (pınarda)¹⁵⁷ diyorken bazıları *monti* ve *fonti* der. Bu şekilde, biri doğru diğeri yanlış olan iki tür kullanım varsa, bunlardan yanlış olanı kullanan kişi benzeşimi ortadan kaldırmaz, gelgelelim doğru kullanan kişi benzeşimin varlığına delildir. Bir kişi iki türlü kullanılan kelimelerde hata yapsa da, yanlış yoldan gitse de mantık ortadan kalkmaz. Buna benzer şekilde, bir kişi iki türlü kullanılmayan bir kelimayı, söylenmesi gerektiğinden farklı şekilde söylemek lazım geldiğini düşünüyor diyelim. Bu düşünce söze dair bilgiyi ortadan kaldırmaz, kişinin kendi bilgisizliğini açığa serer.

¹⁵⁷ Bkz. *Ling.* viii.66.

LXV. [113] Önceki kitapta benzeşim hilafına söylenenlere karşı sunulabilecek çözümlerden, elimden geldiğince kısaca bahsettim. Bu söylediklerinden hareketle istedikleri şeye, yani Latin lisanında ayrışımın bulunduğu yönündeki fikirlere ulaşılsa da gene hiçbir şey elde etmemişler demektir. Zira evrenin her parçasında iki türlü tabiat da vardır. Bir kısmında benzerlikler varsa diğer kısmında farklılıklar bulunur. Tıpkı canlılarda, mesela atta, boğada, koyunda, insanda farklılıklar bulunduğu gibi, bu canlı türlerinden birinin içinde birbirine benzeyen sayısız örnek vardır. Mesela balıklar âleminde mürana kurt balığından, o da dil balığından farklıdır. Gene mürana balığı taşemenden¹⁵⁸ ve birçok balık bir diğerinden farklıdır. Gelgelelim bundan çok daha fazla sayıda benzerlik müranaların, morinaların ve birçok farklı balık türlerinin kendi mensupları arasında bulunur. [114] Bu yüzden kelimelerin tasrifinde farklı kelimelerden doğan çok sayıda kelime varsa, bilakis buna mukabil benzer kelimelerden doğan daha fazla sayıda kelime bulunuyorsa, benzeşimin varlığı ikrar edilmelidir. Gene eğer teamül, yaklaşık bütün kelimelerde benzeşimin kullanılmasına cevaz veriyorsa, benzeşimi toplum olarak her şekilde, bireysel olaraksa genel teamülün hata sayacağı kelimeler dışında, gözetmek gerektiği kabul edilmelidir. Zira önceden de dediğim gibi,¹⁵⁹ bu konuda toplum başka, toplumdaki bir birey başka bir yol tutmalıdır. [115] Bunda hayret edecek bir şey de yoktur zira tek tek her bir birey aynı haklara sahip değildir. Mesela şairler hatiplere göre benzeşimi gözetmekte daha serbesttir. Bu kitap göstermeyi vaat ettiği şeyi gösterdiği için artık burada kesiyorum. Bundan sonraki kitapta kelimelerin bükün formları hakkında yazacağım.

¹⁵⁸ Taşemenler, çenesiz bir balık türü. Huniye benzer ağızları vardır. (ç.n.)

¹⁵⁹ Bkz. *Ling.* ix.5.

LATİN DİLİ ÜZERİNE

Kitap 10

CICERO'YA İTHAFEN DOKUZUNCU KİTAP BİTER. ONUNCU KİTAP BAŞLAR.

I. [1] Kelimelerin bükünleri bağlamında, konuşma öğretisinin farklılıkları mı yoksa benzerlikleri mi takip etmesi gerektiği birçokları tarafından sorulagelmiştir. Benzerlikten doğan mantığa benzeşim (*analogia*) denirken, bu mantığın aksine ise ayrışım (*anomalía*) adı verilmiştir. Bunlarla alâkalı olarak ilk kitapta¹ niçin farklılığın rehber kabul edilmesi gerektiğine, ikincisinde ise bilakis niçin benzerliğin önderliğinde buluşulması gerektiğine dair savları aktardım. Bu meselelerin temelinde yatan şey, lüzumlu olduğu halde hiç kimse tarafından ortaya konmamıştır. Meselenin nizamı ve doğası da açıklanmamış olduğu için bu konunun eşkâlini bizzat ben çıkaracağım. [2] Kelime bükünlerinin sınırlarını çizen dört konu hakkında kelimedeceğim. Benzer olan ve olmayan nedir? *Logos* (Λόγος) adı verilen mantık nedir? *Ana logon* (Ἀνὰ λόγον) denen orantı nedir? *Teamül* (*consuetudo*) nedir? Bu konulara dair anlatacaklarım benzeşimin ve ayrışımın nereden türediğini, ne olduğunu ne türden olduğunu açıklayacak.

¹ 8., 9. ve 10. kitapların oluşturduğu bütünün ilk kitabı.

II. [3] Evvela benzerlik ve farklılık üzerine konuşmak gerekir çünkü bunlar bütün bükünlerin temelindedir ve kelime mantığının sınırlarını çizerler. Benzer olan odur ki benzediği şeyde kendisindekine benzeyen çok sayıda özellik olsun. Tam tersi durumdaki şeyse farklı olandır. Benzer olan gibi, farklı olan da en az iki şeyden oluşur.² Çünkü başka bir şeye benzediği müddetçe hiçbir şey “benzer” niteliğini kazanamaz. Aynı şekilde kendisinden farklı olan bir başka örnek gösterilmediği sürece hiçbir şeye de “farklı” denemez. [4] Böylece insanın insana, atın ata benzediği söylenir de insanın ata benzediği söylenemez. Zira organlarının şekillerinin aynı olması bakımından insan insana benzer. Bu organlar insanları diğer hayvan türlerinden de ayırmaktadır. Aynı sebepten dolayı insanlar arasında da bir erkeğin bir erkeğe olan benzerliği, bir erkeğin bir kadına olan benzerliğinden daha fazladır. Çünkü ortak özellikleri daha çoktur. Bu bağlamda bir ihtiyarın bir ihtiyara olan benzerliği, bir çocuğa olan benzerliğinden fazladır. Hattâ ve hattâ neredeyse aynı dış görünüş özelliklerini taşıyanlar, aynı beden kompozisyonuna sahip olanlar da birbirlerine diğerlerinden daha çok benzerler. Yani nispeten daha çok benzer özelliğe sahip olanlar, “daha çok benzeyenler” olarak anılırlar. Bunun bir adım ötesinde ise tamamen aynı özelliklere sahip olanlar vardır. Zaten bunlara da “ikiz” yahut “tıpatıp benzer” denir. [5] Tabiatları bakımından şeylerin benzer, farklı ve dengede olmak üzere üçe ayrıldığı düşünülür. Yansız şeylere kimi zaman “benzer olmayan,” kimi zaman “farklı olmayan” muamelesi de yapılır. (Gelgelelim “benzer, farklı ve dengede” olmak üzere üçlü bir söz konusu olsa da ikili bir sınıflandırma da mümkündür. Öyle ki neyi kıyaslarsan kıyasla, bunların benzer yahut farklı olduğu sonucuna ulaşmış olursun.) Eğer dediğim nazardan bakılırsa şeylerin benzer veya farklı olduğu söy-

² Yani “benzer” ve “farklı” kavramlarının varlığı en az iki kelimeye bağlıdır. (ç.n.)

lenir. Eğer iki taraftan biri ağır basmıyorsa dengedelerdir. Mesela kıyasa tâbi 20 parçaya sahip iki nesne olsun. Bunlarda 10 parça aynı, 10 parça ise farklı olsun. Bu durumda benzerliğe de farklılığa da aynı oranda meyletmek mümkündür. Birçokları bu durumda mevzubahis şeyin tabiatını farklılık olarak niteler. [6] Tartışma nesneden ziyade kelime üzerinde olduğu için kelimeye daha çok ağırlık verilmelidir. Benzer neye denir, hangi parça için benzerlik öne sürülür? (Bu konu hakkında alışlageldik bir hata söz konusudur.) Nitekim bir insanın başka bir insana benzer organları olabilir. Buna dayanarak da benzer gözlere, ellere, ayaklara veya tümünden benzer bir bedene sahip olduğu söylenebilir. Gelgelelim aynı zamanda bilakis bu insan o insana benzemiyor da olabilir. [7] Kelimeler üzerinde dikkatlice durmak gerekir. Haliyle, benzerliğe sahip olduğu söylenen kelimelerin hangi kısımlarının benzerlik taşıması gerektiği, bu benzerliğin ne şekilde olması gerektiği gibi konular, aşağıda görüleceği gibi, oldukça yanıltıcı olabilecek konulardır. Dikkatsiz biri için birbirlerine *suis* (dikiyorsun) ile *suis* (domuzun) kelimelerinden daha çok benzeyen kelimeler var mıdır? Oysa bunlar benzer değildir. Biri *suere* (dikmek), diğeri *sus* (domuz) kelimesidir.³ Haliyle seslerinden ve hecelerinden hareket edersek benzer olduklarını kabul eder, sözün bölümleri bağlamında bakarsak farklı olduklarını görürüz. Çünkü birinin zamanı, diğerrinin düşüşü vardır. Zaten benzeşimler büyük oranda bu iki özellikle ayırt edilir. [8] Aynı şekilde birbirlerine yakından benzeyen kelimeler de sıklıkla benzer bir hataya düşürür. Mesela *nemus* (koru) ile *lepus* (tavşan) benzer görünürler çünkü ikisi de benzer dikey-düşüşlere sahiptirler.⁴ Gelgelelim bunlar benzer değildir. Benzer olmaları için belli başlı bazı özellikleri aynı olmalıdır. Bu özelliklerden biri isim cinsi bağlamında aynılıktır. Bu iki kelimede bu yoktur. *Lepus* (tavşan) eril, *nemus*

³ *Suis* şeklen hem *suere* (dikmek) fiilinin hem de *sus* (domuz) kelimesinin bir çekimidir. (ç.n.)

⁴ İkisi de *-us* ile biter ve aslında gövdeleri de aynı şekilleri alır. (ç.n.)

(koru) ise yansız cinstendir. Bu yüzden *hic lepus* (bu tavşan) ve *hoc nemus* (bu koru) deriz. Eğer aynı cinsten olsalardı ikisinin önüne de aynı belirticiler getirilirdi ve *hic lepus* (bu tavşan)-*hic nemus* veya *hoc nemus* (bu koru)-*hoc lepus* denirdi.⁵ [9] Bu yüzden kelimelerin bükünlerinde bir orantı olup olmadığını sorgulayan kişi, bu konuda benzerliklerin türlerini ve şekillerini gözlemlemelidir. Bu gözlem zor olduğu için de bu konular hakkında yazmış olanlar ya bu noktadan kaçınmıştır ya da yazmaya başlamış ve fakat gerisini getirememişlerdir. [10] Böylece bu konuda birçok bakımdan birçok farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bazıları bütün farklılıkların⁶ toplam sayısını verirler. Mesela Dionysios Sidonios⁷ bu farklılıkların toplamda 71 adet olduğunu öne sürmüştür. Bazıları ise farkların yalnızca düşüşlerle ilgili kısmının sayısını verirler. Dionysios bunların da 47 adet olduğunu söylemiştir. Aristokles⁸ 14, Parmeniskos⁹ ise sekiz farklılık olduğunu öne sürmüştür. Diğer yazarlar da aşağı yukarı bir sayı vermişlerdir. [11] Bu benzerliklerin kökeni doğru kavranırsa ve buradan hareketle bir mantık silsilesi hasıl olursa kelimelerin bükünlerinde daha az hata yapılacaktır. Bence bu benzerliklerin iki tür başlangıç ilkesi vardır ve benzerlikler doğrudan bu ilkelere dayandırılmalıdır. Bunlardan biri kelimelerin esas şeklidir, diğeri ise esas şeklin bükünlerle ortaya çıkan formlarıdır.¹⁰ [12] Zira evvela kelimenin kelimeye esas şekliyle benzemesi, ardından bu kelimenin bükünlerinin diğeri kelimenin bükünleriyle aynı şekilde yapılması gerekir. Bazen benzer kelimelerden benzer bükünler yapılır. *Erus* (reis) ve *ferus* (vahşi) kelimelerinden çıkan *ero* (reise) ve *fero* (vahşiye)

⁵ *Hoc* yansız cinsten olduğu için *lepusu* (tavşan), *hic* de eril cinsten olduğu için *nemusu* (koru) niteleyemez. (ç.n.)

⁶ Çekim bakımından farklılıklardan bahsediyor.

⁷ Aristarkhos'un öğrencisi.

⁸ Varro'nun çağdaşı olan Rodoslu Aristokles olma ihtimali yüksek.

⁹ Aristarkhos'un öğrencisi.

¹⁰ Krş. *Ling.* ix.102.

bükünleri bu türdendir. Bazense benzer kelimelerden farklı biçimde bükünler yapılır. *Erus* (reis) ve *ferustan* (vahşi) çıkan *eri* (reisin) ve *ferum* (vahşiyi)¹¹ ise bu türdendir. Yani kelimenin kelimeye ve bükünün büküne benzemesi şartları karşılandığında kelimelerin benzer olduğunu söyleyeceğim. Bunlar benzeşimin talep ettiği iki katmanlı mükemmel benzerliğe sahiptirler. [13] Gelgelelim hilekâr görünmek istemem. Benzerliklerin iki türü olduğunu söylüyorum ama bunların da çok sayıda alt türleri var. Sırf kendime bir kaçış bölgesi yaratmak adına bunlar hakkında sessiz kalıyormuş gibi görünebilirim. Kelime mukayesesinde ve bükününde gözetilmesi veya kaçınılması gereken benzerliklerin kökeninden hareketle meseleyi baştan alacağım. [14] Sözdeki ilk sınıflandırma, bükülmesi mümkün olmayan kelimeler ve bükülebilen kelimeler şeklindedir. *Vix* (güçlülle) ve *mox* (az sonra) gibi kelimeler bükülmezler. *Lima* (kaburga)-*limae* (kaburgalar), *fero* (taşıyorum)-*ferebam* (taşıyordum) gibi kelimelerse bükülebilen kelimelerdir. Bükülebilen kelimeler haricindeki kelimelerde de benzeşim olamayacağı için *mox* (az sonra) ve *nox* (gece) kelimelerinin benzer olduğunu söyleyenler yanılmaktadırlar. Çünkü bu iki kelime aynı sınıfta değildir. *Nox* (gece) kelimesi düşüş mantığına göre şekillenmeliyken *mox* (az sonra) kelimesinde ne böyle bir zorunluluk vardır ne de olasılık... [15] İkinci sınıflandırma doğrudan bükülebilen kelimelere dairdir. Bunların bir kısmı iradi, bir kısmı doğaldır. Bir kişi bir ismi bir başka şeyin isminden ilham alarak koyarsa bu iradidir. *Romulus*'tan mülhem *Roma*, iradi büküne örnektir. Kabul edilen ismi, o ismi koyan kişinin isteğine bakılmaksızın bükmemiz ise doğal dediğimdir. *Romae* (Roma'nın)-*Romam* (Roma'yı)-*Roma* (Roma'dan) bükünleri de doğal bükünlere örnektir. Bu iki sınıftan iradi olanı teamüle, doğal olanıysa mantığa dayanır. [16] Bu yüzden artık “Ro-

¹¹ Veya bu haliyle *ferus* (vahşi) sıfatının yansız cins tekil *nominativus* ve tekil *accusativus* çekimleri. (ç.n.)

ma'dan *Romanus* (Romalı) bükülür, öyleyse *Capua*'dan da *Capuanus* bükülmelidir" demek ve bu iki örneği benzer saymak yanlış olur. Zira teamülde şiddetli bir dalgalanma vardır. İsimleri bükenler nesnelere acemice isim koymuşlardır. Öyle ki iradi bükünleri ne Aristarkhos'un talebeleri ne de diğerleri benzeşimden sayıp savunulası görmüşlerdir. Fakat dediğim gibi, teamüldeki bu türden kelime bükünleri kusurlu bir yapıdadır çünkü halktan çıkmıştır. Halk da yekpâre bir yapı teşkil etmez ve bu konuda yetkin değildir. Haliyle konuşmadaki bu tür bükünlerde benzeşimden ziyade ayrışım vardır. [17] Üçüncü bir sınıflandırma vardır ve bu sınıflandırma, doğal bükünlü kelimeleri kapsar. Bunlar dört bölüme ayrılırlar. Birinci bölümde düşüşe sahip olup zamana sahip olmayanlar vardır. *Docilis* (uy-sal) ve *facilis* (kolay) bunlara örnektir. Diğer bölümdekilerin zamanı vardır ama düşüşü yoktur. *Docet* (öğretir) ve *facit* (yapar) bunlara örnektir. Üçüncü bölümdekilerde her ikisi de vardır. *Docens* (öğreten) ve *faciens* (yapan) bunlara örnektir. Dördüncü bölümdekilerde ise ikisi de yoktur.¹² *Docte* (hoşça) ve *facete* (mahirane) de bunlara örnektir. Bu sınıflandırmadaki her bir bölüm diğer üçünden ayrılır. Bu yüzden kelimeler kendi bölümlerindeki kelimelerle kıyaslanmadığı sürece, şeklen ortak paydada buluşsalar dahi, aynı şekilde hareket etmeleri gerektiği için¹³ benzer sayılmayacaktır. [18] Teker teker her bölümün birden çok alt türü olduğu için hepsinden teker teker bahsedeceğim. Düşüslü olan ilk bölüm kendi içinde ikiye ayrılır. Bunlar adlar ve tanımlıklardır. Tanımlıklar bünyelerinde eşit oranda belgili ve belgisiz karakter barındırırlar. *Hic* (bu) ve *quis* (kim) bu türden kelimelerdir. Bu iki türden hangisini ele alırsan al diğeriyle mukayese etmemelisin. Çünkü bunlar birbirlerinden farklı benzeşimlere sahiptirler. [19] Tanımlıklardaki benzeşimi ifade etmek güçtür. Ayrıca bu benzeşim tanımlı-

¹² Bu dört sınıf sırasıyla isimler&sıfatlar, fiiller, ortaçlar ve zarflardır.

¹³ Yani aynı mantıkla çekilmeleri gerektiği için. (ç.n.)

ğın kendisinden ziyade nitelediği şeye aittir. Adlardaki benzeşim ise daha ifade edilebilirdir ve kendi mantığını nesnelerden ziyade kelimelerde ve hecelerın benzerliklerinde muhafaza eder. Kısacası, tanımlıklarda bulunan benzeşimleri göstermek zordur çünkü bu kelimeler yalnızdır.¹⁴ Bilakis adların ise çok sayıda benzer örnekleri bulunduğu için bunlarda benzeşimi göstermek kolaydır. Yani tanımlıkları diğerinden ayırmak, bu ikisini savaşmaları için aynı arenaya çağırmanın oldukça utanç verici olduğunu görmek kadar dahi mesele değildir. [20] Tanımlıklarda belgili ve belgisiz olmak üzere iki bölüm olduğu gibi, adlarda da cins ve özel olmak üzere iki bölüm bulunur. Çünkü *oppidum* (kasaba) ile *Roma* aynı değildir. *Oppidum* (kasaba) bir cins isim, *Roma* ise özel isimdir. Bunlar arasındaki farkın dayandığı mantıkta bazıları ayrışır, bazıları ayrışmaz. Biz, esas meselemiz olduğundan dolayı, bu ayrışmanın ne olduğunu ve niçin var olduğunu yazacağız. [21] Bir adın diğerine benzemesi için aynı cinsten, aynı sınıfta, aynı düşüşte ve nihayet aynı bitimde buluşması gerekir. Sınıftan kastım, mesela mukayese edeceğin şey isimse onu kıyaslayacağın şeyin de isim olmasıdır. Cinsten kastım, mesela yalnızca birinin değil, ikisinin de eril olmasıdır. Düşüşten kastım, mesela biri verme-düşüşünde¹⁵ ise diğerinin de verme-düşüşünde olmasıdır. Bitimden kastım, birinin sonundaki harflerin aynen diğerinde de bulunmasıdır. [22] Bu dört kollu pınara¹⁶ iki tür hat çekilir. Bunlar *latrunculus*larla oynanan oyunda kullanılan tahtadaki gibi enine ve boyunadır.¹⁷ Enine olan hatta, dikey-düşüşten hareketle eğik-düşüşler bükülür. *Albus* (beyaz)-*albi* (beyazın)-

¹⁴ Yani çok az örneği bulunan kelimeler. (ç.n.)

¹⁵ Yani tekil *dativus*. (ç.n.)

¹⁶ Cins, sınıf, düşüş, bitim. (ç.n.)

¹⁷ *Ludus latruncularum* Romalı askerler arasında çok yaygın olan bir strateji oyunudur. Oyunun adı Latince paralı asker, haydut anlamına gelen *latro* kelimesinden türemiştir. Latin Edebiyatı'nda *ludus latruncularum*dan bahseden ilk eser bu eserdir.

albo (beyaza) dizisi bu hatta bulunur. Boyuna olan hatta, bir dikey-düşüşten diğer dikey-düşüşlere bükülme vardır. *Albus* (beyaz)-*alba-album* dizisi de bu hattadır. İkisi de altışar bölümden müteşekkildir. Enine hattaki bölümlerin adı düşüş (*casus*), boyuna hattakilerin cins (*genus*), ikisi birbiriyle kesiştiğinde ortaya çıkanların adı ise formdur (*forma*).¹⁸ [23] Evvela enine hattakilerden bahsedeceğim: Düşüşleri herkes farklı şekilde isimlendirmiştir. Biz ise isimlendirme görevine istinaden *nominandi* (ad verme) veya *nominativum* diyeceğiz...¹⁹ [24] ... *Unae scopae* (bir adet süpürge) denir, *una scopa* denmez.²⁰ Tabiatları farklıdır. İlki basit, diğeri birleşik nesnelerden hareketle adlandırılmıştır.²¹ *Bigae* (çift-atlı), *quadrigae* (dört-atlı) gibi kelimeler birleşik yapılardır. Bu yüzden *una lata* (bir adet geniş) ve *una alba* (bir adet beyaz) dendiğince *una biga* denmez, *unae bigae* (bir çift-atlı) denir. Bilakis *duae latae* (iki adet geniş), *duae albae* (iki adet beyaz) dendiğince *duae bigae* ve *duae quadrigae* denmez, *binae bigae* (iki çift-atlı) ve *binae quadrigae* (iki

¹⁸ Bu, en yalın haliyle bir sıfat çekim tablosu sunmaktadır. Bu tablo uyarınca örneğin *albae* çekimi “dişil tekil *genetivus* formu,” *albo* çekimi “eril/yansımsız tekil *dativus* formu” vb. olarak adlandırılacaktır. (ç.n.)

¹⁹ Bu edisyonda numune alınan nüshada üç sayfa kayıptır. Aslında isimlerle ilgili bu bölümde Varro tüm isim çekimlerine bir ad koymuştu. Bunlar *casus patricus* veya *patrius*, *casus dandi*, *casus accusandi* veya *accusativus*, *casus vocandi*, *casus sextus* şeklindeydi. *Genetivus*, *dativus*, *vocativus* ve *ablativus* isimleri Quintilianus ve Gellius’ta görülür.

²⁰ Bkz. *Ling.* viii. 7.

²¹ Yapıca kendiliğinden çoğul şekilli olan kelimelerin söz konusu olduğu adı geçen bölümler günümüze ulaşmamıştır. Anlatılansa süpürge anlamındaki *scopae* (süpürge) kelimesinin tek bir nesneyi karşıladığı, bunun işaret ettiği nesnenin yapısı itibarıyla kelimenin çoğul şekilde kullanıldığı;; çift atlı anlamına gelen *bigae* (çift-atlı) ile dört atlı anlamına gelen *quadrigae* (dört-atlı) ise birer sayıyla oluşturulmuş birleşik yapılar olduğudur. Yani bu iki kelimedede, ifade edilen nesnenin kendi içinde kaç nesneden oluştuğu bellidir. Bu yüzden bunların farklı muamele görmesi gerektiğini söyler.

adet dört-atlı) denir.²² [25] Kelimelerin ne şekilde biçimlendiği de önemli bir meseledir. Çünkü ağızdan çıkan kelimenin biçiminde; bazen *sūit* (diker)-*sūit* (dikti) örneklerindeki gibi ilk hecede, bazen *curso* (koşuşturmak)-*cursito* örneklerindeki gibi ortada, bazen *doceo* (eğitiyorum)-*docui* (eğittim) örneklerindeki gibi sonda, bazen *lēgo* (topluyorum)-*lēgi* (topladım) örneklerindeki gibi iki kısımda da değişiklik yapılır.²³ Buna binaen her bir kelimenin hangi harflerden müteşekkil olduğu da önem arz eder. Özellikle sondaki harf çok önemlidir çünkü birçok kelimede değişime uğramaktadır. [26] Bu yüzden bu bölümlerdeki benzerlikleri bazıları kötü, bazıları güzelce kurar. Düşüşlerin mukayesesinde genel olarak kullanıldıkları için, doğru mu kusurlu mu oldukları incelenmelidir. Lakin harfler her nerede değişime uğrarsa uğrarsın, yalnızca bunlara değil, bunların bitişiğindeki değişmemiş harflere de dikkat kesilmek gerekir. Çünkü bu komşuluk kelime bükünlerinde hatırı sayılır bir etkiye sahiptir. [27] Bu biçimler içerisinde benzer olanlar, benzer şeyleri ifade edenler değildir. Benzer olanlar görünüş bakımından benzer olarak değerlendirilecek. Aslında bunlar da geleneksel olarak genelde benzer şeyleri ifade ederler. Mesela erkek *tunicası* veya kadın *tunicası* dediğimizde bir erkeğin veya kadının giydiği değil, geleneksel olarak giymesi gereken *tunicayı* kastediyoruzdur. Gelgelelim bir erkeğin kadın *tunicasına*, kadının da erkek *tunicasına* sahip olması olasıdır. Örneğin sahnedeki aktörlerin *tunica* giydiğini görüp buna kadın *tunicası* diyoruz çünkü geleneksel olarak bu tür *tunicaları* kullananlar kadınlardır. Elbette bir aktör kadın *stolası* giydi diye kadın olmayacağı gibi; *Perpenna*, *Caecina* ve *Spurrina* da şeklen

²² Bkz. *Ling.* ix.64. *Bini* (ikişer), *seni* (altışar) vb. üleştirme sayı sıfatlarının *duo* (iki), *sex* (altı) vb. sayılar yerine kullanıldığı bu gibi vakalarda görülen durum; bu üleştirme sıfatlarının, tekil formu şeklen çoğul olan kelimeleri nitelemesidir.

²³ Varro değişimlerin içine ünlü seslerin sesletimindeki uzunlukları da katmıştır.

kadın ismi olan isimlere sahipler diye kadın olmazlar. [28] Bükünlerdeki benzerliğin de gözlenmesi gereklidir. Çünkü böylece kelimelerin izlediği yol, türeklerinden²⁴ belli olur. Örneğin *praetor-praetori* (*praetor* için) ve *consul* (konsül)-*consuli* (konsül için) kelimelerinin nasıl kullanılması gerektiği de buradan görülür. Diğer bir kısım kelimelerse intikallerinden anlaşılır. Mesela *socer* (kayınbaba) ve *macer* (eğilim) bu türdendir. Birinden *socerum* (kayınbabayı), diğerinden *macrum* (eğilimi) bükülür. Bunların ikisi de geri kalan düşüşlerde²⁵ intikallerinden hareketle yol izler, tekil ve çoğul bükünleri de buna tâbidir. Böyle olmasının sebebi, bükünlerde iki tür yapının bulunmasıdır. Bu iki tür yapı birbiriyle kıyaslanabilir. Biri kendiliğinden görülebilir olandır. *Homo* (insan) ve *equus* (at) bu türdendir. Diğer, kıyaslamaya dışarıdan sokulan bir başka kelime olmadığı müddetçe gözlenmesi mümkün olmayandır. *Eques* (süvari) ve *equiso* (seyis) bu türdendir, bunların ikisi de *equustan* (at) bükülmüştür.²⁶ [29] Bu yüzden insanın insana benzeyip benzemediğini, bizzat bu iki insanı inceleyip kıyaslarsan bilirsin. Gelgelelim iki kişi kardeşlerinden aynı ölçüde mi uzun sorusuna cevap arıyorsan bunu bir çırpıda söyleyemezsin. Bu ancak kıyaslandıkları kişilerden daha kısa olanların boy uzunlukları bilinerek yapılabilir. Aynı mantıktan hareketle daha geniş, daha uzun ve bu türden diğer niteliklere sahip nesnelerin benzerliklerini, haricî bir kelime ilavesi olmadan gözlemen mümkün değildir. Haliyle yalnızca tek düşüşe dikkat kesilir, kelimenin sarf edilirken geçiş yaptığı herhangi bir diğer düşüşü göz ardı edersen, bu türden belirli düşüşlerin benzer olduğunu söylemek kolay olmayacaktır. [30] İsimlerdeki benzerlikleri incelemek için bu noktalara vurgu yapmayı yeterli görüyorum. Geriye tanımlık-

²⁴ Yani tekil *nominativus*.

²⁵ Bu genel olarak gövde değişimiyle alâkalı bir ifadedir. Yani bu kelimelerin çekim gövdeleri tekil *nominativus* halinden değil, diğer hallerinden belli olur.

²⁶ Bkz. *Ling.* viii.14.

lar kaldı. Bunların da bir kısmı isimler gibidir, bir kısmı farklıdır. Tanımlıklardaki beş türden ilk ikisi aynı özelliklere sahiptir. Ya eril ya dişil ya da yansızdır. Gene bir kısmı tek bir şeyi, bir kısmı birden fazla şeyi ifade eder. Son olarak düşüşlerden beşini barındırırlar. Çünkü bağımsız bir seslenme şekilleri bulunmaz. *Hic* (bu)-*haec* gibi kısmen belgili, *quis* (ki o)-*quae* gibi kısmen belgisiz müstakil şekilleri de vardır. Bunlardaki benzeşim belli belirsiz ve zayıf olduğu için bu kitapta bunlara dair çok söz söylemek gereksizdir.²⁷ [31] İkinci bölümde zamana sahip olup düşüşlere sahip olmayan, düşüşler yerine şahıslara sahip olanlar var. Bunların altı tip bükünü vardır. Biri *legebam* (okuyordum) ve *gemebam* (inliyordum), *lego* (topluyorum) ve *gemo* (inliyorum) gibi zaman bildirenlerdir. Diğer *sero* (ekiyorum) ve *meto* (biçiyorum), *seris* (ekiyorsun) ve *metis* (biçiyorsun) gibi şahıs bildirenlerdir. Üçüncüsü *scribone* (yazıyor muyum?) ve *legone* (okuyor muyum?), *scribisne* (yazıyor musun?) ve *legisne* (okuyor musun?) gibi soru bildirenlerdir. Dördüncüsü *fingo* (şekillendiriyorum) ve *pingo* (boyuyorum), *fingis* (şekillendiriyorsun) ve *pingis* (boyuyorsun) gibi, sorulara cevap verenlerdir. Beşincisi *dicerem* (diyeydim) ve *facerem* (yapaydım), *dicam* (diyeyim) ve *faciam* (yapayım) gibi dilek bildirenlerdir. Altıncısı *cape* (al!) ve *rape* (kap!), *capito* ve *rapito*²⁸ gibi emir bildirenlerdir. [32] Şahıstan azade olarak, sadece zamana sahip olan bükün türleri dört adettir. *Foditurne* (kazılır mı?) ve *seriturne* (ekilir mi?), *fodieturne* (kazılacak mı?) ve *sereturne* (ekilecek mi?) gibi soru bildirenler bunlardan biridir. Cevap bildirenlerde de bunların son hecesi atılmış şekilleri mevcut. *Viva-tur* (yaşana) ve *ametur* (sevile), *viveretur* (yaşanaydı) ve *amaretur* (sevileydi) gibi dilek bildiren kelimeler örnek verilebilir. Emir bildirenlerin bükünlerinin varlığı ve varsa şekilleri şüp-

²⁷ Bkz. *Ling.* x.19-20.

²⁸ *Capito* ve *rapito* çekimleri, ikinci ve üçüncü tekil şahıs gelecek zaman emir çekimleridir. Türkçede gelecek zaman için bağımsız bir emir çekimi yoktur.

helidir. Düzenine dair *paretur* (hazırlansın) ve *pugnetur* (çatışsın), *parator* ve *pugnator*²⁹ örnekleri verilebilir.³⁰ [33] Bu tür-
lere, çeşitli kısımları bulunan dört çift eklemelenir:³¹ *emo* (satın
alıyorum) ve *edo* (yiyorum) gibi bitmemiş, *emi* (satın aldım) ve
edi (yedim) gibi bitmiş eylemleri bildirenler; *scribo* (yazıyorum)
ve *lego* (okuyorum) gibi tek seferlik, *scriptito* (yazıp duruyo-
rum) ve *lectito* (okuyup duruyorum) gibi mükerrer eylemleri
bildirenler; *uro* (yakıyorum) ve *ungo* (yağlıyorum) gibi eyleyen,
uror (yakılıyorum) ve *ungor* (yağlanıyorum) gibi maruz kalanı
bildirenler; *laudo* (övüyorum) ve *culpo* (yanılıyorum) gibi tekil-
lik, *laudamus* (övüyoruz) ve *culpamus* (yanılıyoruz) gibi çoğul-
luk bildirenler. Türlerini açıkladığım bu tip kelimelerin her
birinin ne denli geniş bir veritabanına sahip olduğunu ve ne
türden formlar teşkil ettiğini de kelimelerin nizamını içeren
kitaplarda³² daha ayrıntılı inceleyeceğim. [34] Hem zamanlar-
la hem düşüşlerle bükülen ve birçok kişinin *participalia* (ortaç-
lar)³³ adını verdiği üçüncü bölümün şu türde...³⁴ [35] ... (Bir
kelimenin)³⁵ ne şekilde büküldüğünü, o kelimenin düşüşlerini
sorguluyoruz. Diyelim ki bir şair bir sözcük oluşturdu ve on-
dan kusurlu bir düşüş büküldü. Bu durumda bu düşüşü takip et-
mek yerine onu yadsımak gerekir. Haliyle söz konusu bağlan-

²⁹ Bkz. *Ling.* x.31.

³⁰ Burada şahıssız edilgenlerden bahsedilmektedir.

³¹ Bkz. *Ling.* x.14-17.

³² Bu kitaplar günümüze ulaşmamıştır.

³³ *Participalis*, aşağı yukarı "yer alan/katılan" anlamlarına gelir. Bu çe-
kimde hem isim hem de fiil özelliği görüldüğü için, hem isimlerin hem
fiillerin katıldığı bölüm gibi düşünülmüştür.

³⁴ Bu edisyonda numune alınan nüshada üç sayfa kayıptır. Bu bölümde
ortaçlar ve zarflar anlatılmış, kitabın geri kalan bölümlerinde anlatılan
ratio (bağlantı) meselesine de bu kayıp bölümde başlanmıştır.

³⁵ Metnin bu kısmı elimizde olmadığı için, mantıken kaybolmuş kısma
en uygun çeviri kondu.

tı³⁶ iki yerde, hem oluşturulan kelimelerde hem de bu kelime-den bükülen kelimelerdedir. İlaveten bunların ikisinden de nitelik alan üçüncü bir bağlantı da yok değildir.³⁷ [36] Bu bağlantılardan her biri bir diğeriyle kıyaslanıp ya benzerdir ya da farklıdır. Yahut sıklıkla farklı kelimeler arasında aynı tür bağlantı vardır ve bazen de aynı kelimeye ait bükünlerde farklı bağlantılar bulunur. *Amor* (sevgi)-*amori* (sevgiye) arasındaki bağlantı; *dolor* (acı)-*dolori* (acıya) arasındaki bağlantıyla aynıyken *dolor* (acı)-*dolorem* (acıyı) arasındaki bağlantıdan farklıdır. Öte yandan *amor* (sevgi)-*amoris* (sevginin) arasındaki bağlantı *amores* (sevgiler)-*amorum* (sevgilerin) arasındaki bağlantının aynısıdır. Gelgelelim bu bağlantı, mukayese edilmesi gereken öze mukayese edilmediği için³⁸ benzeşimi kendiliğinden etkileyemez. Zira tekil kelime ile çoğul kelime yan yana getirilmiştir ve bu yüzden konuşulan kelimenin formları farklıdır. Kelimelerde aynı bağlantıya sahip olmaları açısından bir orantı söz konusuysa, bu bağlantı tam olarak o zaman benzeşimin talep ettiği nitelikleri karşılar. Bundan sonraki kısımda bu konuyu anlatacağım.

III. [37] Üçüncü mesele, orantılı bağlantının ne olduğu sorusudur. Yunancada bu bağlantıya *ana logon* (ἀνὰ λόγον, orantılı)³⁹ denir. *Analogia* (benzeşim) da bundan türemiştir. Diyelim ki aynı türden iki nesne var. Bunlar arasında kısmen farklılık

³⁶ Bu bağlantı (*ratio*), bu kısımdan önceki kaybolmuş kısımda anlatılan bir konudur. Haliyle içeriği belirsizdir.

³⁷ Ortaya çıkan tablo şudur: Bu bağlantı ya iki tekil *nominativus* arasında, ya bir ismin diğer çekimleri arasında, yahut iki farklı ismin aynı hal çekimleri arasında bulunur. (ç.n.)

³⁸ *Amor* (aşk) ve *amoris* (aşkın) tekil, *amores* (aşklar) ve *amorum* (aşkların) çoğuldur. Varro da tekil *nominativus* ve *genetivus* çekimlerine çoğul muadillerinden farklı bir şekilde yaklaşmıştır.

³⁹ *Logos* (Λόγος). Eski Yunancada oldukça farklı anlamlara gelen bu kelimenin bu metin bağlamındaki anlamı aslında "oran"dır. Benzeşim, yani *analogia*, kelimelerin birbirleriyle olan orantıları ölçüsünde değerlendirilir.

olsa da aralarında herhangi bir bağlantı olsun. Bu iki nesneye mukabil iki farklı nesne ortaya konup bu nesneler de kendi aralarında aynı bağlantıya sahip olsunlar. İşte bu durumda, bu iki çift kelime kendi aralarında aynı orana (*logos, λόγος*) tâbi olduklarından, her iki çiftin de ayrı ayrı orantılı olduğu (*ana logon, ἀνά λογόν*) ve bu dördünün bütün olarak bir benzeşim (*analogia, ἀναλογία*) teşkil ettiği söylenir.⁴⁰ [38] İkizlerde olduğu gibi, bir Menaechmus'un diğer Menaechmus'a benzediğini söylediğimizde tek kişiyi mevzubahis etmiş oluyoruz. Bizzat bunların arasındaki benzerlikten bahsettiğimizde ise ikisinden de bahsetmiş oluyoruz.⁴¹ Aynı şekilde 1 *as*la 0,5 *as* arasındaki bağlantının, bir gümüş *libella*⁴² ile yarım *libella* arasındaki bağlantıya eşit olduğunu söylediğimizde orantılı olanın ne olduğunu göstermiş oluruz. Hem bakırda hem gümüşte, ikisinde de aynı bağlantının olduğunu söylediğimizde ise doğrudan benzeşim hakkında konuşmuş oluruz. [39] Nasıl ki *sodalis* (refik)-*sodalitas* (refakat), *civis* (yurttaş)-*civitas* (yurttaşlık) kelimeleri aynı kelimeler olmadıkları halde aynı köktendir ve bağlantılıdır; orantılı olanla (*ana logon/proportione*) benzeşim (*analogia/proportio*) de bir değil ama aynı şekilde, aynı kökten gelir.⁴³ Bu yüzden, eğer insanları ortadan kaldırırsan, refakatçi-

⁴⁰ Bu orantıyı şöyle somut düşünebiliriz: Elimizde A ve B çubukları, bunlara mukabil C ve D çubukları bulunsun. Bunlar sırasıyla 16 (A), 8 (B), 4 (C) ve 2 (D) cm boyunda olsunlar. Bu durumda $A : B (16 : 8) = C : D (4 : 2)$ eşitliği ortaya çıkacaktır. Buna da *analogia*, yani benzeşim denir. (ç.n.)

⁴¹ İlk misalde bizzat bir Menaechmus'un diğerine olan benzerliği, yani Menaechmus'un kendisi, diğerinde ise doğrudan ikizler arasındaki benzerlikler söz konusudur. (ç.n.)

⁴² *Libella*, bir *denarius*ın onuncu parçası. *Denarius* 10 *asa* karşılık gelirdi ve onuncu parçasına *libella* denirdi. Yani *as* ile *libella* değerce aynıdır. (ç.n.)

⁴³ Eski Yunancadaki kelimelerin arasındaki akrabalık bağından bahsediyor. (ç.n.)

leri (*sodales*)⁴⁴ ortadan kaldırmış olursun; eğer refakatçileri (*sodales*) ortadan kaldırırsan, refakati (*sodalitas*) ortadan kaldırmış olursun; hakeza eğer bağlantıyı (*logos*, λόγος) ortadan kaldırırsan, orantılı olanı (*ana logon*, ἀνάλογον) ortadan kaldırmış olursun; eğer orantılı olanı ortadan kaldırırsan benzeşimi (*analogia*, ἀναλογία) ortadan kaldırmış olursun.⁴⁵ [40] Bunların aralarında bu denli kuvvetli bir ilişki varsa bu ilişkinin söylenmesini dahi beklemeden onu duymak gerekir. Yani demem o ki, ben bu ikisinden biriyle⁴⁶ alâkalı olan herhangi bir şeyden bahsediyorsam, bu şey bu ikisinde müşterektir. Artık geri kalan kısımda bunları yazıya geçirmemi beklemeysin, daha ziyade zihnî yolu⁴⁷ kendiliğinden takip edesin. [41] Bu olgular farklı şeyler arasında gerçekleşebilir. Mesela sayılar bağlamında 2 ile 1'i mukayese ettiğince 20 ile 10'u da mukayese edebilirsin. Zira 2 ile 1 hangi bağlantıya sahipse, 20 ile 10 da o bağlantıya sahiptir. Bu olguların benzer şeylerde gerçekleştiği de olur. Mesela sikkeler bağlamında herhangi bir *denarius*un herhangi bir *victoriatus*⁴⁸ ile olan bağlantısı, bir başka *denarius*un bir başka *victoriatus*la olan bağlantısına benzerdir. Aynı şekilde, diğer bütün şeyler arasında, doğasında dört öge bulunanların orantılı olduğu söylenir. Mesela evlatlık ilişkisi bağlamında bir baba ve oğul bağlantısı ile anne ve kız bağlantısı; zaman bağlamında gün ve gün ortası bağlantısı ile gece ve gece yarısı bağlantısı benzerdir. [42] Şairler bu türü benzerlik kurmada çokça kullanırlar. Geometriciler bunu en keskin bir biçimde kullandıkları gibi, hitabette de Aristarkhos ve gramerci halefleri diğerlerin-

⁴⁴ Refakatçi anlamına gelen *sodalis* kelimesinin çoğul *nominativus* çekimi. (ç.n.)

⁴⁵ Yani orantı olmazsa, bu orantıya uygun olan şeylerden bahsedemeyiz. Orantıya uygun olan şeyler de olmazsa benzeşim olmaz. (ç.n.)

⁴⁶ Yani hem orantılı olanla hem benzeşimle. (ç.n.)

⁴⁷ Yani düşünce sistematığını. (ç.n.)

⁴⁸ Üzerinde zafer tanrıçası Victoria'nın suretinin bulunduğu, *denarius*un yarısı kıymetinde bir sikke, *quinarius*.

den daha özenlice kullanırlar. *Amorem* (sevgiyi)-*amori* (sevgiye) ile *dolorem* (acıyı)-*dolori* (acıya) orantılı bir benzerliğe sahiplerdir. Oysa *amorem* (sevgiyi) kelimesi *amori* (sevgiye) kelimesinden, hakeza *dolorem* (acıyı) kelimesi de *dolori* (acıya) kelimesinden farklı görünmektedir zira bunlar değişik düşüşlerdedir. Gelgelelim benzer kelimelerden geldiklerinden dolayı bu dördünün arasındaki bağlantının benzer olduğu kabul edilir.⁴⁹ [43] Bazen iki bağlantı kesişir. Bu bağlantılardan biri boyunadır, diğeri eninedir. Daha açık ifade etmem gerekirse: En üst sırada 1, 2 ve 4; ikinci sırada 10, 20 ve 40; üçüncü sırada ise 100, 200 ve 400 olacak şekilde sayılar dizilmiş olsun. Bu sayı tablosunda ayrı benzeşimler teşkil eden iki âdet bağlantı ortaya çıkar: Biri yatay sırada 1'den 2'ye, 2'den 4'e giden iki katlı orantıdır; diğeri dikey sırada 1'den 10'a, 10'dan 100'e giden on katlı orantıdır.⁵⁰ [44] Aynı şekilde kelimelerin bükünlerinde de bir kavşak noktası vardır. Bu kavşakta dikey-düşüşten eğik-düşüşlere bükülenler ve bir dikey-düşüşten bir başka dikey-düşüşe bükülenler kesişir. Bunda da benzer bir tablo oluşur. İlk sırada *albus* (beyaz)-*albo* (beyaza)-*albi* (beyazın);⁵¹ ikinci sırada *alba-albae-albae*; üçüncü sırada *album-albo-albi* bulunur.⁵² Böylece bunlardan, eğik-düşüşler aracılığıyla şu tür benzeşimler çıkar: *Albius* ve *Atrius*, *Albio* (*Albius*'a) ve *Atrio* (*Atrius*'a).

⁴⁹ *Amor* (sevgi) ile *dolor* (acı) kelimelerinin biçim benzerliği. (ç.n.)

⁵⁰ Tablo şu şekildedir:

1	2	4
10	20	40
100	200	400

⁵¹ Tabloya tâbi bundan sonraki örneklerde de aynı sıra (beyaz, beyaza, beyazın) vardır. (ç.n.)

⁵² Tablo şu şekildedir:

<i>Albus</i>	<i>Albo</i>	<i>Albi</i>
<i>Alba</i>	<i>Albae</i>	<i>Albae</i>
<i>Album</i>	<i>Albo</i>	<i>Albi</i>

Tabii bu, bu çiftlerden çıkan benzeşimin ufak bir kısmıdır. Dikey-düşüşlerden de şu benzeşimler çıkar: *Albius* ve *Atrius*, *Albia* ve *Atria*.⁵³ Bu da yukarıda bahsettiğim on katlı orantı tablosundaki benzeşimin benzeridir.⁵⁴ [45] Benzeşim denen olgunun iki çeşidi vardır. Biri ayrışık benzeşimdir. 1'in 2 ile, 10'un 20 ile olan bağlantısı bu türdendir. Diğeri ise birleşik benzeşimdir. 1'in 2 ile, 2'nin 4 ile olan bağlantısı da bu türdendir. Bu benzeşim birleşiktir çünkü 2, iki kez telaffuz ediliyor ve ilkinde 1 ile, daha sonra 4 ile mukayese ediliyor. [46] Öte yandan sıralı benzeşim dört ögelidir. Mesela, bir *kitharanın* yedi teli olsa da bu tellerin iki dörtlüden oluştuğu söylenir. Çünkü ilk telin dördüncü tele olan orantısıyla dördüncü telin yedinci tele olan orantısı aynıdır. Ortadaki tel bir dörtlünün ilk, diğer dörtlünün son sesini verir. Hekimler hastada yedi günlük bir gözlem yaparlar. Dördüncü gün hastalığın belirtilerini daha dikkatlice incelerler. Zira ilk gün ile dördüncü gün arasında nasıl bir bağlantı oluşmuşsa, o günden itibaren dördüncü günde de, yani birinci günden hesap edersek yedinci günde, gidişatın aynı doğrultuda olacağı belli olur.⁵⁵ [47] Kelimelerin düşüşlerindeki ayrık benzeşim dört ögelidir. Örneğin *rex* (kral)-*regi* (krala),

⁵³ Özel isimlerin örnek verildiği tablolar şu şekildedir:

<i>Albius</i>	<i>Albio</i>	(<i>Albii</i>)
<i>Albia</i>	(<i>Albiae</i>)	(<i>Albiae</i>)
<i>Atrius</i>	<i>Atrio</i>	(<i>Atrii</i>)
<i>Atria</i>	(<i>Atriae</i>)	(<i>Atriae</i>)

⁵⁴ Varro bu bölümde bir sıfat tablosu çıkarmış olsa da o dönemde sıfat konseptinin tam oturmadığı anlaşılmaktadır. Zira *albus* (beyaz) sıfatının dişil çekimi olan *albaya*, tekil *nominativus* olan *albustan* türemiş bir diğer tekil *nominativus* olarak görmüş, *Ling.* x.22.'de bahsettiği ikinci tür çekimlere örnek olarak kullanmıştır. *Albustan* türeyen *albo* ve *albi* ise mezkûr bölümde bahsettiği ilk tür çekime, yani standart isim çekimine örnek olarak verilmiştir. (ç.n.)

⁵⁵ Buradaki hesap dört günde bir tekrarlayan sıtma nöbetine dairdir.

lex (yasa)-*legi* (yasaya) kelimeleri bu türdendir. Fiillerdeki üç zamanda ise üç ögeli birleşik benzeşim vardır. Örneğin *legebam* (okuyordum)-*lego* (okuyorum)-*legam* (okuyacağım). Zira *legebam* (okuyordum)-*lego* (okuyorum) bağlantısı ne ise, *lego* (okuyorum)-*legam* (okuyacağım) arasındaki bağlantı da odur.⁵⁶ Neredeyse herkes, bu üç zamandaki fiilleri orantılı telaffuz etmek isterken kusurlu konuştuğu için hata yapmaktadır. [48] Çünkü *lego* (okuyorum) ve *legis* (okuyorsun) gibi fiiller bitmemiş eylemleri, *legi* (okudum) ve *legisti* (okudun) gibi fiillerse bitmiş eylemleri ifade ederler. Bu bağlamda evvela her bir fiilin kendi türünden fiillerle bağdaştırılması gerekir.⁵⁷ Öte yandan *lego* (okuyorum)-*legebam* (okuyordum) bağlantısını kurmak doğru iken, *lego* (okuyorum)-*legi* (okudum) bağlantısını kurmak doğru değildir. Çünkü *legi* (okudum), bitmiş bir eylemi ifade eder. Öyle ki hem *tutudi* (vurdum)-*pupugi* (batırdım), *tundo* (vuruyorum)-*pungo* (batırıyorum), *tundam* (vuracağım)-*pungam* (batıracağım) fiilleri arasındaki; hem de *necatus sum* (öldürüldüm)-*verberatus sum* (dövüldüm), *necor* (öldürüyorum)-*verberor* (dövüyorum), *necabor* (öldürüleceğim)-*verberabor* (dövüleceğim) fiilleri arasındaki bağlantıları reddedenler haksızdır. Zira bitmemiş eylemler birbirlerine, bitmiş eylemler de birbirlerine benzer. Mesela *tundebam* (vuruyordum)-*tundo* (vuruyorum)-*tundam* (vuracağım) ve *tutuderam* (vurmuştum)-*tutudi* (vurdum)-*tutudero* (vurmuş olacağım) şeklinde ayrı benzeşim silsileleri kurulduğunca, *amabar* (seviliyordum)-*amor* (seviliyorum)-*amabor* (sevileceğim) ve *amatus eram* (sevilmiştim)-*amatus sum* (sevildim)-*amatus ero* (sevilmiş olacağım) şeklinde ayrı benzeşim silsileleri de kurulur. Öyleyse benzeşimlerin aleyhine tavır alanlar haksızdır. Zira benzeşimin doğası dört ögeli olduğundan dolayı bu üç zamandaki kelimeler aynı biçimde kullanılmaz. [49] Dediğim gibi, bu ben-

⁵⁶ Mevzubahis orantı şu şekildedir: *legebam* (okuyordum) : *lego* (okuyorum) = *lego* (okuyorum) : *legam* (okuyacağım).

⁵⁷ Birleşik benzeşim bağlamında. (ç.n.)

zeşimin bazen daha az, bazen daha çok bölümlü olduğu görü-
lüyor. Mesela 1 ve 2, 3'e nasıl bağlanıyorsa 2 ve 4 de 6'ya öyle
bağlanır. Gerçi bu biçim de dört öğelilerden sayılabilir çünkü
iki unsur tek unsurla mukayese ediliyor. Konuşmada da bazen
bu durumla karşılaşılır. Mesela *Diomedes-Diomedī & Diomedis*
(*Diomedes*'in), *Hercules-Herculi & Herculis* (*Hercules*'in) muka-
yeseleri yapılabilir.⁵⁸ [50] Bir başlangıç noktasından ve bir di-
key-düşüşten iki eğik-düşüşe doğru hareket olduğu gibi, bila-
kis birçok kelimede de iki başlangıç noktasından ve iki di-
key-düşüşten tek bir eğik-düşüşe doğru intikal söz konusudur.
Mesela *Baebiei* (Baebiuslar) ve *Baebiae* (Baebialar) dikey-düş-
üşlerinden *Baebieis* (Baebiuslara); *Caelii* (Caeliuslar) ve *Caeli-*
ae (Caelialar) dikey-düşüşlerinden *Caeliis* (Caeliuslara) bükü-
lür.⁵⁹ İki benzer kelimeden farklı bükülmeler olduğu da olur.
Mesela *nemus* (koru) ve *holus* (yeşillik) kelimelerinden *nemora*
(korular) ve *holera* (yeşillikler) bükülür. Kimi zaman farklı ke-

⁵⁸ Yani nasıl ki metinde ikişerlikten bir çift öge mukayese ediliyorsa, burada da teknik olarak aynı nitelikte dört öğeden bahsedilebilir. Benzeşim $[(1 + 2) = 3]$ ile $[(2 + 4) = 6]$ arasındadır. Bu öğeleri A, B, α , β kümeleri olarak ele alalım. $A = \{1, 2\}$, $B = \{3\}$; $\alpha = \{2, 4\}$, $\beta = \{6\}$ olur. Böylece benzeşim de $A : B = \alpha : \beta$ olacaktır. Konuşma bağlamındaki örnekte de öğeler $A = \{Diomedī, Diomedis\}$, $B = \{Diomedes\}$; $\alpha = \{Herculi, Herculis\}$, $\beta = \{Hercules\}$ şemasıyla gösterilebilir. Bu isimlerin iki farklı tekil *genetivus* çekimi bulunduğundan, mukayesede iki tekil *genetivus* da tek bir üst kümede toplanmışçasına düşünülmüş. Daniel Taylor, bu denklemin hatalı kurulduğu kanaatindedir. “ $(1, 2) : 3 = (2, 4) : 6$ ” şeklindeki geometrik orantıya koşut olarak verilen “(Diomedī, Diomedis) : Diomedes = (Herculi, Herculis) : Hercules” orantısı örtüşmemektedir. Zira geometrik orantıdaki bir unsur (2 rakamı) iki bağlantıda da bulunurken dilsel orantıdaki bağlantılarda ortak unsur yoktur. Bu geometrik orantıda sayıları değiştirip oranları gene aynı bıraksak dahi diğer koşutluklardaki gibi bir tutarlılık görülmeyecektir. Bkz. Daniel J. Taylor, “Varro’s Mathematical Models of Inflection,” *TAPhA*, C: CVII, s. 320-321. (ç.n.)

⁵⁹ Baebia ve Caelia, Roma’daki iki boy ismidir. Aynı zamanda bu boy isimlerinden doğmuş olan sıfatların dişil çekimleridir. (ç.n.)

limelerden benzer bükülmeler olur. Mesela *hic* (bu) ve *iste* (şu) tanımlıklarından *hunc* (bunu) ve *istunc* (şunu) bükülür.⁶⁰ [51] Benzeşim ya insanların iradesini ya kelimelerin doğasını ya da bunların her ikisini de temel alır. İradeden kastım nesnelere isim konmasıdır. Doğadan kastım kelimelerin düşüşleridir ve bu düşüşleri bükmek için bir öğrenim gerekmez. Adlandırma-yı temel alan kişi “*Dolus* (hile) ve *malus* (kötü) kelimeleri dikey-düşüşleri itibarıyla benzer olduğu için eğik-düşüşte *dolo* (hileye) ve *malo* (kötüye) biçimini alır.” derken, doğayı temel alan kişi “Eğik-düşüşler *Marco* (Marcus’a) ve *Quinto* (Quintus’a) benzer olduğu için bunların dikey-düşüşleri de *Marcus* ve *Quintus* olur.” diyecektir. Her ikisini de gözetken kişi “Eğer benzerlik varsa, *servus* (köle) kelimesi *serve* (ey köle!) kelimesine intikal ettiği gibi, *cervus* (erkek geyik) kelimesi de *cerve* (ey erkek geyik!) kelimesine intikal eder.” diyecektir. Bu dörderli kelime gruplarının orantılı bükünlere sahip olması hepsinin ortak özelliğidir. [52] İlk tür, dikey-düşüşlerdeki benzerlikten; ikinci tür, eğik-düşüşlerdeki benzerlikten; üçüncü tür, düşüşten düşüşe intikallerdeki benzerlikten doğar. İlk türde adlandırmadan tabiata, ikincisinde aksi yönde, üçüncüsünde iki tür-lü de hareket ederiz. Bu yüzden bu üçüncü tür ikiye ayrılıp üçüncü ve dördüncü tür olarak adlandırılabilir. Zira bu türde hem geri hem ileri doğru hareket söz konusudur. [53] Benzeşimin başlangıcını adlandırmalardan alan kişi bunlardan başlayıp eğik-düşüşlere doğru, doğadan alan kişi aksi yönde, ikisinden de alan kişi ise nereden başlıyorsa aynı intikal sırasıyla geri kalan düşüşlere doğru bükün yapmalıdır. Adlandırma bizim egemenliğimizdedir. Biz ise tabiatın egemenliğindeyiz. Herkes nasıl isterse öyle isim koyar lakin o ismi tabiatın istediği şekilde bükür. [54] Gelgelelim isimler ya *cicer* (nohut) gibi

⁶⁰ *Iste* zamirinin tekil *accusativus* çekimi *istum* şeklindedir. *Istunc* ise *iste* sıfatına gelen *-ce* pekiştirme ekiyle oluşturulmuş olan *istic* zamirinin tekil *accusativus* çekimidir. *Hunc* ile *istunc* arasındaki bağlantı ise bitim bağlantısıdır. İkisi de *-unc* ile bitmiştir. (ç.n.)

yekpâre ya da *scalae* (merdiven) gibi çok ögeli nesnelere konur. Yekpâre nesnelerin isimlerinin büküleceği düzende bir muğlâklık bulunmaz. Herhangi bir tekil-düşüşten hareket edilir. Mesela *cicer* (nohut)-*ciceris* (nohudun) v.dv. şeklinde gider. İlaveten çok ögelilerin büküleceği düzende de bir muğlâklık yoktur. Çoğul biçimli ismin herhangi bir düşüşünden başlanması uygundur. Mesela *scalae* (merdiven)-*scalis* (merdivene)-*scalas* (merdiveni) v.dv. şeklinde gider. Öte yandan *Mars-Martes* (Marslar) örneğini ele alalım. Bu tür kelimelerin birbirine bağlı olan tabiatı iki ögelidir ve düşüşlerinin düzeni de ikilidir.⁶¹ Bu durumda da benzeşim bağlantısının tekilden çoğula mı yoksa aksi istikamette mi kurulması gerektiği incelenmelidir.⁶² [55] Gerçi doğa 1'den 2'ye doğru hareket eder. Gene de öncekinin ne olduğunu göstermek amacıyla, öğretime sonrakinden başlamanın daha açıklayıcı olamayacağı da düşünülmemelidir.⁶³ Öyle ki doğayı tümünden araştıran ve buna binaen *physici* (doğa bilginleri) adı verilen insanlar, evrenin ilkelerini doğanın tamamından geriye doğru giderek gösterirler. Söz harflerden müteşekkile de gramerciler harfleri sözden yola çıkarak anlatırlar. [56] Bir meseleyi açıklarken önce gelenden ziyade daha açıklayıcı olandan, bozulmuş olandan ziyade bozulmamış ilkinden, insanların arzularından ziyade nesnelerin tabiatından başlamak gerekir. Daha çok gözetilmesi gereken bu üç olgu da tekillerden ziyade çoğullarda gözlenebilir. Daha bütünlüklü bir yapının çoğullardan doğması muhtemeldir. Çünkü tekillerde, başlangıç noktası olma bakımından, kurulabilecek kelimelere dair daha az veri vardır. Çoğullardan hareketle kelimelerin tekil formlarının bulunmasının, tekillerden hareketle çoğul

⁶¹ Yani tekil-çoğul ilişkisi bulunur. (ç.n.)

⁶² Mars savaş tanrısıdır. İlaveten doğrudan "savaş; muharebe; çatışma" anlamlarına da gelir. Tanrı ismi olarak çoğul çekimleri bulunmasa da ikincil anlamıyla kullanıldığında ünsüz gövdeli bir isim olarak çoğul çekimleri yapılır. Bu bölümdeki iki ögelilik bununla alâkalıdır. (ç.n.)

⁶³ Tüm dengelim söz konusudur.

formlarının bulunmasından daha kolay olabileceğini şu örnekler gösteriyor: *Trabes* (ışınlar)-*trabs* (ışın), *duces* (önderler)-*dux* (önder).⁶⁴ [57] Gerçekten de *trabes* (ışınlar) ve *duces* (önderler) kelimelerinden son hecedeki *E* harfini ihraç ettiğimizde tekillerinin *trabs* (ışın) ve *dux* (önder) olduğunu görüyoruz. Bilakis tekillerinden yola çıktığımızda *trabs* (ışın) kelimesinin bitiminin nasıl olup da *B* ve *S*’den; *dux* (önder) kelimesinin bitiminin de nasıl olup da *C* ve *S*’den kurulduğunu tam olarak anlayamıyoruz. [58] Çoğul kelimenin dikey-düşüşü şans eseri bozuk olsa dahi bu nadir bir durumdur. Oradan başlamak yerine evvela bunu düzelterek. Eğik-düşüşlerden hareketle, şüpheye mahal bırakmayan tekil veya çoğul formlar öne sürülmeli, bunlardan hareketle diğer düşüşlerin ne şekilde olması gerektiği gözlenebilir olmalıdır. [59] Khryssippos’un yazdığı gibi: Bazen iki şeyden biri, diğeri yoluyla anlaşılır. Nasıl ki baba oğlundan, oğlu babasından belli oluyorsa, kemerlerde sol sütunlar sayesinde sağ sütunlar sağlam durduğu kadar, sağ sütunlar sayesinde de sol sütunlar ayakta kalır. Bu sebepten, bazı durumlarda dikey-düşüşlerden eğik-düşüşler ve eğik-düşüşlerden dikey-düşüşler, tekil kelimelerden çoğul kelimeler ve çoğul kelimelerden tekil kelimeler seçilebilir. [60] Temelinde tabiatın yer aldığı ilkeyi en egemen ilke sayıp gözetmeliyiz. Zira bükünlerdeki bağlantı tabiatı daha basittir. Daha çok tekil dikey-düşüşleri kapsayan adlandırmalarda hataya düşmenin daha kolay olduğunu anlamak kolaydır. Çünkü nesnelere ad

⁶⁴ Yazılışı *trabs* (ışın) olan bu kelime, okunuşta hançere kolaylığından ötürü “traps” şeklinde telaffuz edilir. *P* ve *B* seslerinin ikisi de dudak ünsüzü olduğu için ve Latince imlada *-bs* ve *-ps* bitimleri de aynı anda bulunduğu ve ikisi de “-ps” olarak okunduğu için, kelimenin tekil *nominativus* gövdesinin *trab-* mı yoksa *trap-* mı olduğu anlaşılmaz. *Dux* (önder) kelimesinin gövdesi de aynı mantıkla *duc-* veya *dug-* olabilir. *C* de *G* de *S* ile birleşince ortaya *KS* sesi çıkacaktır. Bu durumda kelimenin gövdesini çoğul *nominativus* çekiminden hareketle anlayabiliriz. Bkz. *Ling.* x.57. (ç.n.)

koyan insanlar yetkin değildir ve dikkatsizdir.⁶⁵ Arzuları onları herhangi bir şeye doğru ayartabilir. Doğa –birileri onu bilinçsizce kullanıp harap etmedikçe– özünde çoğunlukla bozulmamıştır.⁶⁶ [61] Bu yüzden eğer bir insan benzeşimin temel ilkesini adlandırmalardan ziyade doğal düşüslere atfederse, teamülde kullanışsız kelimeler çok fazla görülmeyecektir. Hem de beşerî arzu doğa tarafından düzeltilecektir, doğa beşerî arzu tarafından bozulmayacaktır. Zira adlandırmayı gözetmek isteyenler ikincisini yapacaklardır. [62] Gene de bir insan tekil düşüşlerden başlamayı yeğliyorsa, başlangıcını altıncı düşüşten yapması uygun olur. Bu düşüş Latinceye has bir düşüştür.⁶⁷ Bu düşüşün harflerindeki farklılaşma, geri kalan düşüşlerdeki değişimlere nazaran daha kolay anlaşılır. Zira bunların bitimleri ya *terrā* (toprakla) kelimesindeki gibi *A*, ya *lance* (tabakla) kelimesindeki gibi *E*, ya *clavī* (kılavuzla) kelimesindeki gibi *I*, ya *caelō* (gökyüzüyle) kelimesindeki gibi *O* yahut *versū* (mısrayla) kelimesindeki gibi *U* olur. Böylece düşüşlerin gösterilmesi için bu iki başlangıç noktasından hareket edilebilir. [63] Gelgelelim benzeşim üç şeyde bulunur: İlki nesnelerde, ikincisi kelimelerde, üçüncüsü her ikisindedir. İlk ikisi basit, üçüncüsü karmaşıktır. Bunların kendi aralarında hangi bağlantıya sahip olduklarına eğilmek gerekir. [64] İlk mesele nesnelerdeki farklılıklardır. Bunların bir kısmı söze dokunmaz, bazıları ise sözle alâkalıdır. Söze dokunmayan farklar sanatçıların bina, heykel vb. eserlerin yapımında gözlemledikleri türdendir. Bunlardan bazıları ahenk diye, bazıları başka isimlerle adlandırılır ama sonuçta bunlardan hiçbirisi konuşmadaki herhangi bir kısımla

⁶⁵ Bkz. Cic. *Inu. rhet.* i.2.

⁶⁶ Bu pasajdaki doğa bizim de içinde bulunduğumuz ve bizi kapsayan çevre değil, olgu ve olayların temelindeki niteliktir, yani bir şeyin doğası anlamındadır. Bu kısım Varro'nun Stoacı bakış açısının yansımalarından biridir.

⁶⁷ *Sextus casus*, yani *ablativus*. Varro'nun yazdığı dönemde *ablativus* terimi henüz icat edilmemişti.

alâkalı değildir. [65] Sözle alâkalı farklar kısmında ise orantılı kelimelerle ifade edilse de kelimelerin benzerliğinden hareketle ortaya çıkmış düşüslere sahip olmayanlar vardır: *Iuppiter* (Iuppiter) ve *Marspiter* (Mars), *Iovi* (Iuppiter'e) ve *Marti* (Mars'a) kelimeleri gibi. Bunlar cinsçe, sayıca ve düşüşçe birbirlerine benzerler zira ikisi de eril ve tekil olup adlandırma ve verme-düşülerindelerdir. [66] Diğer fark sesle ilgilidir. Bunda *biga-bigae* (çift-atlı), *nuptia-nuptiae* (nikâh) kelimelerinde olduğu gibi yalnızca kelimelerdeki seslerle orantılı bir benzerlik bulunur. Nesnelerle ilgili benzerlik yoktur. Evvela bu tarz kelimeler tekil durumda her zaman bir şey ifade etmez. *Biga* ve *quadriga* buna örnektir. Daha sonra bu kelimelerden bükülen çoğul şekiller de çoğulluk ifade etmez.⁶⁸ Halbuki tek bir nesneden yapılan tüm çoğul bükünlerin *merula* (karatavuk)-*merulae* (karatavuklar) bükünü gibi olması gerekir. Bunlar yekpâre bir nesneyi ifade ettiği için bu şekildedir. *Merulae duae* (iki karatavuk), *catulae tres* (üç dişi enik), *faculae quattuor* (dört meşale) kelimeleri bunlara örnektir. [67] Mevzubahis türdeki kelimelerle bunlar arasında aynı türden bir bağlantı yoktur. Çünkü *biga una*, *quadrigae duae*, *nuptiae tres* demeyiz. Bunun yerine *unae bigae* (tek çift-atlı), *binae quadrigae* (çift dört-atlı), *trinae nuptiae* (üç nikâh) deriz. Öyleyse aşikârdır ki *bigae* (çift-atlı) ve *quadrigae* (dört-atlı) kelimeleri *biga* ve *quadriga* kelimelerinden gelmemektedir. İlk sıralamada *una* (bir), *duae* (iki), *tres* (üç) silsilesinin başlangıcı *una* (bir) olduğu gibi, diğerindeki *unae* (tek), *binae* (çift), *trinae* (üçlü) dizisinin başlangıcı *unae* (tek) kelimesidir. [68] Üçüncü tür ise bahsettiğim şu iki ögeli olandır. Bu türde hem nesneler hem de sesler benzer bir orantıyla kullanılır. *Bonus* (iyi) ve *malus* (kötü), *boni* (iyiler) ve *mali* (kötüler) bunlara örnektir. Hem Aristophanes hem başkaları bunların benzeşimine dair yazmıştır. Bu yüzden sözdeki bu

⁶⁸ *Bigae* (çift-atlı) ve *nuptiae* (evlilik) kelimelerinin tekil çekimleri yoktur. Bkz. *Ling.* x.24.

benzeşim mükemmel benzeşimdir. Diğer iki basit benzeşim ise eksiktir. Gene de bunlardan ayrı ayrı bahsedeceğim çünkü bunları konuşmada da kullanıyoruz. [69] Evvela mükemmel türden, yani hem nesneleri hem kelimeleri belirli bir benzerlikle kapsayan türden başlayayım. Bunun da üç alt kümesi vardır. Biri yereldir ve yurdumuzda doğmuştur. Diğer yabancı, üçüncüsü ise yabancılardan alınıp burada yeniden şekillenmiştir, yani melezdir. Yerel olan *sutor* (dikici) ve *pistor* (fırıncı), *sutori* (dikiciye) ve *pistori* (fırıncıya) gibi kelimelerde görülür. Yabancı olan *Hectōrēs* (Hector gibiler) ve *Nestōrēs* (Nestor gibiler), *Hectōrās* (Hector gibileri) ve *Nestōrās* (Nestor gibileri) gibi kelimelerde görülür.⁶⁹ Melez olan üçüncü türse *Achilles* ve *Peles* gibi kelimelerde mevcuttur.⁷⁰ [70] Bunlardan ilkinin yalnızca şairler değil, aynı zamanda günlük dille konuşan birçok kişi de kullanır. Evveliden *quaestorem* (*quaestoru*), *praetorem* (*praetoru*) der gibi *Hectorem* (Hector'u), *Nestorem* (Nestor'u) derlerdi. Öyle ki Ennius şöyle yazar:

Hectoris natum de muro iactari<er> [Hector'un (*Hectōris*)⁷¹ oğlunu surdan aşağı atmak].

Accius zengin tragedyalarında bu köhne teamülden sıyrılmaya başlar ve büyük oranda kelimelerin Yunanca formlarına döner. Valerius buna dair der ki:

Accius He<c>torem nollet facere, Hectora mallet [*Hectōrem* (Hector'u) yazmayı reddedecek Accius, *Hectōra'yı* tercih edecek].

⁶⁹ Bu kelimelerde gövdedeki *-o* sesi kısadır. Çekim ekleri de tekil *no-minativus* çekiminde kısa *-e-* ile (*-es*) ve tekil *accusativus* çekiminde kısa *-a* ile (*-as*) kurulmuş olup, Latincenin karakterinde eklerin ikisi de uzun *-ē-* ile (*-ēs*) okunur ve yazılır.

⁷⁰ *Achilles*, *Peles* gibi isimlerin bitimleri olan *-ēs*, Eski Yunancadaki *-eus* (*-εύς*) bitiminin Latinceye uyarlanmış halidir.

⁷¹ Gövdedeki *-o-* sesinin uzun olduğu vezinden anlaşılmaktadır. Gövdedeki *-o-* sesinin kısalığı Eski Yunancayı, uzunluğu Latinceyi çağırır.

Yunancadan alınmış çok sayıda yabancı kelimeye sahibiz. Haliyle melez kelimelerde de Yunanca kökenli birçok isimlendirmemiz var. Bu türdeki kelimelerin bir kısmı doğrudan Yunanca, bir kısmı ise köken bakımından Yunanca olduğu için benzeşimleri de bu doğrultudadır. [71] Bu melez kelimelerden de melez bükünler ortaya çıkar. Bunların bazıları *Bacchidēs* (Bacchisler)⁷² ve *Chrysidēs* (Chrysisler)⁷³ gibi köhnedir. Bir kısmı *Chrysidēs* ve *Bacchidēs* gibi nispeten yenidir. Bazıları da *Chrysidās* (Chrysisleri) ve *Bacchidās* (Bacchisleri) gibi yakın dönemde oluşmuştur. Yurttaşlarımız bunların üçünü de kullanırken, konuşmada *Chrysidēs-Bacchidēs* formlarını seçenler mümkün olan en az hatayı yapıyorlar. Çünkü *Bacchidēs-Chrysidēs* formları ödünç alındıkları dil olan Yunancayla çok az benzerlik taşıyor. *Chrysidās-Bacchidas* formları ise bizim dilimize çok az benziyor.

IV. [72] Bütün bir benzeşimin temeli belirli bir benzerliğe dayanır. Bunlar, önceden de dediğim gibi nesnelerde, kelimelerde veya her ikisinde birden bulunur. Her bir kelimenin bunların hangi kısmına, ne şekilde gireceği incelenmelidir. Dediğim gibi, konuşmada aradığımız iki ögeli benzeşimi ifade etmede ne nesnelerin ne de kelimelerin benzerliği teker teker yeterlidir. Benzerlik iki taraflı olmalıdır. Bunları konuşmaya sokman için bunlar aynı zamanda kullanımda da olmalıdır. Yani biri elbiseyi yapmanı sağlayan, diğeri elbiseyi nasıl kullanacağını gösteren bağlantıdır. [73] Görünürde kullanımın üç türü vardır. Bunlar eski teamül, mevcut teamül ve bunlardan ikisine de girmeyen teamüllerdir. *Cascus* (eski)-*casci* (eskiler) ve *surus* (dal)-*suri* (dallar) gibileri eski teamüldendir. *Albus* (beyaz)-*albo* (beyaza) ve *caldus* (sıcak)-*caldo* (sıcağa) gibileri mevcut teamüldendir. *Scala* (basamak)-*scalam* (basamağı) ve

⁷² Bacchis, bir kadın ismi. Terentius'un komedyalarında adı geçmektedir ve Plautus'un *Bacchides* isimli komedisine isim vermiştir.

⁷³ Chrysis, bir kadın ismi. Terentius'un komedyalarında adı geçmektedir.

phalera (koşum süsü)-*phaleram* (koşum süsünü) gibileri ise ikisine de girmeyen teamüldendir. Bunlara dördüncü bir mürekkep tür de eklenebilir. Onda da *amicitia* (dostluk)-*inimicitia* (düşmanlık) ve *amicitiam* (dostluğu)-*inimicitiam* (düşmanlığı) gibileri vardır. İlki eskilerin kullandığı ve bizim terk ettiğimiz, ikincisi bizim şu an kullandığımız, üçüncüsü ise şairlerin kullandığı kelimelerdir. [74] Kelimelerin doğası doğrultusunda yönlendirilen benzeşim ile konuşmadaki kullanım doğrultusunda yönlendirilen benzeşim aynı şekilde değerlendirilmemelidir. Zira ilki, benzer kelimelerin benzer bükünlerindeki benzeşim; diğeri ise benzer kelimelerin ortak teamüle aykırı olmayan benzer bükünlerindeki benzeşimdir. Bu iki tanımın sonuna “belirli bir çerçevede” ibaresini eklersek, ortaya şiirsel benzeşimin tanımı çıkar. Bunların ilkini halk, ikincisini tek tek bireyler, üçüncüsünü şairler gözetmelidir. [75] Bu sözlerimin açıklayıcı olmaktan ziyade özenli olduğunu düşünüyorum. Gelgelelim benzer şeylere dair Aristeas, Aristodemos, Aristokles vd. gramercilerin tanımlamalarından daha belirsiz de değiller. Bunlardan başka birçok gramercinin⁷⁴ de belirsiz tanımlamaları olsa da bunlarınkı kadar kusurlu değildir. Çünkü bilinmeyen bir şeye dayanan birçok tanımlama, olabildiğince kısa olmaktan dolayı kolayca anlaşılamıyor. Bunların teker teker anlatılması gerekiyor. [76] Bu yüzden eğer tek tek kısımlara inilirse konu daha aşikâr olacak. Kelimeden kastımız nedir? “Kelimenin benzerliği” nedir? “Bükün” nedir? “Bükünün ortak teamüle aykırı olmayan benzeşimi” nedir? “Belirli bir çerçevede olan” nedir? [77] Kelimeden kastım, konuşmadaki sözün en küçük ve bölünemez kısmıdır. Doğal bir büküne⁷⁵ sahip olan bir kelimenin diğeri bir kelimeyle denk olması için, ifade ettikleri nesne, ifade etmelerine yarayan sesler ve intikalle orta-

⁷⁴ Aristarkhos'un takipçilerinden bahsediyor olması kuvvetle muhtemel.

⁷⁵ Kelimeden kelime türetmek değil, tekil *nominativus* çekiminden diğer hallerin türemesi.

ya çıkan şekiller⁷⁶ bakımından bu iki kelime benzer olmalıdır. Bükünden kastım, düşüncedeki değişimi yansıtmak için ya bir kelimededen başka bir kelime üretilmesi yahut tek bir kelimenin kendi içinde farklılaşması şeklindeki değişimlerdir. Bükünlerin benzerliğinden kastım, bir kelime bir düşüşten diğer düşüşe geçerken, muadili kelimenin de aynı intikal işlemine girmesidir. [78] “Ortak teamüle aykırı olmayan” ibaresini ekledim çünkü bazı kelimeler kadim kullanıma aykırı olsalar da onlara katlanılabilir. Mesela Hortensius’un *cervices* (ense) yerine *cervix* demesi bu türdendir.⁷⁷ Bazıları ise tahammül edilemezdir. Mesela *faux* (gırtlak) yerine *fauces* diyemezsin. “Belirli bir çerçevede” ibaresi eklendiğinde ise bu kelimelerdeki bütün kısımların teamülde olmadığını kastediyorum. Mesela *amodan* (seviyorum) *amor* (seviliyorum) bükülür de *vivodan* (yaşıyorum) *vivor* bükülmez.

V. [79] Sözdeki benzeşimin nasıl anlaşıldığını, türlerini ve bunlardan hangilerinin kullanıma uygun gözüktüğünü öğrendiğince kısa şekilde anlattım. Şimdi benzeşimin var olması gerektiği düşünülen ama aslında aranmaması gereken yerleri anlatacağım. Bunlar aşağı yukarı dört çeşittir. İlkin, *mox* (az sonra), *vix* (güçlkle)⁷⁸ gibi bükülmeyen kelimelerde benzeşim aranmamalıdır. [80] Bunlar arasında esas hata da belirli bir kelimedede yapıyor. *Mox* (az sonra) ve *vix* (güçlkle) kelimelerinin düşüşlere sahip olmadığını değerlendiriyorlar ama *nequam* (değersiz) kelimesinde bu hallerin var olduğu düşünülüyor. Çünkü *hic nequam* (bu değersiz adam)-*huius nequam* (bu değersiz adamın)-*huic nequam* (bu değersiz adama) vd. ifadeleri kullanıyoruz. Aslında *hic nequam* (bu değersiz adam) ve *huius nequam* (bu değersiz adamın) derken, değersiz olduğunu göstermek istediğimiz insanın düşüşlerini kastediyoruz

⁷⁶ Yani ismin halleri bakımından.

⁷⁷ Bkz. *Ling.* viii.14.

⁷⁸ Bkz. *Ling.* viii.9.

ve değersizliğine kanaat getirdiğimiz insan yerine *hic* (bu)⁷⁹ tanımlığını kullanıyoruz. [81] Bu kelime, *nolo* (istemiyorum) kelimesinin *non*⁸⁰ ve *volo* (istiyorum) kelimelerinden yapılması gibi, *ne*⁸¹ ve ortasındaki hece çıkarılmış olan *quicquam* (hiçbir) kelimelerinden yapılmıştır. Zerre etkisi olmadığını (*non hili*) düşündüğümüz kişiye *nihili* (etkisiz) deriz. Aynı şekilde, şahsında kıymet arz eden hiçbir şey (*ne quicquam*) bulunmadığını düşündüğümüz kişiye de *nequam* (değersiz) deriz. [82] İkinci olarak, konuşurken bükülmediği için yalnızca tek bir düşüşü bulunan kelimelerde benzeşim aranmaz. Bütün harfler bu sınıftadır.⁸² Üçüncü olarak, bükün dizileri kendine has olan ve kıyaslanabileceği başka bir kelime bulunmayan kelimelerde benzeşim aranmaz. *Caput* (baş)-*capiti* (başa)-*capitis* (başın)-*capite* (başla) dizisi bu kefeye konur.⁸³ Dördüncü olarak, birbirleriyle kıyaslanan dört kelime gerekli bağlantıya sahip değilse bunlarda da benzeşim aranmaz. *Socer* (kaynata) ve *socrus* (kaynana), *soceros* (kaynataları) ve *socrus* (kaynana) mukayesesinde bu durum görülür.⁸⁴

VI. [83] Bilakis benzeşimin aranması gereken yerlerde de birbirine bağlı olarak eşit sayıda aşama bulunmalıdır. Önce nesneler olmalı, ikinci olarak o nesneler kullanımda olmalı, üçüncü olarak bu nesneleri karşılayan kelimeler olmalı ve dördüncü olarak bu kelimelerin doğal bükünleri olmalı. Temelinde çoğul ya da tekil bir tabiat bulunan o ilk aşamada *hi asses* (bu aslar)-*hosce asses* (bu asları), *hic as* (bu as)-*hunc assem* (bu ası) kelimeleri karşımıza çıkar. Bilakis sınırlı sayıdaki çoklukların tabiatında da tekillik bulunmaz, *hi duo* (bu iki) ve *his tres* (bu üç),

⁷⁹ *Huius, huic* vd. de *hic* tanımlığının çekimleridir. (ç.n.)

⁸⁰ Olumsuzluk bildirir bir parçacıktır.

⁸¹ *Non* gibi, olumsuzluk bildirir bir parçacıktır.

⁸² Bkz. *Ling.* ix.51-52.

⁸³ Bkz. *Ling.* ix.53.

⁸⁴ *Socer* (kaynata) o-gövdeli eril, *socrus* (kaynana) u-gövdeli dişil isimlerdir. (ç.n.)

his duobus (bu ikilere) ve *his tribus* (bu üçlere) denir. [84] İkinci aşamada, diyelim ki nesnenin temelinde doğa var fakat, *faba* (bakla)⁸⁵ kelimesindeki gibi, yapılabilecek bir ayırım faaliyeti yok. Yani bir kelimeyi hem bir topluluğun parçası için hem bir topluluk için kullanıyoruz. Bu durumda, tıpkı kölelerde olduğu gibi,⁸⁶ böyle bir ayırım faaliyetine gerek de yoktur...⁸⁷

⁸⁵ Bkz. *Ling.* viii.48; *Ling.* ix.38.

⁸⁶ Bkz. *Ling.* ix.59. Bir köle, bir boya mensup olmadığı için tek isim ona yetmektedir. *Faba* (bakla) gibi kelimelerde de ister bir bütünün parçasını ister toplu bir yapıyı ifade etsin, Varro tarafından tek bir form yeterli görülmüş. Romalılar da bu kelimeyi hem tane için hem de topluluk adı olarak kullanmışlardır.

⁸⁷ Çeviriye esas alınan nüshada bu ve bundan sonraki beş sayfa silinmiş, bunların ardından Cicero'nun *Pro Cluentio* nutku yazılmıştır.

KAYNAKÇA

Metin Derlemeleri ve Sözlükler

- De Vaan, Michiel, *Etymological Dictionary of Latin and The Other Italic Languages*, Leiden, Brill, 2008.
- Diels, Hermann, ed., *Die Fragmente Der Vorsokratiker*, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1912.
- Keil, Heinrich, ed., *Grammatici Latini*: C.4, Leipzig, Teubner, 1864.
- Lewis, C. T., ed., *Latin Dictionary founded on Andrews' ed. of Freund's Latin Dictionary*, New York, The Clarendon Press, 1891.
- Liddell, Henry G., ed., *Greek-English Lexikon*, Oxford, The Clarendon Press, 1982.

Birincil Kaynaklar

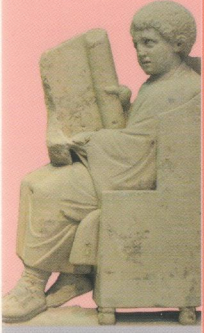
- Appianus, *Appian's Roman History*: C.4: *The Civil Wars*, ed. ve çev. Horace White, Cambridge, Harvard University Press, 1913.
- Augustinus, *Aurelii Augustini De Civitate Dei*: C.1, ed. Bernhard Dombart, Leipzig, Teubner, 1877.
- , *The Works of Aurelius Augustine, Bishop of Hippo*: C.1, ed. ve çev. Marcus Dods, Edinburgh, T. & T. Clark, 1913.
- Cicero, *Academica*, çev. Harris Rackham, Harvard University Press, 1979.

- , *De Inventione: De Optimo Genere Oratorum; Topica*, Harvard University Press, 1949.
- , *Letters to Atticus*: C.1, çev. H. O. Winstedt, Londra, Heinemann, 1912.
- , *Letters to Atticus*: C.2, çev. H. O. Winstedt, Londra, Heinemann, 1913.
- Dionysios Thrax, *De Artis Grammaticae Ab Dionysio Thrace Compositae Interpretationibus Veteribus in Singulos Commentarios Distribuendis*, ed. Alfred Hilgard, Leipzig, Teubner, 1880.
- , *Gramer Sanatı*, çev. Eyüp Çoraklı, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2006.
- Festus, *De verborum significatione quae supersunt cum Pauli epitome*, Weidmann, 1839.
- Isidorus Hispalensis, *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive Originum*: C.1, ed. W. M. Lindsay, Oxford, The Clarendon Press, 1911.
- , *The Etymologies of Isidore of Seville*, ed. ve çev. Stephen A. Barney, W. J. Lewis v.d., New York, Cambridge University Press, 2006.
- Platon, *Kratylos*, 1. Cilt, çev. Erman Gören, Dergâh Yayınları, 2016.
- Plautus, *Plautus*, C.2, çev. Paul Nixon, Heinemann, 1917.
- , *Plautus*, C.3, çev. Paul Nixon, Heinemann, 1924.
- , *Plautus*, C.5, çev. Paul Nixon, Heinemann, 1938.
- Plinius Maior, *Pliny. Natural History, Volume VI: Books 20–23*, çev. W. H. S. Jones, Harvard University Press, 1951.
- Quintilianus, *The Institutio Oratoria of Quintilian*: C.1, çev. H. E. Butler, Londra, Heinemann, 1920.
- Statius, *Statius*: C.1, çev. J. H. Mozley, Londra, Heinemann, 1928.
- Valerius Maximus, *Valerius Maximus De dictis factisque memorabilibus: Et Jul. Obsequens De prodigiis*: C.2, ed. M. Valère v.d., Paris, Colligebat N.E. Lemaire, 1823.
- Varro, *M. Terenti Varronis De Lingua Latina Librorum Quae Supersunt*, ed. Karl Ottfried Müller, Leipzig, Weidmannsche Buchhandlung, 1833.
- , *Marcus Porcius Cato on Agriculture. Marcus Terentius Varro on Agriculture*, çev. William Davis Hooper, Londra, Heinemann, 1934.
- , *Marcus Terentius Varro: Saturarum Menippearum Fragmenta*, ed. Raymond Astbury, Leipzig, Teubner, 2002.
- , *Varro On The Latin Language*: C.1, ed. Roland G. Kent, Londra, Heinemann, 1938.

- , *Varro On The Latin Language: C.2*, ed. Roland G. Kent, Londra, Heinemann, 1938.
- Vergilius, *Virgil. Eclogues. Georgics. Aeneid: Books 1-6*, çev. H. Rushton Fairclough, Harvard University Press, 1916.

İkincil Kaynaklar

- Antonibon, Giulio, *Supplemento di lezioni varianti ai libri De lingua latina di M. Ter. Varrone*, Bassano, Sante Pozzato, 1899.
- Butterfield, D. J. (ed.), *Varro Varius*, Cambridge, The Cambridge Philological Society, 2015.
- Duso, Antonella, "M. Terenti Varronis De Lingua Latina IX," *Spudasmata: C.167*, Hildesheim; Zürih, New York, Georg Olms Verlag, 2017.
- Erim, Müzehher, *Lâtin Edebiyatı*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1987.
- Norden, Eudard, *die antike Kuntprosa*, Leipzig, Teubner, 1898.
- Oniga, Renato, *Latin, A Linguistic Introduction*, çev. Norma Schifano, New York, Oxford University Press, 2014.
- Perek, Faruk Z., *Eski Çağda Dilbilgisi Araştırmaları*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1969.
- Taylor, Daniel J., *Declinatio: A Study of The Linguistic Theory of Marcus Terentius Varro*, Amsterdam, John Benjamins B. V., 1974.
- , *Varro, De Lingua Latina X. A New Critical Text and English Translation with Prolegomena and Commentary*, Amsterdam, John Benjamins B. V., 1996.
- , "Varro's Mathematical Models of Inflection," *Transactions of The American Philological Association*, C: CVII, s. 313-323.
- Wellington, Jean S., *Dictionary of Bibliographic Abbreviations Found in The Scholarship of Classical Studies and Related Disciplines*, Westport, Praeger Publishers, 2003.

'Romalıların en eğitimlisi' olan Marcus Terentius Varro bu eserde dilin doğasını incelemeye koyuluyor. Dilin kurallı bir yapı olup olmadığını tartışan Varro, inceleme sahasını her ne kadar kendi anadili olarak belirlese de her dile uygulanabilecek birçok mantık ilkesi de sunuyor. Bu metin, Antikçağ'da var olduğunu bildiğimiz ama Eski Yunan'daki filolojik izlerine ulaşamadığımız en önemli dil tartışmalarından olan benzeşim (*analogia*)-ayrışım (*anomalía*) tartışmasına dair tek derli toplu metin olma özelliğini de taşıyor. Varro eserde, tartışmanın her iki tarafına ait savları da aktarıp son olarak kendisinin bu tartışmaya dair fikirlerini örneklerle açıklıyor.

Bazıları kullanım bağlamındaki doğal ereklere kullanışlılık ve zevk amaçlı olmak üzere iki katmanlı olduğunu öne sürebilir. Zira giyinmeyi sadece soğuktan korunmak için değil, aynı zamanda soylu bir görünüme kavuşmak için isteriz. Bir ev sahibi olmayı yalnızca bir çatı altında sağ salım barınma zorunluluğundan değil, aynı zamanda dünyevi hazzı sürdürebilmek için de dileriz. Kap kacağımızın yalnızca erzakımıza yetmesini değil, aynı zamanda göze hoş gelmesini ve bir sanatçının elinden çıkmasını arzu ederiz. Çünkü biri insanı (homo), diğeri insanlığı (humanitas) tatmin eder. (Varro, Ling. viii.16)

ISBN: 978-625-7030-55-7

E D E B İ Y A T